

ФИНАНСОВЫЕ УСЛУГИ

Издается
с 1997 года
№1 (7)
2018

ВСЕУКРАИНСКИЙ НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ISSN 2076-4561 (PRINT)
ISSN 2522-1574 (ONLINE)

№1

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЗБІРНИК

Tel / Fax: 044-238-68-38, 044-238-68-40

Email: nauka@ukrbizn.com

www.ukrbizn.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

НЕОБХІДНІ УМОВИ ВСТУПУ В МАГІСТРАТУРУ

- ✓ ступінь бакалавра;
- ✓ іспит із фаху;
- ✓ іспит з іноземної мови, або міжнародний сертифікат з іноземної мови;
- ✓ додатковий іспит з економіки для бакалаврів неекономічних спеціальностей.

*Детальніше в правилах вступу
Київського національного Університету
імені Тараса Шевченка
<http://vstup.univ.kiev.ua/>

Є ПИТАННЯ?

Дзвони!

(38044) 521-33-96

(38044) 259-70-45

Приходь!

м. Київ, 03022.

вул. Васильківська, 90А

Приєднуйся!

kaf.insurance.knu@gmail.com

[http://econom.univ.kiev.ua/
departments/iarm/](http://econom.univ.kiev.ua/departments/iarm/)

[https://www.facebook.com/
IBRMDeputy/?fref=ts](https://www.facebook.com/IBRMDeputy/?fref=ts)

КАФЕДРА СТРАХУВАННЯ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ

Запрошує студентів на навчання за спеціальністю
072 Фінанси, банківська справа та страхування

ВИПУСКНИКИ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

Висококонтурні фахівці на ринку праці, які працюють:

- ✓ в органах державної влади;
- ✓ у банках, страхових, інвестиційних компаніях та інших фінансових установах;
- ✓ у консалтингових компаніях (бізнес-аналітика);
- ✓ у вітчизняних та міжнародних корпораціях і фірмах;
- ✓ власний бізнес;
- ✓ у науково-дослідних установах, вищих навчальних закладах

Сучасні
магістерські
програми

ФІНАНСОВІ УСЛУГИ

Издається
с 1997 года
№1 (7)
2018

ВСЕУКРАИНСКИЙ НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЗБІРНИК № 1

ЗМІСТ

- 1. ТРИНЧУК В. В.**
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ
ДЕФІНІЦІЙ «СТРАХОВА КОМПАНІЯ»
ТА «СТРАХОВЕ ТОВАРИСТВО» 2
- 2. ГУБАР О.Є.**
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ:
СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА 9
- 3. ВАРНАЛІЙ З. С., МАЛИНЯК А. А.**
ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТУ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ 17
- 4. ТЛУСТА Г. Ю., НОРОВ О. О.**
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ В
УКРАЇНІ 22
- 5. СОФІЄНКО А. П.**
ЕТАПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ 27
- 6. ЛОБОВА О. М., ДУДА Г. В.**
СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ
НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ 32
- 7. ГУДЗИНСЬКА Л. Ю., КРИВЕНКО Д. Д.**
ФАКТОРИНГОВІ ПОСЛУГИ: РЕАЛІЇ НАДАННЯ
БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ В УКРАЇНІ 38
- 8. ТРИГУБ О. В.**
ПЕРЕДУМОВИ ВИХОДУ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ НА
РИНОК ПРОБЛЕМНИХ АКТИВІВ 42

CONTENTS

- 1. TRYNSHUK V.**
THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING
THE ESSENCE OF THE DEFINITIONS «INSURANCE
COMPANY» AND «INSURANCE SOCIETY» 2
- 2. GUBAR O.**
INSURANCE SERVICES QUALITY SUPPLY:
MODERN METHODOLOGY AND PRACTICE 9
- 3. VARNALIY Z., MALYNIYAK A.**
ECONOMIC ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF
BUDGET IN PROVIDING MACROECONOMIC
STABILITY 17
- 4. TLUSTA G., NOROV O.**
MODERN CONDITION AND PROSPECTS OF
DEVELOPMENT
OF AGRICULTURAL INSURANCE IN UKRAINE 22
- 5. SOFIENKO A.**
STAGES AND FEATURES OF FORMATION
FOREIGN GOVERNMENT DEBT OF UKRAINE 27
- 6. LOBOVA O., DUDA H.**
FINANCIAL RISKS INSURANCE IN THE INSURANCE
SERVICES MARKET OF UKRAINE 32
- 7. HUDZYNSKA L., KRYVENKO D.**
FACTORING SERVICES: THE REALITIES OF PROVIDING
BY BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE 38
- 8. TRYGUB O.**
PREREQUISITES FOR STATE-OWNED BANKS ENTRY
INTO THE DISTRESSED ASSET MARKET 42

АДРЕСА РЕДКОЛЕГІЇ: 03022, Київ-22,
вул. Васильківська, 90-а, к. 701, 405, Економічний факультет
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
тел: +38 (044) 259 71 82

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: 04073, Київ, просп. С. Бандери, 21, оф. 473,
тел/факс: +38 (044) 238 68 38
<http://www.ukrbizn.com>

ЗАТВЕРДЖЕНО: Вченою радою економічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
13.02.2018 (протокол №6)

ЗАРЕСТРОВАННО: Свідчення про державну реєстрацію
КВ №22650-12550ПР від 24.03.2017

АТЕСТОВАНО. Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 996 від 11.07.2017.

НАДРУКОВАНО: типографія ТОВ «Карбон-Сервіс»

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ: Степанов М.М., (шеф-редактор);
Годованець Л.Ю., (технічний секретар).

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідальність несе автор.

Підписано до друку: 23.02.2018
Формат – 210 x 297 мм
Тираж: 10 000 экз.
Номер замовлення: 30

EDITORIAL ADDRESS: 90-A, Vasyli'kivska str., room 701, 405;
Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine, 03022, Kyiv,
phone: +38 (044) 259 71 82

ADDRESS OF EDITORIAL OFFICE: 21, S. Bandera str., of. 473,
Kyiv, 04073, phone: +38 (044) 238 68 38
<http://www.ukrbizn.com>

APPROVED BY: The Academic Council of the Faculty of
Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
Ukraine (Protocol №6 of 13th february 2018)

REGISTERED: Certificate of registration KB №22650-12550ПР
of 24.03.2017

CERTIFIED. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine
№ 996 dated 11.07.2017.

PRINTED: typography LLC «Karbon-Service»

RELEASE OF MAGAZINE: Stepanov Mykola, Editor-in-chief;
Godovanets Luibov, Technical Editor.

The reliability set of facts, quotations and other information the
responsibility of the author.

Signed for publication: 23/02/2018
Format – 210 x 297 mm
Circulation: 10,000 экз.
Order number: 30

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Базилевич В.Д., д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Пікус Р.В., канд. екон. наук, проф. (заст. гол. ред.);
Степанов М.М., д-р техн. наук, ст. наук. співр. (заст. гол. ред.);
Тригуб О.В., канд. екон. наук (відп. секр.);
Алексеєнко Л.М., д-р екон. наук, проф.;
Васильченко З.М., д-р екон. наук, проф.;
Варналій З.С., д-р екон. наук, проф.;
Гражевська Н.І., д-р екон. наук, проф.;
Жилінська О.І., д-р екон. наук, проф.;
Ігнатюк А.І., д-р екон. наук, проф.;
Купалова Г.І., д-р екон. наук, проф.;
Лобозинська С.М., д-р екон. наук, проф.;
Лютій І.О., д-р екон. наук, проф.;
Майорова Т.В., д-р екон. наук, проф., академік НААН;
Малік М.Й., д-р екон. наук, проф., доц.;
Петровський М.В., канд. філ. наук, доц.;
Приказюк Н.В., канд. екон. наук, доц.;
Примостка Л.О., д-р екон. наук, проф.;
Рожко О.Д., д-р екон. наук, доц.;
Старостіна А.О., д-р екон. наук, проф.;
Степанов М.М., канд. техн. наук;
Ткаченко Н.В., д-р екон. наук, проф.;
Філюк Г.М., д-р екон. наук, проф.;
Філонюк О.Ф., канд. наук з держ. управління;
Черняк О.І., д-р екон. наук, проф.

CHIEF EDITOR

Prof. Bazylevych Viktor

EDITORIAL BOARD

Prof. Pikus Ruslana (Deputy Editor);
Dr. Stepanov Mykhailo (Deputy Editor);
Dr. Trygub Olena (Executive Editor);
Prof. Alekseenko Liudmyla;
Prof. Vasylichenko Zoia;
Prof. Varnaliy Zakharii;
Prof. Hrazhevska Nadiia;
Prof. Zhylińska Oksana;
Prof. Ignatyuk Anzhela;
Prof. Kupalova Galyna;
Prof. Lobozyńska Sofia;
Prof. Liutyi Ihor;
Prof. Maiorova Tetiana;
Prof. Malik Mykola;
Dr. Petrovsky Mykola;
Dr. Prykazuik Nataliia;
Prof. Prymystka Lyudmila;
Dr. Rozhko Oleksandr;
Prof. Starostina Alla;
Dr. Stepanov Mykola;
Prof. Tkachenko Nataliia;
Prof. Fyliuk Halyna;
Dr. Filoniuk Oleksandr;
Prof. Chernyak Oleksandr.

ТРИНЧУК Віктор Вікторович

канд. екон. наук, завідувач кафедри страхування
Інститут післядипломної освіти та бізнесу, м. Київ;
доцент кафедри фінансів, обліку і аналізу
Інститут підприємництва та перспективних технологій
НУ «Львівська політехніка», м. Львів
E-mail: victor_trinchuk@mail.ru

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ
ДЕФІНІЦІЙ «СТРАХОВА КОМПАНІЯ»
ТА «СТРАХОВЕ ТОВАРИСТВО»**

ТРИНЧУК Виктор Викторович

канд. экон. наук, заведующий кафедрой страхования
Институт последипломного
образования и бизнеса, г. Киев;
доцент кафедры финансов, учёта и анализа
Институт предпринимательства и
перспективных технологий
НУ «Львовская политехника», г. Львов
E-mail: victor_trinchuk@mail.ru

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ СУЩНОСТИ
ДЕФИНИЦИЙ «СТРАХОВАЯ КОМПАНИА»
И «СТРАХОВОЕ ОБЩЕСТВО»**

TRYNCHUK Viktor

PhD in Economics, Head of Insurance Department
Institute of Postgraduate Education and Business, Kyiv;
Associate Professor of the Department of
Finance, Accounting and Analysis
Institute of Enterprise and Advanced Technologies
Lviv National Polytechnic University, Lviv
E-mail: victor_trinchuk@mail.ru

**THEORETICAL APPROACHES TO UNDERSTANDING
THE ESSENCE OF THE DEFINITIONS
«INSURANCE COMPANY» AND «INSURANCE SOCIETY»**

ТРИНЧУК Віктор Вікторович

канд. екон. наук, завідувач кафедри страхування
Інститут післядипломної освіти та бізнесу, м. Київ;
доцент кафедри фінансів, обліку і аналізу
Інститут підприємництва та перспективних технологій
НУ «Львівська політехніка»

Анотація. Стаття присвячена питанням дослідження та систематизації наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо розкриття дефініції «страхова компанія» та «страхове товариство». Охарактеризовано взаємозв'язок понять «страхова компанія» та «страхове товариство» з термінами «страховик» та «страхова організація».

Щодо розуміння сутності дефініції «страхова компанія» – систематизовано теоретичні підходи й виокремлено: загальний, правовий, історичний, продуктовий, функціональний, ресурсний та підприємницький. Розкрито історичні етапи розвитку страхування як особливого виду діяльності та появи інституцій на страховому ринку. Наведено класифікацію страхових компаній за правовою формою, за характером виконуваних функцій, за територією обслуговування, за величиною статутного капіталу.

Визначено особливості та виокремлено специфічні економічні та правові характеристики діяльності товариства взаємного страхування як страхової організації некомерційного типу.

Ключові слова: страхова компанія, страхове товариство, товариство взаємного страхування, страховик, страхова організація.

Аннотация. Статья посвящена вопросам исследования и систематизации научных взглядов отечественных и зарубежных ученых по раскрытию дефиниции «страховая компания» и «страховое общество». Охарактеризована взаимосвязь понятий «страховая компания» и «страховое общество» с терминами «страховщик» и «страховая организация».

К пониманию сущности дефиниции «страховая компания» систематизированы теоретические подходы и выделены: общий, правовой, исторический, продуктово-функциональный, ресурсный и предпринимательский. Определены исторические этапы развития страхования как особого вида деятельности и появления институций на страховом рынке. Приведена классификация страховых компаний по правовой форме, по характеру выполняемых функций, за территорией обслуживания, по величине уставного капитала.

Определены особенности и выделены специфические экономические и правовые характеристики деятельности общества взаимного страхования в качестве страховых организаций некоммерческого типа.

Ключевые слова: страховая компания, страховое общество, общество взаимного страхования, страховщик, страховая организация.

Аннотация. Статья посвящена вопросам исследования и систематизации научных взглядов отечественных и зарубежных ученых по раскрытию дефиниции «страховая компания» и «страховое общество». Охарактеризована взаимосвязь понятий «страховая компания» и «страховое общество» с терминами «страховщик» и «страховая организация».

К пониманию сущности дефиниции «страховая компания» систематизированы теоретические подходы и выделены: общий, правовой, исторический, продуктово-функциональный, ресурсный и предпринимательский. Определены исторические этапы развития страхования как особого вида деятельности и появления институций на страховом рынке. Приведена классификация страховых компаний по правовой форме, по характеру выполняемых функций, за территорией обслуживания, по величине уставного капитала.

Определены особенности и выделены специфические экономические и правовые характеристики деятельности общества взаимного страхования в качестве страховых организаций некоммерческого типа.

Ключевые слова: страховая компания, страховое общество, общество взаимного страхования, страховщик, страховая организация.

Вступ

Страхові організації являють собою основу інституціональної структури страхового ринку. Сукупність страхових компаній, які функціонують в певному соціально-економічному середовищі, разом з іншими інституціями формують страхову систему. Саме тут здійснюється процес формування та використання страхових резервів, формуються й реалізуються економічні відносини, переплітаються особисті та колективні інтереси. Для термінології страхової справи поняття «страхова компанія» та «страхове товариство» є одними із ключових, системних понять, їх значення обумовлюються факторами як суспільно-правовими, так і мовно-термінологічними. До того ж, завжди актуальними залишатимуться слова французького філософа і математика Рене Декарта: «Правильно вживайте слова, і ви звільните світ від половини непорозумінь».

Огляд літератури

У науковій літературі питанням дослідження теоретичних та практичних аспектів розвитку страхування приділяється належна увага й присвячені численні праці як зарубіжних, так вітчизняних науковців, серед яких Л. Алексєнко, О. Архіпов, Ю. Ахвледіані, В. Баранова, Л. Белінська, К. Воблий, Н. Внукова, О. Вовчак, Л. Временко, О. Гаманкова, В. Гомелля, О. Залетов, С. Єрмасов, Н. Єрмасова, С. Єфімов, О. Козьменко, Л. Нечипорук, Л. Орланюк-Малицька, Р. Пікус, С. Реверчук, Т. Ротова, М. Смірнова, Н. Ткаченко, Ю. Тронін, О. Філонюк, Г. Чернова, В. Шахов, Я. Шумелда, Р. Юлдашев, Т. Яворська, С. Янова та інші.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків з теоретико-методологічних питань розвитку страхування й досі на сьогоднішній день не сформовано єдиного підходу до визначення термінів «страхова компанія», «страхове товариство» у тому числі на законодавчому рівні, що й зумовило вибір теми дослідження.

Мета та завдання статті

Мета та завдання статті – систематизація наукових теоретичних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо змісту дефініцій термінів «страхова компанія» та «страхове товариство».

Відповідно до окресленої мети були поставлені та вирішені наступні завдання: обґрунтовано та систематизовано підходи щодо розуміння сутності дефініції «страхова компанія», визначено особливості та виокремлено специфічні економічні та правові характеристики терміну «страхове товариство», охарактеризовано поняття «страхова компанія» та «страхове товариство» та досліджено їх взаємозв'язок з термінами «страховик» та «страхова організація».

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні поняття «товариство» та «компанія» нерідко ототожнюють або використовують ірраціонально, не розрізняючи на практиці терміни «страхове товариство» і «страхова компанія». Для їх детального аналізу вважаємо за доцільне застосувати різні теоретичні підходи щодо розуміння їх сутності й відповідно розглянути дефініції вище зазначених термінів.

У словниках термін «компанія» тлумачиться як об'єднання юридичних та/або фізичних осіб, підприємців для здійснення спільної виробничої, торговельної, фінансової чи іншої економічної діяльності [1, с.273]; те саме, що товариство; торговельне або промислове товариство, що об'єднує підприємців; спілка, фірма [2, с.304].

За змістом, зауважує М. Смірнова, термін «компанія» (фр. *compagnie*) означає об'єднання фізичних або юридичних осіб, організоване з метою підприємницької діяльності і функціонує на принципах партнерства, корпорації або приймає інші форми ділової організації. В історичному контексті термін з'являється в XI-XII ст. як довгострокове підприємство [3]. За сферами діяльності всі компанії С. Мочерний поділив на промислові, торгові, фінансові, страхові [4, с.799-800]. Першою страховою компанією прийнято вважати Голландську-Ост-Індську компанію, утворену у 1602 році.

Ми поділяємо думку Т. Яворської про те, що у фінансовій науці подано різні тлумачення «страхової компанії» і єдиних підходів до її розуміння не існує: в одних визначеннях не вказується мета створення і функціонування страхової компанії, в інших – хоча і вказується мета діяльності страхової компанії, але механізм формування прибутку є викривленим [5, с.22].

Опрацювавши науковий матеріал прийшли до висновку про необхідність виокремлення двох аспектів дефініції терміну «страхова компанія», з вузьким та широким трактуванням. У першому випадку – це юридична особа, що спеціалізується на наданні страхових послуг. У другому – це поняття окрім юридичної складової доповнюється економічною та організаційно-правовою.

Наведемо декілька визначень терміну «страхова компанія» за різними підходами, див. табл.1.

Водночас, ознайомившись з працею вітчизняного вченого, академіка К. Воблого [15, с.26-27], дослідили наступні етапи розвитку страхування як особливого виду діяльності та появи інституцій на ринку:

– перший етап (стародавні часи – середні віки) – притаманний розподіл збитків між учасниками торговельного каравану, колегії, спілки, гільдії, цеху чи іншого професійного об'єднання. Історично в цей період страхування виконувало натуральну форму розкладки збитку [16, с.52]. У ході аналізу встановлено, що в даний період не існувало спеціально створеної для цього страхової організації. Мову можна вести лише про первинні форми страхових товариств. Термін страховик, страхова організація у цей період варто застосовувати до державних інституцій, які створювали страхові фонди у натуральній формі;

– другий етап (новий час) – з'являються окремі підприємства (страхові компанії), що займаються страхуванням на професійній основі. Предметом їх діяльності стає формування страхового фонду, його збереження, а також організація та проведення страхових виплат. В цей же період виникають страховики, які створювали страхові продукти на основі методу взаємного страхування й носили назву дружні товариства, похоронні каси, лікарняні каси, товариства взаємного страхування тощо.

На певному етапі розвитку фінансових, а в їх складі перерозподільчих відносин, виникає можливість і потребує здійснення страхування на регулярних засадах [17, с.17]. Паралельно з організаціями, які використовували метод взаємного страхування, виникли інституції, які надавали послуги у своїй діяльності методом комерційного страхування;

третій етап (з другої половини XIX ст. й донині) – держава формує на страховому ринку конкурентне середовище зі страхових компаній та товариств взаємного страхування, а також створює страхові установи, не в інтересах засновників, а в інтересах третіх осіб. У дореволюційній Росії (у т.ч. в Україні) існували майже усі відомі на ті часи видів страхування та форми страховиків, зазначає Т. Ротова [18, с.128] В інтересах широких верств населення держава зосередила

Таблиця 1
Підходи щодо розуміння сутності дефініції «страхова компанія»

№ з/п	Науковий підхід	Автори	Характеристика
1	загальний	Т. Яворська [5, с.25]	це фінансова установа, яка надає страхові послуги фізичним та юридичним особам з метою отримання прибутку
		Р. Юлдашев [6, с.679]	це організація, що має державний дозвіл (ліцензію) на право здійснення страхової діяльності, який наданий уповноваженим на це державним органом
2	правовий	С. Єфімов, Л. Лозовский, Б. Райзберг, А. Ратновский [7, с.218]	це юридична особа, господарюючий суб'єкт, що діє на ринку на основі статуту з метою задоволення потенційно наявних в суспільстві страхових інтересів
		М. Басаков [8, с.148]	це організація – відокремлена в економічному, правовому та організаційному відношенні структура, яка здійснює страхову діяльність в рамках діючого законодавства: укладає договори страхування, формує страхові фонди, виплачує страхове відшкодування та страхові суми, інвестує вільні грошові кошти тощо
		В. Фещенко [9, с.535]	це юридично оформлена одиниця підприємницької діяльності в організаційно-правовій формі акціонерного, повного, командитного товариства чи товариства з повною відповідальністю, яка має ліцензію на право брати на себе обов'язки страховика
3	підприємницький	Л. Алексєнко та В. Олексєнко [10, с.585]	це юридична особа (суб'єкт підприємницької діяльності), що надає страхові послуги; може вести діяльність на ринку цінних паперів, в основному вкладаючи тимчасово вільні кошти в акції та облигації усіх видів, ощадні (депозитні) сертифікати, комерційні папери тощо»
4	ресурсний	Ю. Тронін [11, с.94]	це соціально-економічний об'єкт, тобто сукупність людей й матеріальних ресурсів, згрупованих у підсистеми, які пов'язані між собою і з зовнішнім оточенням та підпорядковуються системі управління, яка цілеспрямована на досягнення економічних результатів
5	продуктовий	Р. Дяків [12, с.517]	це компанія, яка здійснює страхування життя, здоров'я людей, майна громадян і підприємств, транспортних засобів, вантажів, що перевозяться з метою відшкодування збитків, втрат, зумовлених несприятливими подіями, нещасними випадками
6	функціональний	С. Мочерний, Я. Ларіна, О. Устенко, С. Юрій [13, с.376]	це організація, яка здійснює страхові операції, відшкодовує на певних умовах збитки юридичних і фізичних осіб з настанням страхового випадку
		Ю. Ахвлєдіані та В. Шахов [14, с.54]	це структура, яка здійснює укладання договорів страхування та їх забезпечення
7	історичний	К. Воблій [15, с.26-27]	перший етап (стародавні часи – середні віки) – це товариство, якому притаманний розподіл збитків між учасниками торговельного каравану, колегії, спілки, гільдії, цеху чи іншого професійного об'єднання; другий етап (новий час) – це організація, яка створює страхові продукти на основі методу взаємного та комерційного страхування; третій етап (з другої половини XIX ст. й донині) – це фінансова установа, яка зареєстрована в установленому порядку та має ліцензію на страхову діяльність

*Джерело: складено за даними [5-15].

страхову справу в своїх руках, писав К. Воблій, наголошуючи при цьому, що у робітничо – селянській республіці немає місця для приватного страхування, яке має на меті комерційні зиски. Державне та кооперативне страхування СРСР має набути форми боротьби з наслідками руйнації господарств, які виникли в результаті настання випадкових лих [15, с.27].

Подібний класовий підхід, як зазначає Р. Юлдашев приховує сутність власне страхування, яке в такому випадку неможливо розглядати як вид бізнесу чи підприємницької діяльності. Оскільки страховиком виступала держава в особі однієї страхової організації – Держстраху, то й страховий захист передбачався таким, яким його бачила держава [19, с.154].

«Держстрах СРСР не мав статусу страхової компанії. Він перебував у статусі «госпрозрахункового», тобто самоокупного управління Міністерства фінансів СРСР» – зазначає О. Гаманкова [20, с.51].

Проте варто відмітити, що за кошти держави було створено дві страхові компанії закордоном: у 1925 р. у Великобританії Генеральне страхове акціонерне товариство «Блекбалсі» та у 1927 р. в Німеччині – Чорноморсько-Балтійське транспортне страхове акціонерне товариство «Софаг» [21, с.155].

Згідно теорії формування страхового фонду страхова компанія характеризується В. Шаховим як «історично визначена суспільна форма функціонування страхового фонду, що здійснює укладання договорів страхування та їх обслуговування» [22, с.49]. Аналогічне визначення пропонують О. Залетов та О. Філонюк [23, с.15], подібної точки зору дотримується й О. Козьменко «страховики – спеціалізовані організації (компанії), що видають створенням і використанням страхових фондів [24, с.27].

Суб'єкта, який бере на себе зобов'язання формувати фонди страхового захисту та використовувати їх для компенсації збитків застрахованим потерпілим В. Базилевич називає страховиком [25, с.30].

Необхідно відзначити, що в Україні більшість страхових компаній створені у формі акціонерних товариств (приватних чи публічних). Діяльність будь-якої страхової компанії завжди перебуває у вирішальній залежності від економічного середовища, в межах якого здійснюють свою діяльність страховики [26, с.104].

Страхові компанії розрізняють за правовою формою: приватні, акціонерні (кооперативні), державні, взаємні, муніципальні; за характером виконуваних функцій: спеціалізовані, універсальні, перестрахові; за територією обслуговування: локальні, регіональні, національні, міжнародні (транснаціональні); за величиною статутного капіталу: великі, середні, малі [7, с.218-219].

У визначенні страхової компанії з акцентом на продуктивний підхід у Р. Дяківа є згадка про види страхування, пов'язані з особовим та майновим страхуванням, проте упущено страхування відповідальності.

Можемо констатувати, що створення приватних страхових компаній характерно для західних країн, де власність належить одному власнику або його законним правонаступникам [14, с.54].

У англійських словниках в якості загальноприйнятого вживається нині поняття «страхова компанія». Так, у словнику В. Факова «insurer» перекладається як страховик, страхова компанія [27, с.65].

Аналогічним терміну «страхова компанія», зазначає М. Смірнова [3], є термін «страхова організація», адже це загальноприйняте заміщення. Дозволимо не погодитись з цією тезою, оскільки цілком можливим є використання його для позначення різних інституцій.

Так, окрім визначення страховика, яке передбачено законодавством Російської Федерації й стосується страхових організацій та товариств взаємного страхування, Н. Косаренко аналогічний термін застосовує по відношенню до установ соціального страхування. «Страховики – некомерційні організації, створені згідно з федеральним законом про конкретні види обов'язкового соціального страхування для забезпечення прав застрахованих осіб по обов'язковому соціальному страхуванню при настанні страхового випадку» [28, с.307].

Подібну тезу висуває професор О. Архипов «Поряд з комерційними страховиками діють й урядові страхові організації – некомерційні компанії, які субсидіюються державою. Вони зазвичай спеціалізуються на страхуванні від безробіття, виплатах компенсації робітникам й службовцям, а також ризиків зовнішньоекономічної діяльності» [29, с.80].

Виходячи з вище наведеного, можна стверджувати, що поняття «страховик», «страхова організація» є значно ширшими ніж «страхова компанія», адже включають в себе інституції, які значно різняться організаційно-правовими формами та функціями, а саме: державні фонди соціального страхування, перестрахові товариства, товариства взаємного страхування.

Торкаючись питання історії, вважаємо за доречне зазначити, що у XVII-XVIII ст. страховиками часто виступали індивідуальні підприємці. Приватні страхові компанії належать одному власнику або його родині. Унікальною формою об'єднання приватних страховиків є англійська корпорація «Ллойд». Кожен страховик, якого зазвичай іменують андерайтером «Ллойда», приймає страхування на свій ризик, виходячи з власних фінансових можливостей. «Ллойд» як організація не несе юридичної відповідальності за вимогами, які можуть бути пред'явлені до індивідуальних страховиків в результаті їх страхової діяльності [29, с.80].

У Великобританії страховиком може бути і фізична особа [30, с.118]. Однак сьогодні така можливість в більшості країн сприймається як анахронізм: основна тенденція полягає в тому, що страховик – це фірма (організація) [30, с.15].

Узагальнюючи світовий досвід вчені С. Єрмасов та Н. Єрмасова [31, с.168] визначають страховика – як фізичну або юридичну особу, яка приймає на себе згідно договору страхування за певну винагороду (страхову премію) зобов'язання відшкодувати страхувальнику або іншій особі, на користь якої укладено договір, збитки, які виникли в результаті настання страхових випадків, які обумовлені договором.

Так, П. Журавльов [32, с.38] зауважує, що страхова організація – різного виду страхові підприємства, установи, страхові компанії різних форм власності та організаційної побудови, які функціонують в загальній державній економічній системі в якості самостійного суб'єкта.

Я. Шумелда також пише: «Одним з головних учасників страхового ринку є страхове підприємство, котре в страховій термінології переважно називається страховою компанією, страховим товариством або страховою організацією» [33, с.98].

В зарубіжній науковій літературі для визначення страхової інституції часто послуговуються терміном «страхова компанія», хоча нерідко зустрічаємо термін «страхове підприємство» [34, с.227].

У підручнику «Політична економія» читаємо наступне тлумачення терміну: «страхове підприємство – це особлива форма фінансового підприємства. Тут підприємець отримує страховий внесок, який повертається йому тільки при настанні страхового випадку. Воно захищає бізнес і населення від нещасних випадків і забезпечує прибуток. До них відносяться пенсійні фонди, фонди страхування від нещасних випадків, від безробіття і т. ін.» [35, с.221]. До переліку інституцій не включено

страхові компанії, проте підприємцем Ю. Ніколенко називає установи: пенсійний фонд, фонд страхування від нещасних випадків, від безробіття. Незрозумілий механізм отримання внеску підприємцем й повернення його йому при настанні страхового випадку. Не деталізовано як механізм захисту бізнесу від нещасного випадку, якими законодавчими актами це регламентується.

З огляду на сучасну теорію фірми, зазначає Н. Пойда-Носик та Р. Бачо, страхове підприємство створюється засновниками для отримання прибутку та забезпечення максимізації свого добробуту, тобто ринкової вартості фірми [36, с.52]. У зв'язку з чим дискусійним вважаємо питання розподілу страхових компаній за організаційно-правовою формою на: акціонерні, приватні та товариства взаємного страхування. Оскільки останні створюються не з метою отримання прибутку.

На нашу думку, не бажаним є використання терміну «підприємство» у значенні «страхова компанія» Спільною між ними є лише ознака самостійного суб'єкта господарювання та набуття статусу юридичної особи. Адже підприємство – самостійна господарсько-адміністративна самофінансована і самоуправлінська одиниця – юридична особа, яка здійснює виробничі, комерційні, торговельні та інші функції, надає послуги з метою одержання прибутку [12, с.421]. А відповідно до Розділу II гл.7 ст.62 З Господарського кодексу України, підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським Кодексом та іншими законами [37].

До того ж підприємства, установи та організації не можуть стати страховиками шляхом внесення змін до статутних документів за умови, що вони попередньо займалися іншим видом діяльності, навіть у разі виконання положень Розділу I ст.2 Закону України «Про страхування».

В окремих випадках, встановлених законодавством України, страховиками визнаються державні організації, які створені і діють відповідно до цього Закону України «Про страхування». У цьому разі використання слів «державна», «національна» або похідних від них у назві страховика дозволяється лише за умови, що єдиним власником такого страховика є держава. Слова «страховик», «страхова компанія», «страхова організація» та похідні від них дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які мають ліцензію на здійснення страхової діяльності [38].

Науковці використовують і інші страхові терміни. «страховий бізнес» та «страхове підприємництво». За словами Г. Піратовського суб'єктом страхового підприємництва є страхова компанія (страхова організація, страхове товариство, страховик), єдиного погляду стосовно сутності та специфіки діяльності якого ще не сформовано [39, с.9].

Розкриваючи сутність дефініції «страхове товариство» необхідно приділити увагу терміну «товариство» й з'ясуванню його змісту, провівши аналіз існуючих визначень науковців.

У Новому тлумачному словнику української мови, акцентується увага на тому, що товариство – це група людей, що перебувають в тісних стосунках; організація, об'єднання людей, які ставлять перед собою спільні завдання, мету, програму дій і відповідно діють для їх виконання, здійснення [2, с.540].

Аналогічне визначення подає Р. Дяків [12, с.546], наголошуючи на об'єднанні такою структурою коштів, реалізації товарів (послуг) і досягненні спільних інтересів, несучи спільну відповідальність за результати своєї діяльності.

Товариство як людську спільноту, специфіку якої складають відносини людей один до одного, це продукт взаємодії людей, розуміє Р. Юлдашев [6, с.335]. Вчений доводить, що товариство є сукупністю людей, які об'єднані такими що історично склалися формами їх взаємозв'язку і взаємодії з метою задоволення своїх потреб й визначає характерні риси такої сукупності, а саме: стійкість, цілісність, саморозвиток та наявність особливих соціальних цінностей і норм, які визначають її поведінку.

У ході дослідження встановлено, що у сучасному розумінні терміну «страхове товариство» перше таке об'єднання було засновано в XII ст. в Ісландії. Заможні селяни острова об'єднувалися у спілки для взаємного захисту від втрат на випадок вогню або загибелі худоби. У разі настання страхового випадку частину збитків відшкодовували у грошовій формі, частину – матеріалами чи працею [40, с.41]. Однак підтримуємо думку багатьох дослідників про те, що перші ознаки протострахових відносин виникали в об'єднаннях ще в період існування найдавніших цивілізацій, й первиною формою було саме взаємне страхування. Такі товариства взаємного страхування були добровільними об'єднаннями фізичних осіб з метою забезпечення учасників від можливих майбутніх втрат у певних частках й компенсації збитків у натуральній чи грошовій формі.

Специфіка діяльності товариства взаємного страхування полягає в тому, що це страхова організація некомерційного типу, тобто та, яка не має на меті отримання прибутку зі створеного страхового підприємства [9, с.576]; створена на підставі добровільної угоди з метою забезпечення страхового захисту майнових інтересів її членів [30, с. 119], до того ж шляхом розподілу збитку між собою; страхувальники одночасно виступають і в ролі страховика [41, с.80]; а страховий фонд формується на основі централізації ресурсів засобами пайової участі її членів [24, с.32], [29, с.81]. Слід також додати, що у кожного учасника товариства відсутнє окреме одноосібне право на розпорядження та використання коштів страхового фонду, в той же час у кожен зі страхувальників товариства несе матеріальну відповідальність за зобов'язаннями.

Узагальнюючи Р. Юлдашев [6, с.336] подає наступну дефініцію «товариство взаємного страхування» (mutual insurance society) – організація, що створена для здійснення страхування задля взаємної вигоди її членів (полісоутримувачів), які одночасно є власниками товариства, бере участь в його прибутках й несуть відповідальність за його збитки. Товариства взаємного страхування – юридична особа, яка відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном. Кожен страхувальник є членом-пайовиком товариства взаємного страхування. Прийнято виокремлювати міжнародні, національні та регіональні товариства взаємного страхування, які можуть об'єднуватись у союзи, асоціації.

Вітчизняне законодавство допускає створення товариств взаємного страхування фізичними та юридичними особами з метою страхового захисту своїх майнових інтересів в порядку і на умовах, визначених законодавством України, про що зазначено у Розділі I, ст.14 закону України «Про страхування» [38].

На жаль, сьогодні у переліку зареєстрованих в Україні страхових організацій відсутні товариства взаємного страхування, на відміну від наших сусідів – Польщі та Росії. Станом на січень 2018 року 100% національного страхового ринку належить виключно комерційним страховим компаніям.

Хоча у XIX та першій половині XX ст. на території сучасної України практично у кожній територіальній громаді, професійному об'єднанні було створено власне товариство взаємного страхування.

Товариства, як правило, не створюються у державній формі власності. Водночас у багатьох країнах до компаній не вклю-

чаються поширені там товариства взаємного страхування. Для товариств взаємного страхування отримання прибутку не є першочерговим.

При необхідності управління невеликими однорідними ризиками зацікавлені суб'єкти можуть заснувати товариство взаємного страхування, лікарняні каси. Аналогічне рішення може бути прийнято і при виборі моделі управління ризиками, природа яких і наслідки настання є непривабливими для страхових компаній [25, с.108].

Вивчення історія страхування та знайомство з розробками Л. Орланюк-Малицької та С. Янової, дозволили з'ясувати, що окрім традиційних форм, якими в Росії переважно є акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, існують ще й специфічні форми організації управління страховим фондом. Серед них можна виокремити: товариства взаємного страхування, корпорацію Ллойд, перестрахові компанії, страхові і перестрахові пули [42, с.166]. Страхові некомерційні організації можуть бути представлені на ринку товариствами взаємного страхування та об'єднаннями страховиків (асоціаціями та союзами) [42, с.166].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Дослідження дефініцій «страхова компанія» та «страхове товариство» у працях вітчизняних та зарубіжних вчених має різнобічний характер.

Проаналізувавши підходи до визначення термінів «страхова компанія», «страхове товариство», можна дійти висновку, що їх трактування залежать, насамперед, від особливостей діяльності страхових організацій, які, з одного боку, розглядаються як фінансові інститути, що гарантують компенсацію збитків при настанні страхових ризиків, а з іншого – як економічні суб'єкти, які управляють ризиками для отримання прибутків.

Взаємозв'язок між цими дефініціями проявляється у тому, що вони є основою виконання страховиком своїх функцій, забезпечують вирішення поставлених завдань засновниками.

Таким чином страхова компанія – це історично визначена інституція – виробник страхових продуктів на комерційних засадах, що має організаційно-правову форму, згідно вимог чинного законодавства певної країни, в Україні окрім товариства з обмеженою відповідальністю.

Особливістю діяльності товариства взаємного страхування (страхового товариства) є забезпечення страхового захисту страхувальників, які мають споріднені страхові інтереси та водночас є членами цієї інституції – страхового товариства. До того ж метою його діяльності є використання доходів для відшкодування збитків учасникам об'єднання, а не отримання прибутку, на відміну від страхової компанії.

Необхідно зазначити, що автори, результати аналізу робіт яких наведено вище, а також інші зарубіжні і вітчизняні науковці та практики поряд із термінами «страхова компанія» та «страхове товариство» активно використовують – «страховик» та «страхова організація». Переконані, що термін «страховик» є збірним поняттям і його у вузькому розумінні варто розглядати як комерційну страхову інституцію – «страхову компанію», «страхову організацію», а у широкому – ще й як «страховий кооператив», «товариство взаємного страхування», «фонд соціального страхування», «страхову установу» [43, с.824].

Вживати термін «страхове товариство» по відношенню до страхової компанії вважаємо за доречне лише з позиції організаційно-правової форми діяльності страховика: публічне та приватне акціонерне товариство, повне товариство, командитне товариство, товариство з додатковою відповідальністю, а термін «страхова компанія» не застосовувати до характеристики товариства взаємного страхування.

Список літератури

1. Космонавтика. Экономика. Страхование. Словарь-справочник / колл. авт. – М.: «Анkil», 2009 – 768 с.
2. Новий тлумачний словник української мови у 4 томах. / Укладачі Яременко В., Сліпущко О. Том 2. – К.: Видавництво «Аконіт», 1999 – 912 с.
3. Смирнова М.Б. Страхование право. Учебное пособие.- М.: ЗАО Юстицинформ, 2007. – 320 с // Понятия страховщика, страховой организации, страховой компании, их эволюция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://adhdportal.com/book_2955_chapter_28__1_Ponjatija_strakhovshhika,_strakhovojj_organizaii,strakhovojj_kompanii,_ikh_ehvoljujija.html
4. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
5. Яворська Т.В. Страхове підприємництво в господарській системі України: монографія / Т.В. Яворська. – Л.: ЛА «Піраміда», 2011. – 240 с.
6. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес: словарь-справочник/ Р.Т. Юлдашев – М.: «Анkil», 2005 – 832 с.
7. Словарь страховщика / Ефимов С.Л., Лозовский Л.Ш., Райзберг Б.А., Ратновский А.А. – М.: ОАО НПО «Издательство «Экономика», 2000 – 322 с.
8. Страхование дело в вопросах и ответах. Учебное пособие для студентов экономических вузов и колледжей. Серия «Учебники, учебные пособия». Составитель М.И. Басаков – Ростов-на-Дону.: «Феникс», 1999 – 576 с.
9. Енциклопедія страхування / В.В. Фещенко та інші. – К.: Українське агентство фінансового розвитку, 2008 – 650 с.
10. Алексеенко Л.М., Олексієнко В.М. Економічний тлумачний словник / Л.М. Алексеенко, В.М. Олексієнко. – : Астон, 2003. – 671с.
11. Тронин Ю.Н. Основы страхового бизнеса. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2006 – 472с.
12. Енциклопедія інновацій / за редакцією Р. Дяківа. – К.: Міжнародна економічна фундація, 2012 – 600 с.
13. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2-х томах. Т.2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій, за ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
14. Страхование: учебник для студентов, обучающихся по специальности «Финансы и кредит».ю «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»/под. ред. Ю.Т. Ахвледиани, В.В. Шахова. –4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011 – 495 с.
15. Вобльий К.Г. Основы экономии страхования. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 238с.
16. Нечипорук Л.В. Страховой рынок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації: монографія / Л.В. Нечипорук. – Х.: Право, 2010. – 280с.
17. Баранова В.Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи. – Одеса: Видавництво «ВМВ», 2009. – 380с.
18. Ротова Т.А. Страхування: [навч. посіб.] / Т.А. Ротова ; 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 400 с.
19. Юлдашев Р.Т. Очерки теории страхования: ретроспективный анализ развития/ Р.Т. Юлдашев. – М.: Анkil, 2009. – 248с.
20. Гаманкова О. Рынок страховых услуг Украины: теория, методология, практика: монография / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с
21. Гомелля В.Б. Страхование: учеб. Пособие/ В.Б. Гомелля. – 2-е изд. перераб. и доп. М.: Маркет ДС, 2006. – 488с.
22. Шахов В. В. Страхование: Учеб. для вузов / В.В. Шахов. – М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 1997. – 187 с.
23. Филонок А.Ф., Залетов А.Н. Страхование индустрия Украины: стратегия развития. – К.: Международная агенция «БИЗОН», 2008. – 448 с.
24. Козьменко, О. В. Страховой рынок Украины у контексті сталого розвитку : монографія / О. В. Козьменко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 350 с.
25. Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
26. Внукова Н.М., Временко Л.В., Успенко В.І. та ін.. Страхування: теорія та практика: Навчальний посібник / за загальною редакцією д.е.н., проф. Н.М. Внукової. – 2-ге видання, перероблене та доповнене. – Харків: Бурун Книга, 2009 – 656 с.
27. Факов В.Я. Страхование. Англо-русский и русско-английский словарь. – М.: Международные отношения, 2007 – 256 с.
28. Косаренко Н.Н. Страхование право: курс лекций / Н.Н. Косаренко. – М.: Флинта: МПСИ, 2008. – 312 с.
29. Архипов А.П. Управление страховым бизнесом: учеб. пособие / А.П. Архипов. – М.: Магистр, 2009 – 317 с.
30. Страхование: экономика, организация, управление: Учебник; в 2 т./ СПбГУ, экон. Факультет; под ред. Г.В. Черновой. Т1/ [А.Н. Базанов, Л.В. Белинская, Н.Л. Вещунова и др.]– М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2010 – 751 с.
31. Ермасов С.В. Страхование: учебник для бакалавров /С.В. Ермасов, Н.Б.Ермасова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2014 – 791 с.
32. Журавлев П.В. Основы страхового менеджмента: методическое пособие по изучению дисциплины «Страховой менеджмент»: учеб. пособие / П.В. Журавлев, В.В. Владимиров, С.А. Банников. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 404 с.
33. Шумелда Я.П. Страхування : [навч. посіб.] / Я.П. Шумелда ; 2-ге вид., розшир. – К. : Міжнародна агенція «БІЗОН», 2007. – 384 с.
34. Гомелля В.Б. Очерки экономической теории страхования / В. Б. Гомелля/ под. ред. Е.В. Коломина. – М.: финансы и статистика, 2010. – 352с.
35. Політична економія: Підручник / За ред. Ніколенко Ю. В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
36. Пойда-Носик Н. та Бачо Р. Страхове підприємництво регіону: сучасний стан і перспективи розвитку: Монографія. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2010. – 232 с.
37. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. № 436-IV, зі змін. і допов. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
38. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР, зі змін. і допов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
39. Піратовський Г.Л. Страховой бизнес: Управління розвитком: Монографія / Г.Л. Піратовський. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 254 с.
40. Історія страхування: підручник / С.К. Реверчук, Т.В. Сива, С.І. Кубів, О.Д. Вовчак; За ред. С.К. Реверчука. – К.: Знання, 2005. – 213 с.
41. Ткаченко Н.В. Страхування : навчальний посібник. – К. : Ліра-К, 2007. – 376 с.
42. Страхование: учебник / Под. ред. Л.А Орланюк-Малицкой, С.Ю. Яновой. – М.: Издательство Юрайт, 2010. – 828 с.
43. Характеристика дефініцій «страховик» та «страхова організація» / М. Гуминська, І. Мицишин, В. Тринчук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №6. – С.820-825. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/167.pdf>

References

1. Kosmonavtika. Ekonomika. Strahovanie. Slovar-spravochnik/ koll. avt. – M.: «Ankil», 2009 – 768 s.
2. Smirnova M.B. Strahovoe pravo. Uchebnoe posobie.- M.: ZAO Yustitsinform, 2007. – 320 s // Ponyatiya strahovschika, strahovoy organizatsii, strahovoy kompanii, ih evolyutsiya [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: http://adhdportal.com/book_2955_chapter_28__1_Ponjatija_strakhovshhika,_strakhovojj_organizaii,strakhovojj_kompanii,_ikh_ehvoljujuija.html
3. Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh. T.1 / Redkol.: S.V.Mochernyi (vidp.red.) ta in. – K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2000. – 864 s.
4. Iavorska T.V. Strakhove pidpriemnytstvo v hospodarskii systemi Ukrainy: monohrafiia/T.V. Yavorska. – L.: LA «Piramida», 2011. – 240 s.
5. Yuldashev R.T. Strahovoy biznes: slovar-spravichnik/ R.T. Yuldashev – M.: «Ankil», 2005 – 832 s.
6. Slovar strahovschika / Efimov S.L., Lozovskiy L.Sh., Rayzberg B.A., Ratnovskiy A.A. – M.: OAO NPO «Izdatelstvo «Ekonomika», 2000 – 322 s.
7. Strahovoe delo v voprosah i otvetah. Uchebnoe posobie dlya studentov ekonomicheskikh vuzov i kolledzhey. Seriya «Uchebniki, uchebnyie posobiya». Sostavitel M.I. Basakov – Rostov-na-Donu.: «Feniks», 1999 – 576 s.
8. Entsyklopediia strakhuvannia / V.V. Feshchenko ta inshi. – K.: Ukrainske ahentstvo finansovoho rozvytku, 2008 – 650 s.
9. Alekseienko L.M., Oleksiienko V.M. Ekonomichnyi tlumachnyi slovnyk / L.M. Alekseienko, V.M. Oleksiienko.– : Aston, 2003. – 671s. Kosmonavtyka. Ekonomika. Strahovanye. Slovar-spravochnik /koll. avt. – M.: «Ankil», 2009 – 768 s.
10. Tronin Yu.N. Osnovy strahovogo biznesa. – M.: Izdatelstvo «Alfa-Press», 2006 – 472s.
11. Entsyklopediia innovatsii / za redaktsiieu R. Diakiva. – K.: Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, 2012 – 600 s.
12. Mochernyi S.V., Larina Ya.S., Ustenko O.A., Yurii S.I. Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: U 2-kh tomakh. T.2 / S.V. Mochernyi, Ya.S. Larina, O.A. Ustenko, S.I. Yurii, za red.. S.V. Mochernoho. – Lviv: Svit, 2006. – 568 s.
13. Strahovanie: uchebnik dlya studentov, obuchayuschisya po spetsialnosti «Finansy i kredit»,yu «Buhgalterskiy ucht, angaliz i audit»/pod. red. Yu.T. Ahvlediani, V.V. Shahova. –4-e izd., pererab. i dop. – M.: YuNITI-DANA, 2011 – 495 s.
14. Voblyiy K.G. Osnovy ekonomii strahovaniya. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2001. – 238s.
15. Nechyporuk L.V. Strakhovyi rynek: zakonmirnosti stanovlennia ta rozvytku v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia / L.V. Nechyporuk. – Kh.: Pravo, 2010. – 280s.
16. Baranova V.G. Finansovuy mehanizm funktsionuvannia strahovoyi sistemu. – Odesa: Vudavnutstvo «VMV», 2009. – 380s.
17. Rotova T.A. Strahuvannia: [navch. posib.] / T.A. Rotova ; 2-ge vid., pererobl. ta dopov. – K. : KiYiv. nats. torg.-ekon. un-t, 2006. – 400 s.
18. Yuldashev R.T. Ocherki teorii strahovaniya: retrospektivnyi analiz rozvitiya/ R.T. Yuldashev. – M.: Ankil, 2009. – 248s.
19. Hamankova O. Rynek strakhovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia/ O.O. Hamankova. – K.: KNEU, 2009. – 283 s
20. Gomellya V.B. Strahovanie: ucheb. Posobie/ V.B. Gomellya. – 2-e izd. pererab. i dop. M.: Market DS, 2006. – 488s.
21. Shahov V. V. Strahovanie: Ucheb. dlya vuzov / V.V. Shahov. – M.: Strahovoy polis, YuNITI, 1997. – 187 s.
22. Filonyuk A.F., Zaletov A.N. Strahovaya industriya Ukrainyi: strategiia razvitiya. – K.: Mezhdunarodnaya agentsiya «BIZON», 2008. – 448 s.
23. Kozmenko, O.V. Strahovuy runok Ukrainu y konteksti stalogo rozvutky : monografiya / O. V. Kozmenko. – Sumu : DVNZ «UABS NBU», 2008. – 350 s.
24. Strakhuvannia: Pidruchnyk / Za red. V.D. Bazylevycha. – K.: Znannia, 2008. – 1019 s.
25. Vnukova N.M., Vremenko L.V., Uspalenko V.I. ta in.. Strakhuvannia: teoriia ta praktyka: Navchalnyi posibnyk / za zahalnoi redaktsiieu d.e.n., prof. N.M Vnukovoi. – 2-he vydannia, pereroblene ta dopovnene. – Kharkiv: Burun Knyha, 2009 – 656 s.
26. Fakov V.Ya. Strahovanie. Anglo-russkiy i russko-angliyskiy slovar. – M.: Mezhdunarodnyie otnosheniya, 2007 – 256 s.
27. Kosarenko N.N. Strahovoe pravo: kurs lektsiy / N.N. Kosarenko. – M.: Flinta: MPSI, 2008. – 312 s.
28. Arhipov A.P. Upravlenie strahovym biznesom: ucheb. posobie/ A.P. Arhipov. – M.: Magistr, 2009 – 317 s.
29. Strahovanie: ekonomika, organizatsiia, upravlenie: Uchebnik; v 2 t./ SPbGU, ekon. Fakultet; pod red. G.V. Chernovoy. T1/ [A.N. Bazanov, L.V. Belinskaya, N.L. Veschunova i dr.]– M.: ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika», 2010 – 751 s.
30. Ermasov S.V. Strahovanie: uchebnik dlya bakalavrov/ S.V. Ermasov, N.B.Ermasova. – 5-e izd., pererab. i dop. – M.: Izdatelstvo Yurayt, 2014 – 791 s.
31. Zhuravlev P.V. Osnovy strahovogo menedzhmenta: metodicheskoe posobie po izucheniyu distsipliny «Strahovoy menedzhment»: ucheb. posobie / P.V. Zhuravlev, V Vladimirov, S.A. Bannikov. – M.: ZAO «Izdatelstvo «Ekonomika», 2007. – 404 s.
32. Shumelda Ya.P. Strahuvannia : [navch. posib.] / Ya.P. Shumelda ; 2-ge vud., rozshur. – K. : Mizhnarodna agentsiya «BIZON», 2007. – 384 s.
33. Gomellya V.B. Ocherki ekonomicheskoy teorii strahovaniya/ V. B. Gomellya/ pod. red. E.V. Kolomina. – M.: finansy i statistika, 2010. – 352s.
34. Politychna ekonomii: Pidruchnyk / Za red. Nikolenko Yu. V. – K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2009. – 632 s.
35. Poida-Nosyk N. ta Bacho R. Strakhove pidpriemnytstvo rehionu: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku: Monohrafiia. – Uzhhorod: Mystetska Liniia, 2010. – 232 s.
36. Hospodarskiy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003p. № 436-IV, zi zmin. i dopov. [Elektron. resurs]. – Rezhym dostupa: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
37. Pro strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 r. № 85/96-VR, zi zmin. i dopov. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>
38. Piratovskiy H.L. Strakhovyi biznes: Upravlinnia rozvytkom: Monohrafiia / H.L. Piratovskiy. – K.: Kyiv. nats.. torh.-ekon. un-t, 2006. – 254 s.
39. Istoriia strakhuvannia: pidruchnyk / S.K. Reverchuk, T.V. Syva, S.I. Kubiv, O.D. Vovchak; Za red. S.K. Reverchuka. – K.: Znannia, 2005. – 213 s.
40. Tkachenko N.V. Strakhuvannia : navchalnyi posibnyk. – K.: Lira-K, 2007. – 376 s.
41. Strahovanie: uchebnik / Pod. red. L.A Orlanyuk-Malitskiy, S.Yu. Yanovoy. – M.: Izdatelstvo Yurayt, 2010. – 828 s.
42. Kharakterystyka definitsii «strakhovykh» ta «strakhova orhanizatsiia» / M.Humynska, I. Myshchyshyn, V. Trynchuk// Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. – 2015. – №6. – S.820-825. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa:<http://global-national.in.ua/archive/6-2015/167.pdf>

УДК 368/369 (477)
JEL classification: G2

ГУБАР Олександра Євгенівна
канд. екон. наук, доц.,
Черкаський державний технологічний університет
E-mail: sash_@ukr.net

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА

ГУБАРЬ Александра Евгеньевна
канд. экон. наук, доц.,
Черкасский государственный
технологический университет
E-mail: sash_@ukr.net

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА СТРАХОВЫХ УСЛУГ: СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ И ПРАКТИКА

GUBAR Oleksandra
PhD in Economics, Associate Professor,
Cherkasy state technological university
E-mail: sash_@ukr.net

INSURANCE SERVICES QUALITY SUPPLY: MODERN METHODOLOGY AND PRACTICE

ГУБАР Олександра Євгенівна
канд. екон. наук, доц.,
Черкаський державний технологічний університет

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів впровадження ефективних інструментів управління якістю страхових послуг в період поступового виходу страхового ринку України із затяжної кризи. Аргументована об'єктивна необхідність побудови системи управління якістю страхових послуг як основи конкурентоспроможності страховика та забезпечення довгострокових взаємовідносин з клієнтами. Визначено страхову послугу в ролі об'єкта управління в системі менеджменту якості страховика та систематизовані основні правові, нормативні та організаційні передумови та інструменти, необхідні для ефективної реалізації системи управління якістю в страховій компанії. Здійснений аналіз сучасного досвіду страхового ринку України стосовно державного регулювання якості страхових послуг та впровадження міжнародних стандартів якості вітчизняними страховиками. Виявлені обмеження, що суттєво стримують страхові компанії в отриманні міжнародних сертифікатів стандартів якості. Представлене системне рішення управління якістю страхових послуг, яке враховує як міжнародні стандарти якості ISO 9000, так і особливості здійснення страхового бізнесу в Україні. Отримані результати дослідження доцільно використовувати в практичній діяльності страхових компаній для утримання позицій на страховому ринку, так і для побудови базису для виходу на європейський страховий ринок.

Ключові слова: страхова послуга, страховий продукт, якість, управління якістю, задоволеність споживача, бізнес-процеси, ключові показники результативності, цикл Демінга-Шухарта, карта Шухарта.

Аннотация. В статье проводится исследование теоретических и практических аспектов внедрения эффективных инструментов управления качеством страховых услуг в период постепенного выхода национального страхового рынка из длительного экономического кризиса. Аргументирована объективная необходимость внедрения системы управления качеством страховых услуг как базиса обеспечения конкурентоспособности страховщика и построения долгосрочных взаимоотношений с клиентами. Определено страховую услугу в роли объекта управления в системе менеджмента качества страховщика, систематизированы основные правовые, нормативные и организационные предпосылки и инструменты, необходимые для эффективной реализации системы управления качеством в страховой компании. Проанализирован современный опыт страхового рынка Украины относительно государственного регулирования качества страховых услуг и внедрения международных стандартов качества отечественными страховщиками. Выявлены ограничения, которые существенно уменьшают возможности страховых компаний получить международные сертификаты качества. Представлено системное решение управления качеством страховых услуг, учитывающее как международные стандарты качества ISO 9000, так и особенности современного страхового бизнеса в Украине. Полученные результаты исследования целесообразно использовать в практической деятельности страховых компаний как с целью удержания позиций на страховом рынке, так и для закладывания основ интеграции в европейский страховой рынок.

Ключевые слова: страховая услуга, страховой продукт, качество, управление качеством, удовлетворенность потребителя, бизнес-процессы, ключевые показатели результативности, цикл Деминга-Шухарта, карта Шухарта.

Abstract. This article is dedicated to investigation of theoretical and practical aspects of effective instruments for insurance services regulation during the period of gradual way out of Ukrainian insurance market from long-drawn-out crisis. Objective necessity of regulation system of insurance services as basis of insurer competitiveness in relationships with clients is argued. The article highlights insurance service as the object of regulation in management system regarding to quality of the insurer and systematized main lawful, normative and organizational premises and instruments important for effective fulfillment of quality regulation in insurance company. Modern experience of Ukrainian insurance market is analyzed concerning state regulations of insurance services quality and implementation of international standards by domestic insurers. There are limitations which materially constrain insurance companies in receiving international certificates of quality standards. Systemic solution of insurance services quality regulation is presented taking into consideration international standards of quality ISO 9000. Obtained results can be used in practical work of insurance companies in order to keep positions at insurance market and for basis construction for European insurance market entrance.

Key words: insurance service, insurance product, quality, quality regulation, consumer's contentment, business-processes, key performance indicator, PDCA (plan-do-check-act or plan-do-check-adjust), Shewhart charts.

Вступ

В умовах виходу національної економіки із затяжної кризи періоду 2009 – 2016 років, якість страхових послуг стає вирішальним чинником забезпечення конкурентоспроможності страхових компаній та утримання позицій на страховому ринку. Процес імплементації вимог Директив ЄС в національне страхове законодавство супроводжується підвищенням вимог до всіх видів страхової діяльності із одночасним посиленням заходів пруденційного державного нагляду за страховим ринком. Одночасно із необхідністю виконання встановлених фінансових нормативів, страховики мають забезпечувати прозорість умов страхування та належну якість страхових послуг. Відповідно, актуальності набувають питання визначення сучасних критеріїв якості страхових послуг та впровадження ефективних механізмів управління якістю.

Огляд літератури

Сучасні системи менеджменту якості базуються на фундаментальних дослідженнях таких зарубіжних вчених, як У.Е. Демінг, Ф.Б. Кросбі, К. Ісікава, У.А. Шухард. Вагомий внесок у формування наукових засад підходів альтернативного менеджменту належить російським науковцям та практикам Г.Н. Фидельману та Н.П. Ніколенко. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням ефективних інструментів забезпечення якості страхових послуг та їх практичною реалізацією в страховій діяльності доречно відзначити В.І. Нечипоренка, Ю.П. Гришана, В.В. Тринчука.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Проте, на даний час відсутнє системне наукове обґрунтування методики впровадження інструментів управління якістю страхових послуг відповідно до міжнародних стандартів якості ISO 9000. Міжнародні стандарти якості не забезпечили практиків зрозумілим методичним та методологічним апаратом для побудови системи управління якістю страхових послуг. Фахівцями страхового ринку до цього часу не сформовано чіткої методики побудови ефективної системи управління якістю, дії її механізмів, складових елементів тощо.

Мета та завдання статті

З огляду на вищезазначену проблематику, метою дослідження є обґрунтування теоретичних та практичних засад впровадження ефективних інструментів управління якістю страхових послуг в діяльності страхових компаній України, які враховують особливості сучасного стану національного страхового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження

Постійне вдосконалення є невід'ємною вимогою світового економічного розвитку. Міжнародна асоціація страхових наг-

лядів в базовому документі «Основні принципи страхування» визначає наступне: «індустрія страхування, як і інші складові фінансової системи, зазнає змін під впливом широкого кола соціальних, технологічних та глобальних економічних факторів. Для того, щоб системи і методи нагляду страхування відповідали цим змінам, вони повинні постійно удосконалюватись» [10, с. 3]. Впровадження діючих методів управління якістю страхових послуг є об'єктивною вимогою економічного сьогодення та передумовою для входження національних страховиків в європейський економічний простір.

Страховий ринок України є відносно молодим порівняно зі світовими страховими ринками. Філософія всезагального управління якістю (Total Quality Management), збалансована система показників та процесно-орієнтовна система управління досі залишаються інноваційними рішеннями для більшості страхових компаній і впроваджені лише у незначній їх кількості. Наприклад, серед 300 зареєстрованих страхових компаній (станом на 30.06.2017 р.) сертифікати відповідності системи менеджменту ISO 9001 мають лише декілька, серед яких: ПРАТ «Страхова компанія «Універсальна» (стандарт ISO 9001:2000, отримано у 2004 р.), ПРАТ «Страхова компанія БРОКБІЗНЕС» (стандарт ISO 9001:2008, отримано у 2008 р. та підтверджено у 2013 р.), ПРАТ «Українська акціонерна страхова компанія АСКА». Політику менеджменту якості страхових послуг задекларовано у стратегічних цілях такими компаніями як «УНІКА», «Альфа-страхування», «АХА-страхування», «ВУСО». Лідерами страхового ринку за рівнем якості за 2016-2017 роки визнано страхові компанії «ВУСО» (диплом «Компанія з високим рівнем страхового обслуговування», 2016 р.) та «УНІКА» (нагорода в категорії «Лідер страхового ринку по впровадженню нових стандартів управління якістю», 2017 р.) [14, 15].

Державний механізм контролю якості страхових послуг не має системної реалізації на страховому ринку, досі триває процес формування засад пруденційного нагляду за діяльністю страховиків, які враховують положення Директив ЄС. Зокрема, Концепція «Загального блага» та Треті страхові Директиви 92/49/ЄЕС та 92/96/ЄЕС передбачають наступні заходи для забезпечення реалізації принципів концепції «загального блага» стосовно ведення страхової діяльності та надання страхових послуг:

- попереднє оприлюднення умов договорів страхування;
- запровадження вимог щодо мови страхових полісів;
- затвердження кодексів професійної поведінки;
- застосування максимальних технічних ставок при страхуванні життя;
- застосування стандартних застережень чи мінімальних умов страхування;
- обов'язкове зазначення суми, яку отримує застрахована особа (у випадках страхування життя) при розірванні договору страхування та ін. [16, с. 53].

Згідно із «Концепцією запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України», від 15.07.2010 р. № 585 при здійсненні страхової діяльності контролюються:

- належний рівень статутного фонду та інших резервних фондів;
- дотримання відповідного рівня чистих активів та вимогу щодо їх розрахунку на підставі справедливої вартості активів;
- перевищення фактичного запасу платоспроможності над розрахунковим нормативним (маржа платоспроможності);
- розміщення коштів страхових резервів в активи визначених категорій, що відповідають вимогам якості та диверсифікації;
- правильність застосування методики розрахунку всіх видів страхових резервів відповідно до облікової політики страхової компанії;
- максимальний розмір ризику, який може утримувати страховик щодо одного об'єкту страхування (власне утримання);
- належний рівень фінансової стійкості (надійності) перестраховиків шляхом встановлення вимог до наявності відповідного рейтингу, присвоєного міжнародними рейтинговими агентствами [17].

Впровадження міжнародних стандартів управління якістю є високотехнологічним процесом, який потребує значних фінансових інвестицій в напрямках автоматизації основних бізнес-процесів компанії, забезпечення постійного вимірювання, фіксування та моніторингу ключових показників результативності процесів та впровадження інструментів щодо їх вдосконалення. В умовах обмеженого економічного середовища, коли більшість страхових компаній України діють на межі рентабельності, процес забезпечення всіх необхідних організаційних умов для отримання сертифікату відповідності міжнародним стандартам якості значно ускладнено. Натомість, спостерігається зростання кількості скарг від страхувальників. Відповідно до даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (надалі – Нацкомфінпослуг), за період з березня по вересень 2017 року було отримано 2774 звернень та скарг від фізичних та юридичних осіб, що на 341 (або на 14 %) більше, ніж за аналогічний період минулого року.

Основними причинами скарг були такі:

- порушення строків виплати або зменшення суми страхового відшкодування;
- відмові у виплаті пені за несвоєчасну виплату страхового відшкодування;
- безпідставна відмова страхової компанії у виплаті страхового відшкодування;
- незгода страхувальника з визначеним страховою компанією розміром відшкодування витрат, пов'язаних з пошкодженням транспортного засобу.

За сприянням Нацкомфінпослуг, страхувальникам було доплачено за даний період 45,65 млн. грн. страхових відшкодувань [18].

Отже, на даному етапі розвитку страхового ринку України, характерне регулювання якості страхових послуг у так званому «ручному режимі», який схематично виглядає так: «скарга страхувальника до Нацкомфінпослуг – життя Нацкомфінпослуг заходів до страхової компанії». Очевидно, що даний період є перехідним в процесі побудови цілісної системи законодавчого регулювання страховим ринком.

Система менеджменту якості має стати філософією ведення бізнесу та бути зафіксованою в стратегічних цілях кожної страхової компанії. Реалізація концепції всезагального управління якістю (Total Quality Management) потребує здійснення кардинальних змін у методах управління страховою компанією, впровадженні системи збалансованих показників, ефективних

інструментів вимірювання статистичних даних та управління процесами.

З точки зору управління якістю, необхідно визначити, що саме виступає об'єктом управління – «страхова послуга» чи «страховий продукт», адже у науковій літературі це питання до цього часу викликає дискусії. З точки зору процесного підходу до управління, страховий продукт представляє собою унікальну технологію бізнес-процесів (формалізовану у технологічних картах страховика) щодо надання страхової послуги. З точки зору забезпечення страхового захисту, страховий продукт - це набір страхових та супутніх до них послуг (медичних, з ремонту автотранспортних засобів, консультаційних, ін.), викладених в договорі страхування, які надаються страхувальнику (застрахованій особі чи іншій особі, визначеній договором страхування або чинним законодавством) в разі настання страхового випадку чи іншої події, передбаченої договором страхування.

З огляду на зазначене, страхова послуга – це сукупність дій страховика з приводу виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення страхового захисту в разі настання страхового випадку відповідно до умов страхового продукту, зафіксованих у договорі страхування чи чинному законодавстві України. Саме якість страхової послуги оцінюється кінцевим споживачем (страхувальником, застрахованою особою, вигодонабувачем) і, відповідно, виступає об'єктом управління в системі менеджменту якості страховика.

Згідно із Міжнародним стандартом ISO 9000:2015, «якість продукції та послуг організації визначається здатністю задовольняти замовників, а також передбаченим і непередбаченим впливом на відповідні зацікавлені сторони. Якість продукції та послуг охоплює не тільки їхні передбачені функції та характеристики, але також їхні сприймані цінність і користь для замовника» [19, с. 2]. Для досягнення високого рівня задоволеності замовника може бути потрібним задовольнити очікування замовника, навіть якщо воно не є сформульованим, загальнозрозумілим чи обов'язковим [19, с. 14].

Відповідно до Міжнародних стандартів якості ДСТУ ISO 9000:2015, основним принципом управління якістю є орієнтація на замовника, який означає, що основну увагу в управлінні якістю приділяють задоволенню вимог замовника та прагненню до перевершення його очікувань. Кожний аспект взаємодії із замовником становить можливість створити більшу цінність для замовника. Розуміння поточних і майбутніх потреб замовників й інших зацікавлених сторін сприяє сталому успіху організації.

Орієнтація на замовника в системі управління якістю дозволяє організації отримати такі ключові вигоди:

- збільшення цінності для замовника;
- збільшення задоволеності замовника;
- поліпшення лояльності замовника;
- збільшення кількості повторних бізнесових операцій;
- покращення репутації організації; – розширення бази замовників;
- збільшення доходів і ринкової частки [19, с. 3].

Задоволеність замовника (відповідно до стандартів ДСТУ ISO 9000:2015) – це сприйняття замовником ступеня виконання його очікувань (може бути так, що очікування замовника невідомі організації чи навіть самому замовнику доти, доки продукцію не поставлено чи послугу не надано) [19, с. 18]. Відповідно до стандартів, задоволеність замовника може бути виявлена на основі такої інформації:

- зворотний зв'язок – думки, зауваги та висловлення зацікавленості щодо продукції, послуги чи процесу розглядання скарг;
- скарга – загальноприйнятий показник низького рівня задоволеності замовників, але їх відсутність не обов'язково означає високий рівень задоволеності замовників;

– спір – незгода, що виникає у зв'язку зі скаргою, подана провайдеру процесу розв'язання спорів [19, с. 18].

Якість страхової послуги є мірою того, наскільки рівень послуг, що надаються, відповідає очікуванням клієнта. В зв'язку з цим, істотними представляються ті критерії, які використовуються споживачами для оцінки якості послуги. Маркетологами виділено дві групи критеріїв якості страхових послуг – ті, що використовуються при оцінці кінцевого результату (технічна якість) і ті, що використовуються при оцінці процесу надання послуг (функціональна якість).

До першої групи критеріїв відносяться:

- надійність (визначає здатність компанії надати страхову послугу відповідно до умов договору страхування);
- доступність (можливість отримання клієнтом послуги без тривалого очікування);
- простота (можливість отримання страхової виплати за мінімальною кількістю підтверджувальних документів, можливість врегулювання страхового випадку дистанційно через мережу Internet);
- довіра (показує, наскільки можна довіряти компанії);
- розуміння клієнта (оцінює зусилля компанії, направлені на те, щоб зрозуміти потреби клієнтів).

Другу групу критеріїв складають:

- реакція у відповідь (характеризує бажання і прагнення співробітників компанії допомогти клієнтам у рішенні їх проблем);
- компетентність (визначає, якою мірою персонал володіє навичками і знаннями, необхідними для кваліфікованого надання послуг);
- ввічливість (показує, наскільки люб'язні і чемні співробітники компанії, наскільки вони уважні до своїх клієнтів);
- матеріальне оточення (оцінюється відчутний компонент послуги: інтер'єр, освітленість, зовнішній вигляд персоналу і так далі);
- комунікації (характеризує систему інформаційного забезпечення компанії). [20, с.76].

Управління якістю може охоплювати формування політики у сфері якості та встановлення цілей у сфері якості, а також процеси, щоб досягати цих цілей у сфері якості через планування якості, забезпечування якості, контролювання якості та поліпшування якості [21, с. 10]. Для забезпечення системи управління якістю страхових послуг в компанії мають бути створені необхідні організаційні умови, приклад яких наведено у таблиці 1 (розроблено автором).

Якість страхової послуги, яку отримує та оцінює кінцевий споживач, забезпечується реалізацією заходів управління

Таблиця 1
Організаційні умови та інструменти управління якістю страхових послуг (на прикладі страхової компанії України)

№	Організаційні умови та інструменти	Характеристика
1	Процесно-орієнтовна система управління	Мережа процесів управління, направлена на здійснення управлінських рішень за результатами аналізу процесів. При цьому, об'єктами аналізу виступають показники процесів, а основою методології аналізу виступає математичний апарат.
2	Система збалансованих показників	Форма представлення стратегічних цілей компанії, яка демонструє причинно-наслідкові зв'язки між стратегічними цілями, їх декомпозицію на цілі підрозділів компанії та результати операційної діяльності. Також, визначає ключові показники результативності (надалі – KPI), за допомогою аналізу яких можна оцінити ступінь досягнення стратегічних цілей.
3	CALS-технології (Continuous Acquisition and Lifecycle Support – безперервна інформаційна підтримка постачання і життєвого циклу).	Сучасний підхід до проектування та виробництва високотехнологічних страхових продуктів, який полягає у використанні сучасних інформаційних технологій та всіх етапах життєвого циклу страхового продукту, що забезпечує єдині способи управління процесами та взаємодії всіх учасників цього циклу, реалізовані у відповідності до вимог міжнародних стандартів на основі електронного обміну даними.
4	Опис та регламенти бізнес процесів. Ключові показники результативності процесів. Ресурсне забезпечення процесів.	Найбільш відомими мовами (нотаціями) графічного моделювання бізнес-процесів є: метод функціонального моделювання SADT (IDEF0); метод моделювання процесів IDEF3; моделювання потоків даних DFD; метод ARIS; метод Ericsson-Penker; метод технології Rational Unified Process.
5	Автоматизація бізнес-процесів	Застосування технічних засобів, економіко-математичних методів та систем управління, направлених на вивільнення працівників повністю або частково від безпосередньої участі в процесах отримання, передачі та використання інформації, документації або матеріалів.
6	Комплексна автоматизація системи управління компанією	Визначення технічних засобів, економіко-математичних методів, технологій управління та їх реалізація, заснована на використанні автоматизованих систем та систем прийняття управлінських рішень.
7	Нормативні документи управління якістю	Міжнародні стандарти якості: ДСТУ ISO 9001:2015 «Системи управління якістю. Вимоги»; ДСТУ ISO 9000:2015 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів». Внутрішні документи компанії: Настава з якості (документ, який регламентує систему управління якістю компанії); Політика в сфері якості (загальні наміри та спрямованість компанії, пов'язані з якістю, офіційно сформульовані найвищим керівництвом); Цілі в сфері якості (цілі в сфері якості мають відповідати політиці в сфері якості та зобов'язанню щодо постійного вдосконалення, а їхнє виконання повинно допускати вимірювання. Досягнення цілей у сфері якості здатне позитивно позначитися на якості продукту, ефективності роботи і показниках фінансової діяльності, а також й на задоволеності і упевненості зацікавлених сторін)[21, с.14].
8	Автоматизація збору статистичних даних про ключові показники результативності процесів	Автоматизована статистика обліку робочого часу. Автоматизована система збору KPI процесів компанії.
9	Інструменти	Microsoft Dynamic CRM, ARIS, Lotus, Internet, AUDATEX, ABK-3.

Джерело: складено на основі [21, с.14].

якістю ключових показників результативності бізнес-процесів на всьому ланцюгу надання страхової послуги (рис. 1) (розроблено автором).

Важливу роль у забезпеченні високої якості страхової послуги мають не лише налагоджені технології на всьому ланцюгу її надання, а й якість безпосереднього контакту з клієнтом на всіх етапах страхових взаємовідносин.

Рис. 1. Ключові показники результативності бізнес-процесів технологічного ланцюгу надання страхової послуги (розроблено автором)

Джерело: складено на основі власних досліджень.

Представимо ефективну модель управління якості страхових послуг на прикладі операцій контакт-центру страхової компанії України, яка була заснована у 2006 році, мала іноземний інвестиційний капітал та входила до складу холдингу, який охоплював як підприємства металургійного комплексу, так і фінансові установи (банк). На страховому ринку України компанія діяла близько восьми років, здійснювала ризикові види страхування.

Система управління компанії мала в своїй основі сучасні технології: процесний підхід до управління, збалансовану систему показників, автоматизацію основних бізнес-процесів компанії.

Відповідно до карти стратегічних цілей та концепції контакт-центру компанії, всі функції, пов'язані з комунікаціями з клієнтами з будь-яких питань стосовно страхування покладено на контакт-центр. Детально основні функції контакт-центру та показники ключової результативності операцій представлено у таблиці 2 [22].

Таблиця 2
Основні функції контакт-центру та показники результативності операцій страхової компанії

№	Функція	Показник	Одиниця виміру
1	Відповідь оператора контакт-центру на вхідні дзвінки	швидкість відповіді	15 секунд
		питома вага пропущених/ роз'єднаних викликів	до 10 %
2	Ідентифікація оператором типу та причини звернення (продаж страхових продуктів, врегулювання страхового випадку, питання, скарга, пропозиція, переключення дзвінка на співробітника компанії, інше)	швидкість ідентифікації типу та причини звернення	10 секунд
		кількість скарг на якість обслуговування	0
3	Надання первинної інформації про умови страхування	точність ідентифікації потреби	100%
		кількість скарг на повноту наданої інформації	0
		кількість скарг на якість обслуговування	0
		кількість помилок при введенні інформації	0
		швидкість набору оператора	120 знаків/хв
4	Проведення оператором контакт-центру переговорів з метою призначення зустрічі зі страховим агентом компанії	точність ідентифікації потреби клієнта	70%
		кількість скарг на консультування зі страхових продуктів (Client Satisfaction)	0
		співвідношення укладених договорів страхування до призначених зустрічей	50%
5	Роз'яснення процедури укладення чи внесення змін до договору страхування	кількість скарг на повноту наданої інформації	0
		швидкість ідентифікації клієнтської інформації про страхувальника та умови договору страхування	до 2 хвилин
6	Реєстрація оператором події, що має ознаки страхового випадку	точність ідентифікації страхувальника та умов договору страхування	100%
		кількість помилок при ідентифікації та класифікації події та страхових ризиків	0
		кількість помилок при ідентифікації ступеня та характеру пошкоджень	0
		кількість помилок при введенні інформації при реєстрації події, що має ознаки страхового випадку (ContactQuality)	0
		швидкість набору оператора	120 знаків/хв
7	Виклик екстрених та спеціальних служб при реєстрації оператором події, що має ознаки страхового випадку	кількість помилок при прийнятті рішення оператором щодо необхідності виклику екстрених служб та спеціалістів у відповідності до класифікації події та страхових ризиків, ступеня та характеру пошкоджень	0
		кількість помилок при введенні інформації про виклик екстрених служб (ContactQuality)	0
		кількість скарг на обслуговування оператора при виклику екстрених служб та спеціалістів (Client Satisfaction)	0
8	Надання інформації про порядок дій на місці події, що має ознаки страхового випадку, та про документи, необхідні для виплати страхового відшкодування	кількість скарг на повноту наданої інформації	0
9	Надання інформації про стан виплатної справи	точність ідентифікації страхувальника та умов договору страхування	100%
		швидкість процесу з моменту ідентифікації типу звернення до визначення місця знаходження інформації, що запитує абонент	30 секунд
		швидкість доступу оператора до внутрішніх джерел інформації, що зберігається в клієнтській базі	до 1 хв.
		кількість скарг на повноту наданої інформації	0
		кількість скарг на якість обслуговування	0
		кількість помилок при введенні інформації	0
10	Прийняття скарг та пропозицій	швидкість ідентифікації потреби абонента	20 секунд
		кількість скарг на обслуговування оператора при прийнятті скарг та пропозицій (Client Satisfaction)	0
		кількість помилок при прийнятті скарг та пропозицій (Contact Quality)	0
11	Проведення телефонних переговорів з метою збору статистичних даних про рівень задоволеності клієнта	швидкість набору оператора	120 знаків /хв
		точність ідентифікації отриманої інформації про рівень задоволеності	100%
		кількість помилок при введенні оператором отриманої інформації (ContactQuality)	0
		кількість скарг на обслуговування оператора при зборі статистичної інформації (ClientSatisfaction)	0

Джерело: складено на основі [22].

Результативність виконаних операцій контакт-центру пов'язана зі системою збалансованих показників і вимірюється такими коефіцієнтами:

- коефіцієнт поновлення договорів страхування (визначається як відношення кількості поновлених договорів страхування до сумарної кількості договорів страхування на відповідний період);
- коефіцієнт виконання плану продажів;
- коефіцієнт впізнання торговельної марки компанії серед населення України, віком від 18 до 60 років (визначається як частка опитаних респондентів, що впізнали торговельну марку компанії у загальній кількості опитаних осіб).

Автоматизована система статистичного збору показників (реалізована на основі Microsoft Dynamic CRM та Lotus notes) забезпечує щоденний збір статистичних даних про виконання встановлених показників результативності процесів. Щомісяця проводиться аналіз відхилень фактичних даних від встановлених нормативів та напрацьовуються заходи щодо їх поліпшення.

Результати впровадження технології представимо на прикладі показників проведення телефонних переговорів операторами контакт-центру з метою збору статистичних даних про рівень задоволеності клієнта за період три місяці (таблиця 3, рисунок 2) [24].

Таблиця 3
Показники задоволеності клієнтів української страхової компанії

Найменування показника	Задоволеність, од.			Незадоволеність, од.		
	жовтень	листопад	грудень	жовтень	листопад	грудень
Швидкість реагування на запит	704	780	794	41	39	28
Розуміння потреби клієнта	813	892	901	42	41	32
Роз'яснення умов	612	681	694	48	30	28
Прозорість умов договору страхування	442	396	453	127	98	72
Виплата страхового відшкодування	376	401	426	140	91	88
Швидкість здійснення виплат	534	609	633	61	60	57
Розмір виплати	202	210	234	72	60	62
Ціна страхового продукту	324	284	312	72	71	62
Час оформлення договору страхування	54	102	272	240	180	96
Комунікації	912	961	988	71	70	64
Емпатійність персоналу	634	681	703	10	11	10

Джерело: складено на основі [24].

Відповідно до даних таблиці 3 та рисунку 2, видно, що одним із критичних значень показників незадоволеності клієнта є «Час оформлення договору страхування»: 240 незадоволених клієнтів у жовтні, 180 – у листопаді та 96 – у грудні. Здійснене опитування клієнтів виявило такі причини відмови в укладенні договору страхування на наступний рік (рисунок 3) [24].

Замкнений цикл управління, відомий як цикл Е.Демінга P-D-C-A (Plan-Do-Check-Act): планування – виконання – перевірка – управління (вдосконалення), являє собою алгоритм дій керівника по управлінню процесом і досягненню його цілей. Хід виконання процесу (Do) власник перевіряє (Check) на підставі інформації, що надходить від контрольних точок [23, с.169]. Ефективним інструментом перевірки контрольних точок процесу є контрольна карта Шухарта, яка на підставі статистичної інформації про хід виконання процесу (KPI) дозволяє встановити, в якому стані знаходиться процес: проявляє «контрольовану варіабельність» чи

«неконтрольовану варіабельність». Якщо процес проявляє контрольовану варіабельність, то, відповідно до Е. Демінга, «не буде корисною спроба виявлення причин конкретних відхилень» [23, с. 184].

В представленій моделі необхідно звернути увагу на виконання нормативних значень показника «Час укладення договору страхування» (див. рис. 1), виявити фактичний середній час виконання даної операції та причини відхилень, вжити заходів щодо приведення даного показника у відповідність до встановленого. На рисунку 4 представлена контрольна карта Шухарта, яка ілюструє фактичний час укладення договору страхування у жовтні місяці [24].

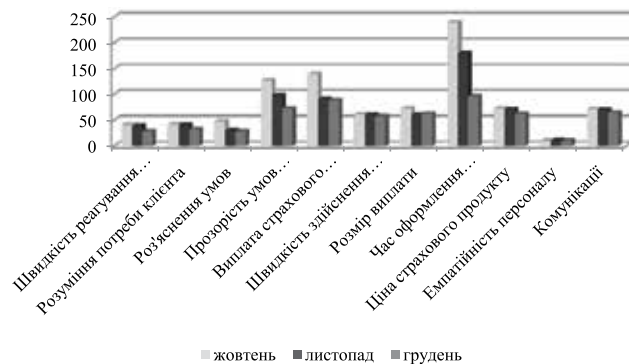

Рис. 2. Динаміка показників незадоволеності клієнтів української страхової компанії
Джерело: складено на основі [24].

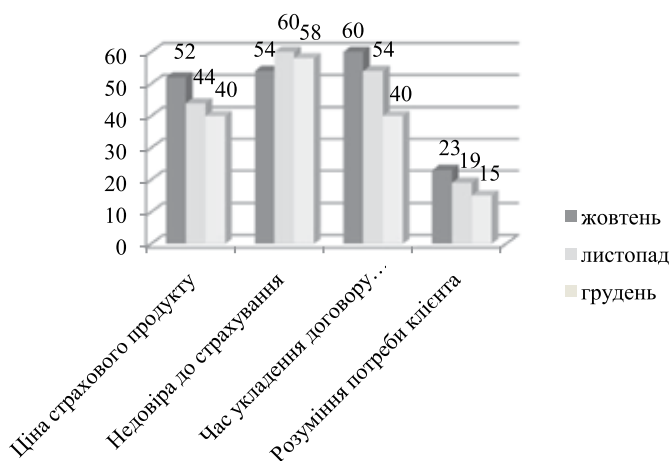

Рис. 3. Причини відмови клієнта від повторного укладення договору страхування
Джерело: складено на основі [24].

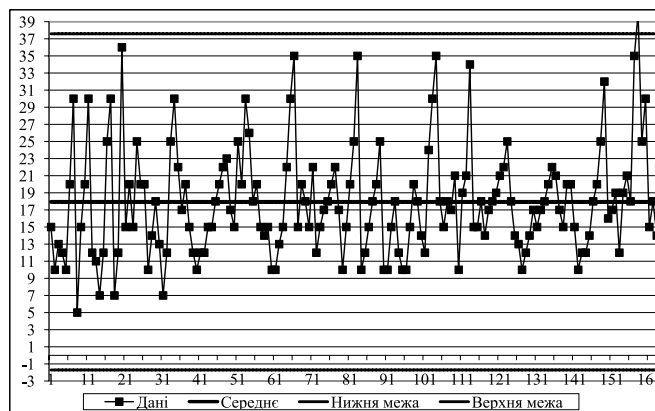

Рис. 4. Карта Шухарта виконання показника «Час оформлення договору страхування, хв.» за жовтень
Джерело: складено на основі [24].

Відповідно до карти, процес проявляє неконтрольовану варіабельність: існує великий розрив між мінімальним строком укладення договору страхування, який становить 5 хвилин, та максимальним – 40 хвилин, середній час оформлення договору страхування складає 18 хвилин, що не відповідає встановленому нормативному показнику 10 хвилин (див. рис. 1).

Виявлено причини та фактори, що вплинули на швидкість укладення договору страхування у жовтні:

- необхідність отримання додаткових документів про об'єкт страхування від страхувальника;
- необхідність здійснення додаткової оцінки ризику за об'єктом страхування;
- перевищення строків оцінки надійності страхувальника відділом безпеки;
- збій в системі електронного документообігу;
- збій роботи системи універсального фронт-офісу щодо внесення всіх даних про об'єкт страхування, страхувальника та оформлення договору страхування.

Протягом листопада було впроваджені такі заходи оптимізації процесу:

- розроблений чіткий перелік документів, які одразу надсилаються страхувальникові для підготовки пакету документів, необхідних для оцінки страхового ризику та укладення договору страхування;
- вдосконалена процедура стандартного андеррайтингу та здійснено навчання фахівців відділу продажів;
- виявлено та усунуто причини збоїв в системі електронного документообігу компанії та універсального-фронт офісу компанії.

Результати впливу впроваджених заходів на показники часу укладення договору страхування у грудні місяці представлено на карті Шухарта (рис. 5).

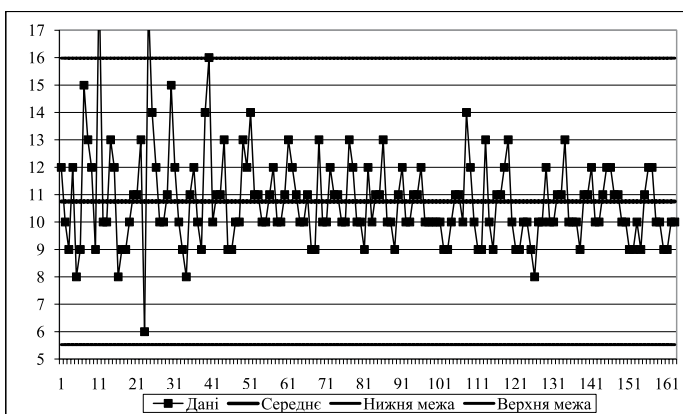

Рис. 5. Карта Шухарта виконання показника «Час оформлення договору страхування, хв.» за грудень
Джерело: складено та розраховано на основі [24].

Відповідно до карти, процес проявляє контрольовану варіабельність – середній час оформлення договору страхування становить 11 хвилин, що значно наближено до контрольованого показника (10 хвилин).

Випадки перевищення допустимих меж є одиничними та можуть вказувати на складність об'єктів, що приймаються на страхування, високий ступінь ризику, необхідність отримання додаткових даних про об'єкт тощо. Вцілому, результати впровадження даної методики управління якістю страхових послуг позначилися на зростанні рівня задоволеності клієнтів (рис. 6)[24].

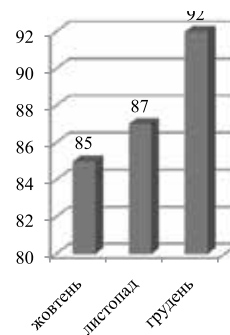

Рис. 6. Показники задоволеності клієнтів української страхової компанії
Джерело: складено та розраховано на основі [24].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Впровадження ефективних інструментів забезпечення високої якості страхових послуг є одним із першорядних питань вітчизняних страховиків, що має бути обов'язково зафіксована у стратегії розвитку кожної страхової компанії України. В умовах поступового виходу страхового ринку із затяжної кризи та обмежених фінансових ресурсів страховиків, доцільно поступово впроваджувати систему управління якістю страхових послуг, враховуючи основні положення та рекомендації міжнародних стандартів якості.

На державному рівні доцільно розробити методики управління якістю, які адаптовані до стану національної економіки та особливостей здійснення страхового бізнесу в Україні, встановити показники задоволеності клієнтів, які мають бути дотримані страховими компаніями в обов'язковому порядку.

Список літератури

1. Деминг Э. Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами/Эдвардс Деминг. – М.:»Альпина Паблишер»,2014.–620 с.
2. Кросби Ф. Б. Качество и я. Жизнь бизнеса в Америке / Филип Кросби. – М.: Стандарты и качество, 2003. – 264 с.
3. Исикава К. Японские методы управления качеством/ К. Исикава:сокр. пер. сангл.; под.ред. А. В. Гличева. – М. : Экономика, 1988. – 214 с.
4. Статистические методы. Контрольные карты Шухарта. Официальное издание: ГОСТ Р 50779.42 – 99 (ИСО 8258 – 91). – М.: Госстандарт России, 1999. – 31 с. – (ИПК Издательство стандартов).
5. Фидельман Г. Менеджмент систем. Как начать путь Toyota/ Григорий Фидельман: электронная книга – М: 2012. – 140 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.litres.ru/grigoriy-fidelman/managedzhment-sistem-kak-nachat-put-toyota-12103550/>
6. Николенко Н.П. Реинжиниринг страховой компании./ Н.П. Николенко.– М: Страховое ревю, 2001 – 100 с.
7. Нечипоренко В.І. Стратегічне планування в страхових компаніях: дисертація кандидата економічних наук:08:00:08/ Віталій Ігорович Нечипоренко. – К., 2007.– 233 с.
8. Тринчук В.В. Формування та розвиток маркетингу страхових компаній: дисертація кандидата економічних наук: 08.06.01/Віктор Вікторович Тринчук. – К., 2005. – 243 с.
9. Гришан Ю.П. ДМС – единственная фактически действующая форма медицинского страхования в Украине. – [Електронний ресурс].–Режим доступу: <https://forinsurer.com/public/11/06/03/4338>

10. «Основні принципи страхування». Міжнародна асоціація страхових наглядачів (МАСН), листопад 2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.iaisweb.org

11. Про компанію/ Сайт страхової компанії «Універсальна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://universalna.com/>

12. Про компанію/ Сайт страхової компанії «АСКА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aska.com.ua/ukr/about/АСКА>

13. Про компанію/ Сайт страхової компанії «Брокбізнес» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bbs.ua/ru/o-kompanii/>

14. Про компанію/ Сайт страхової компанії «ВУСО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vuso.ua/kompaniya/o-kompanii.html>

15. УНІКА – лідер по впровадженню нових стандартів управління якістю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unika.ua/ua/about_us/news/unika--lider-po-vnedreniyu-novykh-standartov-upravleniya-kachestv/

16. Регулювання сфери фінансових послуг в праві Європейського Союзу та України. Посібник/ Центр порівняльного права при Міністерстві юстиції України. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/23447.docx

17. «Концепція запровадження пруденційного нагляду за небанківськими фінансовими установами в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України», від 15.07.2010 р. № 585 // Електронна бібліотека Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

18. На какйстраховые компании клиенты жаловались больше всего в сентябре 2017 года. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/news/17/11/14/35642>

19. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів: ДСТУ ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, ГОТ). Видання офіційне. – К.: ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 45 с.

20. Терещенко Т.Є. Управління якістю страхової послуги/ Т.Є.Терещенко// Вісник Хмельницького національного університету – 2011. – № 3, Т. 1. С.75 – 78.

21. Системи управління якістю. Вимоги: ДСТУ ISO 9001:2015. Видання офіційне – К.: ДП «УкрНДНЦ», 2016.– 22 с.

22. Технологічні карти. Внутрішні документи страхової компанії.

23. Абдикеев Н.М. Реинжиниринг бизнес-процессов/ Абдикеев Н.М., Даныко Т.П., Ильдеменов С.В., Киселев А.Д. – М.: Ексмо, 2005. – 592 с. – (МВА).

24. Статистичні дані страхової компанії. Внутрішні документи.

References

1. Demyngh E. Vikhodyzkryzysa. Novaja paradyghma upravlenija ljudjmy, systemamy u processamy/Эдвардс Деминг.– М.: «Алпына Паблишер», 2014.– 620 с.

2. Krosby F. B. Kachestvo y ja. Zhyznjbyznesa v Ameryke / Фулр Кросби., – М.: Standarty i kachestvo, 2003. – 264 с

3. Ysykava K. Japonskye metody upravlenija kachestvom/ К. Ysykava: sokr. per. s angl.; pod. red. A. V. Ghlycheva. – М.: Ekonomyka, 1988. – 214 с.

4. Statystycheskye metody. Kontroljnye karty Shukharta. Ofycyjnoe yzdanye: GhOST R 50779.42 - 99 (YSO 8258 – 91). – М.: Ghosstandart Rossyy, 1999. – 31 с. – (YPK Yzdateljstvo standartov).

5. Fydelyman Gh. Menedzhment system. Kak nachat jputj Toyota/ Ghryghoryj Fydelyman: elektronnaja

knygha– М.: 2012. – 140 s. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.litres.ru/grigoriy-fidelman/menedzhment-sistem-kak-nachat-put-toyota-12103550/>

6. Nykolenko N.P. Reynzhynryng strakhovoj kompanyy./ N.P.Nykolenko - М.: Strakhovoerevju, 2001 – 100 s.

7. Nechyporenko V.I. Strateghichne planuvannja v strakhovykh kompanijakh: dysertacija kandydata ekonomichnykh nauk:08:00:08/Vitalij Ighorovykh Nechyporenko. – К., 2007.– 233 s.

8. Trynchuk V.V. Formuvannja ta rozvytok marketyngghu strakhovykh kompanij: dysertacija kandydata ekonomichnykh nauk: 08.06.01/Viktor Viktorovykh Trynchuk. – К., 2005. – 243 s.

9. Ghryshan Ju.P. DMS – edynstvennaja faktychesky dejstvujushhaja forma medycynskogho strakhovanyja v Ukraïne. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <https://forinsurer.com/public/11/06/03/4338>

10. «Osnovni pryncypy strakhuvannja». Mizhnarodna asociacija strakhovykh naghlyadiv (MASN), lystopad 2015 r. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: www.iaisweb.org

11. Pro kompaniju/ Sajtstrakhovoj kompaniji «Universaljna» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://universalna.com/>

12. Pro kompaniju/ Sajtstrakhovoj kompaniji «ASKA» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.aska.com.ua/ukr/about/ASKA>

13. Pro kompaniju/ Sajtstrakhovoj kompaniji «Brokbiznes» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://bbs.ua/ru/o-kompanii/>

14. Pro kompaniju/Sajtstrakhovoj kompaniji «VUSO» [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu <https://vuso.ua/kompaniya/o-kompanii.html>

15. UNIKA – lider po vprovadzhenju novykh standartiv upravlinnja jakistju. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: https://unika.ua/ua/about_us/news/unika--lider-po-vnedreniyu-novykh-standartov-upravleniya-kachestv/

16. Reghuljuvannja sfery finansovykh poslugh v pravi Jevropejskogho Sojuzuta Ukraïny. Posibnyk/ Centr porivnjalnogho pravapy Ministerstvi justyciji Ukraïny. – 192 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: old.minjust.gov.ua/file/23447.docx

17. «Konceptija zaprovadzhenja prudencijnogho naghlyadu za nebankivskymy finansovymy ustanovamy v Derzhavnij komisiji z reghuljuvannja ryнкiv finansovykh poslugh Ukraïny», vid 15.07.2010 r. # 585 // Elektronna biblioteka Verkhovnoji Rady Ukraïny [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua>

18. Na kakye strakhovye kompanyy klyenty zhalovalysj bolshe vsegho v sentjabre 2017 ghoda. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <https://forinsurer.com/news/17/11/14/35642>

19. Systemy upravlinnja jakistju. Osnovni polozhennja ta slovnykterminiv: DSTU ISO 9000:2015 (ISO 9000:2015, GhOT). Vydannjaoficijne. – К.: DP «UkrNDNC», 2016. – 45 с.

20. Tereshhenko T. Je. Upravlinnja jakistju strakhovoj poslughy/ T. Je. Tereshhenko// Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu – 2011. – № 3, Т. 1. S.75 – 78.

21. Systemy upravlinnja jakistju. Vymoghy: DSTU ISO 9001:2015. Vydannjaoficijne – К.: DP «UkrNDNC», 2016.– 22 с.

22. Tekhnologhichni karty. Vnutrishni dokumenty strakhovoj kompaniji.

23. Abydykeev N.M. Reynzhynryng biznes-processov/ Abydykeev N.M., Danjko T.P., Yljdemenov S.V., Kyselev A.D. – М.: Jeksmo, 2005. – 592 с. – (MVA).

24. Statystychni dani strakhovoj kompaniji. Vnutrishni dokumenty.

ВАРНАЛІЙ Захарій Степанович
д.е.н., професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: vzs1955@gmail.com
МАЛИНЯК Аліна Андріївна,
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: 261293ag@gmail.com

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

ВАРНАЛІЙ Захарій Степанович
д.э.н., профессор,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: vzs1955@gmail.com
МАЛЫНЯК Алина Андреевна
магистр 2 курс,
Киевский национальный университет
ет имени Тараса Шевченко
E-mail: 261293ag@gmail.com

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ БЮДЖЕТА В ОБЕСПЕЧЕНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

VARNALIY Zakharii
Doctor in Economics, Full Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: vzs1955@gmail.com
MALYNIYAK Alina
second year Master's student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: 261293ag@gmail.com

ECONOMIC ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF BUDGET IN PROVIDING MACROECONOMIC STABILITY

МАЛИНЯК Аліна Андріївна,
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВАРНАЛІЙ Захарій Степанович
д.е.н., професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація. Стаття присвячена визначенню сутності, аналізу та висвітленню ролі бюджету у забезпеченні макроекономічної стабільності держави. Розглянуто наукові підходи до визначення сутності бюджету. Здійснено короткий аналіз факторів впливу на бюджет, а також обґрунтовано зростання ролі бюджету у забезпеченні й регулюванні соціально-економічного розвитку держави.

Ключові слова: державні фінанси, бюджет, бюджетна система, ВВП, макроекономічна стабільність, соціально-економічний розвиток.

Аннотация. Статья посвящена определению сущности, анализа и освещению роли бюджета в обеспечении макроекономической стабильности государства. Рассмотрены научные подходы к определению сущности бюджета. Осуществлен краткий анализ факторов влияния на бюджет, а также обоснован рост роли бюджета в обеспечении и регулировании социально-экономического развития государства.

Ключевые слова: государственные финансы, бюджет, бюджетная система, ВВП, макроекономическая стабильность, социально-экономическое развитие.

Abstract. The article is devoted to the definition of the essence, analysis and coverage of the role of the budget in ensuring the macroeconomic stability of the state. The scientific approaches to determining the nature of the budget are considered. A brief analysis of the factors influencing the budget has been made, as well as substantiated the growth of the role of the budget in ensuring and regulating the socio-economic development of the state.

Key words: public finances, budget, budget system, GDP, macroeconomic stability, socio-economic development.

Вступ

Державні фінанси – це основа розвитку держави, стан матеріального добробуту населення. Значна частина державних ресурсів формується в бюджетах різних рівнів. Бюджет є одним із найважливіших знаряддя впливу на макроекономічну стабільність країни. Держава за його допомогою, розподіляючи і

перерозподіляючи валовий внутрішній продукт (ВВП), впливає на формування результату господарювання, структури виробництва, реформування соціальної сфери. В умовах сучасної економіки, особливо в умовах фінансової глобалізації, роль бюджету країни значно зростає, він стає головним інструментом регулювання соціально-економічних процесів. В той же час,

бюджет являє собою великий спектр суперечностей та різномірних інтересів.

Саме це й визначає актуальність теми дослідження, де об'єктом є процес забезпечення макроекономічної стабільності країни, а предметом є – визначення ролі і значення бюджету у забезпеченні макроекономічної стабільності України.

Огляд літератури

Серед зарубіжних економістів дослідженню питань бюджету присвячено праці О. Богачової, Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, К. Ерроу, А. Ігудіна, Дж. М. Кейнса, В. Лебедєва, Е. Ліндала та інших.

Дослідження особливостей функціонування бюджету здійснювали В. Андрущенко, В. Базилевич, Т. Боголіб, С. Буковинський, О. Василик, Т. Вахненко, В. Геєць, В. Глущенко, А. Гриценко, Л. Деміденко, Б. Кваснюк, С. Лондар, І. Луніна, І. Лютий, С. Онищенко, К. Павлюк, В. Протасов, І. Радіонова, О. Рожко, І. Сало, В. Тропіна, В. Федосов, С. Юрій та багато інших авторів.

Мета та завдання статті

Мета роботи полягає у визначенні основних аспектів бюджету, а також розкритті її ролі у забезпеченні макроекономічної стабільності країни.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд конкретних завдань:

- розкрити економічну природу бюджету та його функції;
- проаналізувати розвиток вчення про бюджет;
- дослідити фактори впливу на бюджет країни;
- обґрунтувати зростання ролі бюджету у забезпеченні й регулюванні соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

Важливе місце в соціальному та економічному розвитку будь-якої країни належить бюджету. Саме бюджет належить до тієї сфери життя, що безпосередньо зачіпає та впливає на інтереси всіх членів суспільства. У бюджеті будь-якої країни відображаються основні макроекономічні проблеми держави та кожної людини зокрема. Тому, успішне вдосконалення бюджету та бюджетного процесу можливе лише за умови правильного розуміння його сутності, ролі та значення в системі фінансово-економічних відносин [4].

Складання і реалізація бюджетів різних рівнів залишається одним з основних інструментів управління економікою. Очевидним є те, що, не приділяючи належної уваги проблемам формування бюджету, допускаючи похибки в його розрахунках, держава практично позбавляється одного з найголовніших важелів цього управління.

Досліджуючи історичні аспекти розвитку бюджету, варто зазначити, що наукова проблематика державного бюджету і в цілому бюджетного процесу зокрема в його сучасних формах не перетинає межі XIX ст., хоча початок теоретичного осмислення питання державного управління робили відомі мислителі давнього світу, передусім Аристотель та Ксенофонт [5, с.12].

Перші спроби наукового визначення бюджету з'явилися на початку XX століття. Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона стверджує, що «бюджет, з погляду держави, є загальним фінансовим законом, на якому будується розпис доходів і витрат держави» [3]. Саме в цей час зароджується теорія, що стала основною у другій половині XX ст., згідно з якою за допомогою бюджету держава, поряд із розв'язанням класичних завдань, повинна забезпечувати соціальне партнерство та соціальні гарантії суспільства. Ідея суспільного блага набула вирішального значення в теорії бюджету та фінансів загалом [12, с.71].

Крім даного визначення, зустрічаються різні трактування поняття «бюджет», які наведені у таблиці 1.

Таблиця 1
Узагальнення підходів до трактування категорії «бюджет»

Автор	Визначення
Нітті Ф.	«... підтверджений документами розпис передбачених доходів і дозволених державі або адміністративним установам витратів, це акт, який містить попереднє схвалення державних доходів і витрат» [10, с.25]
Озеров І.Х.	«Під бюджетом розуміється план ведення державного господарства на даний період» [11]
Золотогоров В. Г.	«... розпис, кошторис грошових доходів і витратів держави (міста, району, установи), сім'ї або окремої особи на певний період (рік, квартал, місяць)» [7]
Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.	«... (англ. budget - сумка) - визнана або прийнята таблиця, відомість доходів і витратів економічного суб'єкта за певний період часу (переважно за рік), що має офіційну силу. Бюджет – основний інструмент перевірки збалансованості, відповідності надходжень W і витрат економічних ресурсів» [9, с.71]
Федосов В.М, Огородник С.Я., Суторміна В.М	«... система грошових відносин, які виникають між державою, з одного боку, підприємствами, організаціями і населенням - з другого, щодо формування і використання централізованого фонду державних грошових ресурсів для задоволення суспільних потреб» [13, с.66]
Базилевич В.Д.	«... найбільш централізований грошовий фонд, що перебуває у розпорядженні уряду» [2, с.26]
Хомутенко В.П.	«... відносини щодо формування централізованих фондів, призначених для реалізації функцій держави» [14, с.52]

Джерело: складено на основі [2; 7; 9; 10; 11; 13; 14]

Узагальнюючи точки зору відомих учених-економістів, ми можемо зазначити багатогранність бюджету та виразити його через специфічні ознаки (табл.2).

Таблиця 2
Ознаки бюджету

Ознака	Визначення
Бюджет як економічна категорія	Економічні відносини, які виникають між державою в особі державних органів влади та органів місцевого самоврядування, з однієї сторони, та юридичними, фізичними особами — з іншої, з приводу утворення централізованого фонду коштів держави, його розподілу й використання для задоволення суспільних потреб
Бюджет за формою прояву	Основний фінансовий план, баланс доходів і витратів держави на відповідний період, що має силу закону
Бюджет за матеріальним змістом	Централізований фонд коштів, які, перебуваючи у постійному русі, утворюють вхідні, внутрішні і вихідні грошові потоки
Бюджет як правова категорія	Правовідносини, що регулюються нормами права, юридично закріплюються відповідним правовим актом
Бюджет за організаційною структурою	Центральна ланка фінансової системи, що впливає на пропорції перерозподілу ВВП між іншими сферами і ланками

Джерело: складено на основі [14]

На основі узагальнення теоретичних підходів до сутності бюджету, а також аналізу найсуттєвіших ознак, вважаємо, що бюджет – це не лише кошторис надходжень и витрат, а й засіб забезпечення макроекономічного збалансування та економічного зростання.

Водночас, слід зазначити, що бюджет, як економічна категорія – це система відносин у сфері формування, розподілу, перерозподілу та використання бюджетних і позабюджетних державних фондів. Ця система відносин має наступні характерні ознаки:

- за допомогою бюджету держава акумулює частину національного доходу з метою подальшого перерозподілу з найбільшою ефективністю;

– носієм бюджетних відносин є грошові кошти, які накопичуються в централізованому фонді держави;

– всі суб'єкти господарювання вступають у фінансові відносини з державою у ході перерозподілу внутрішнього валового продукту.

Як економічна категорія бюджет реалізується через функції, які притаманні державі. Її функції в умовах ринкової економіки завжди знаходилися в центрі уваги вчених починаючи від А. Сміта і до сучасних економістів. Існують діаметрально протилежні підходи: від теорії «мінімальної держави» Р. Нозіка, функції якої обмежуються забезпеченням оборони та охорони правопорядку до активного кейнсіанського втручання держави в економіку. Серед великої кількості трактувань щодо економічних функцій держави можна виділити:

1) аллокативну – цільове використання ресурсів для надання соціальних послуг, які неспроможний надати приватний сектор;

2) розподільчу (перерозподільну) – забезпечення справедливості міжособового та цільового міжсекторального розподілу національного доходу, перш за все, за допомогою фіска;

3) регуляторну – формування законодавчої бази функціонування ринкової економіки;

4) стабілізаційну – через вплив уряду на макроекономічні процеси (економічне зростання, інфляція, безробіття тощо).

У вітчизняних трактовках переважають акценти на розподільчій (перерозподіленій) функції держави, основними інструментами практичного втілення якої є бюджет (що формується головним чином за рахунок податків).

Функціонування держави, виконання притаманних їй функцій і завдань вимагає відповідної матеріальної та фінансової бази, грошових коштів, інших видів ресурсів, які зосереджуються у розпорядженні держави і знаходять своє відображення у бюджеті центрального та локальних урядів, а також в різноманітних цільових фондах, активах підприємств державної власності. Більша частина ресурсів державного сектора зосереджується у бюджетній системі, і саме бюджетні видатки найбільш повно характеризують діяльність держави.

Структура видатків бюджету зумовлюється функціями, що виконує держава; її особливості визначаються соціально-економічним устроєм країни, рівнем економічного розвитку, встановленими відносинами власності і навіть специфікою історичного шляху країни, ментальністю населення.

Бюджетні видатки є інструментом реалізації державних функцій. Перш за все, за допомогою бюджетних видатків виконується аллокативна функція держави. Крім того, через зміну обсягів і структури бюджетних видатків держава впливає на економічні цикли, домагаючись стабільності економічної системи; збільшенням видатків стимулюється сукупний попит, що за певних умов позитивно позначається на динаміці економічних індикаторів. Спрямування бюджетних ресурсів у розрізі галузей і секторів економіки, суб'єктів господарювання, адміністративно-територіальних формувань, окремих груп населення забезпечує реалізацію розподільчої функції державних фінансів [8, с.297].

На бюджет впливають ряд чинників, які умовно можна розділити на внутрішні та зовнішні, деталізація яких представлена в таблиці 3.

Слід підкреслити, що існує ряд загальних, незалежних від конкретних чинників, що визначають роль бюджету в забезпеченні економічного і соціального розвитку держави, а саме – регулювання пропорцій розподілу (перерозподілу) ВВП. Таким чином, вплив державної політики на економіку здійснюється, з одного боку, шляхом мобілізації доходів за рахунок фіскальних та інших джерел, з іншого боку, бюджетні кошти

безпосередньо спрямовуються на задоволення суспільних потреб.

Бюджет впливає на макроекономічні процеси застосування бюджетного механізму. Бюджетний механізм, як інструмент реалізації бюджетної політики, відображає конкретну спрямованість бюджетних відносин на розв'язання економічних і соціальних завдань. Під бюджетною політикою розуміють діяльність державних органів влади й управління щодо формування, виконання та контролю державного бюджету країни з метою забезпечення соціально-економічного розвитку, макроекономічної стабільності та стратегічних пріоритетів держави [1].

Таблиця 3
Чинники впливу на бюджет

Чинник	Ознака
Внутрішні	Стабільність соціально-економічної ситуації в країні
	Бюджетно-податкова політика уряду
	Достовірність статистичного та інформаційного забезпечення
	Якість науково-методичного забезпечення
	Інституційне забезпечення
Зовнішні	Політична ситуація тощо
	Залежність держави від економічних взаємовідносин з іншими державами
	Інтереси міжнародних фінансово-кредитних організацій та їх вимоги інші

Джерело: складено на основі [4]

Слід підкреслити, що на забезпечення макроекономічної стабільності в Україні безперечно впливає вирішення питань визначення абсолютного розміру дефіциту державного бюджету і вибору оптимальних методів його покриття. Так, зокрема, дефіцит державного бюджету істотно впливає на показники економічної динаміки, зокрема ВВП та інфляцію, з якими спостерігається тісний взаємозв'язок. Тому, скорочення дефіциту бюджету для України є одним із нагальних питань, які потребують швидкого вирішення.

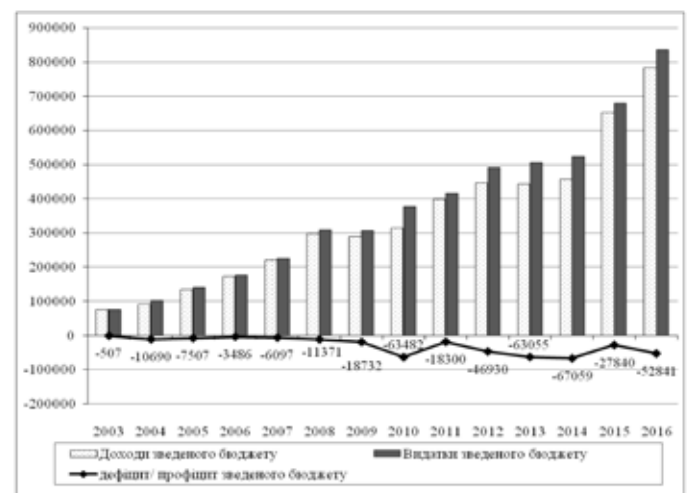

Рис. 1. Співвідношення динаміки доходів, видатків та дефіциту зведеного бюджету України за 2003 – 2016 рр., млн. грн

Джерело: розроблено за даними Державної казначейської служби України (<http://www.treasury.gov.ua>) та Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

Рівень бюджетного дефіциту належить до найважливіших індикаторів макроекономічної стабільності кожної держави. Протягом останніх років, перевищення межі дефіциту як державного, так і зведеного бюджету (рис. 1) відповідно до Маастрихтського договору в Україні зафіксовано в 2004, 2010 рр. та протягом 2012–2014 рр., що свідчить про неефективне формування зведеного бюджету та недосконалу державну бюджетну політику України.

Зменшити бюджетний дефіцит можна за допомогою вдосконалення бюджетної політики. В цьому контексті важливе значення має державне бюджетування як сукупність заходів, яке відбуваються на кожному з етапів бюджетного процесу, а саме такі, що пов'язані з визначенням напрямів акумулювання та витрачання бюджетних ресурсів, визначення необхідних обсягів здійснення витрат та можливих обсягів акумулювання [5. с.32].

Держава здійснює вплив на регулювання макроекономічних процесів таким чином:

1) податкового регулювання через застосування певних податкових інструментів і важелів для стимулювання податкових процесів;

2) проектного фінансування через застосування інвестиційних програм;

3) фінансового сприяння через використання прямих і непрямих методів фінансування;

4) створення спеціальних фондів, резервів з метою вирівнювання диспропорцій у розвитку економіки країни.

Бюджет держави – складний багатоплановий інструмент, за допомогою якого державна влада впливає (повинна впливати) на суспільне виробництво. Отже, значення і роль бюджету обумовлені його особливістю як економічного інструменту, оскільки він є вартісним важелем сфери розподілу суспільного продукту.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, ми розкрили економічну сутність бюджету, його функції та показали роль бюджету у забезпеченні макроекономічної стабільності. Здійснено аналіз наукових підходів до категорії бюджет, який дає підстави стверджувати, що бюджет є одним із головних ресурсів держави, управляючи яким вона може впливати на більшість соціально-економічних показників. На основі узагальнення теоретичних підходів до сутності бюджету, а також аналізу найсуттєвіших ознак, вважаємо, що бюджет – це не лише кошторис надходжень і витрат, а й засіб забезпечення макроекономічного збалансування та економічного зростання.

Значення бюджету в забезпеченні макроекономічної стабільності держави досить вагоме, адже він безпосередньо зачіпає інтереси всіх членів суспільства. Сучасна бюджетна система України проходить етап реформування і найближчим часом повинна задовольняти вимоги зовнішніх і внутрішніх чинників. Виділення основних напрямів соціалізації фінансів доводить необхідність стратегічних перетворень заради досягнення макроекономічної стабільності: створення базових передумов економічного зростання, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи.

Список літератури

1. Алексеев І.В. Бюджетна система / І.В. Алексеев, Н.Б. Ярошевич, А.М. Голобородько. – К.: «Хай-Тек Прес», 2007. – 376 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія / В.Д. Базилевич - К.: Знання Прес, 2007. - 581 с.
3. Брокгауз Ф.А. Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона [Ел. ресурс] / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон – Режим доступу: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html> – Назва з екрана.
4. Варналій З.С. Бюджетний процес в Україні: стан та проблеми інституційного забезпечення / З.С.Варналій, Т.В.Бугай, С.В. Онищенко. – Полтава:ПолтНТУ,2014. - 271 с.
5. Варналій З.С. Державне бюджетування в Україні: сутність та основні детермінанти / З.С.Варналій, К.В.Коваленко, С.В.Онищенко, І.В.Савич. – Київ: Знання України, 2016. - 395 с.
6. Василик О.Д. Бюджетна система України / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. - 544 с.
7. Говорущко Т.А. Бюджетна система. [Навч. посіб.] /Н.І. Климаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко та ін. - Львів «Магнолія 2006», 2014. - 296 с.

8. Даниленко А. І. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3 т. Т. 1. / А. І. Даниленко, О. М. Алімов, О. І. Барановський, І. К. Бистряков, С. А. Буковинський, Т. П. Вахненко; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К.: Фенікс, 2008. – 467 с.

9. Мочерний, С. В.Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; за ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. -365 с.

10. Нитти Ф. Основные начала финансовой науки/Нитти Ф.; пер. с итал. – М.:Изд-во М. и С. Сабашниковых,1904. – 553 с.

11. Озеров И. Х. Основыфинансовой науки: бюджет,формы-взымания, местныефинансы, государственный кредит / Озеров И.Х – М.: ЮРИнфоР-Пресс: Пепеляев,Гольцблат и партнеры,2008. - 622 с.

12. Старостенко Г.Г.. Бюджетна система: Навч. посіб. / Г.Г. Старостенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 240 с.

13. Федосов В.М. Бюджетна система. / В.М. Федосов, С.І.Юрія. – К. : Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2012. - 871 с.

14. Хомутенко В.П. Бюджетна система: Навчальний посібник/ [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.] за заг. ред. В.П. Хомутенко. – Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. – 392 с.

References

1. Alekseev IV Budgetsystem / IV Alekseev, NB Yaroshevich, AM Goloborodko – K. : «High-PressPress», 2007 – 376 p.
2. Bazilevich V.D. Economictheory: politiceconomy / V.D Bazilevich – K. : KnowledgePress, 2007. – 581 p.
3. Brokhaus F.A. EncyclopedicDictionaryofBrokhausandEfron [E-mail. resource] / F. A. Brokhaus, I. A. Efron – Modeofaccess: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html> – Titlefromthescreen.
4. Varnalij Z.S. TheBudgetProcessinUkraine: StatusandP roblemsofInstitutionalSupport / Z.S.Varnalia, T.V. Bugai, S.V. Onishchenko – Poltava: PoltNTU, 2014. - 271 p.
5. Varnalius Z.S. State Budgeting in Ukraine: Essenceand Main Determinants / Z.S.Varnalia, K.V.Kovalenko, S.V.Onishchenko, I.V.Savich. – Kyiv: Knowledge of Ukraine, 2016. – 395p.
6. Vasilik O.D. BudgetsystemofUkraine / O.D. Vasilik, K.V. Pavlyuk – K. : CenterforEducationalLiterature, 2004. – 544 p.
7. Govorushko T.A. Budgetsystem. [Teach. manual.] N / A. Klymash, K.V. Bagatskaya, N.I. Demyanenkoandothers – LvivMagnolia 2006, 2014 - 296 p.
8. Danilenko AI Financialandmonetaryleversofeconomicdevelopm ent: 3 tonsof T. 1. / A. I. Danilenko, A. M. Alimov, A. I. Baranovsky, I. K. K. Bistryakov, S. A. Bukovinsky, T. P. Vakhnenko; Instituteo fEconomicsandForecastingoftheNationalAcademyofSciencesofUkr aine. – K.: Phoenix, 2008. – 467 p.
9. Mocherny, S.V. EconomicEncyclopedicDictionary: in 2 cent./ S.V. Moherny, Ya.S. Larina, A.A. Ustenko, S.I. Yury; fored. SV Mycherny. – Lviv: World, 2005 -365 p.
10. Nitti F. FundamentalPrinciplesofFinancialScience / Nitti F.; fromital - M.: PublishingHouse M. and S. Sabashnikov, 1904. – 553 p.
11. Ozerov I. Kh. Fundamentalsoffinancialscience: budget, formsofcollection, localfinance, statecredit / Ozerov I.Kh – M. : YurInfoP-Press: Pepeliaev, Goltsblatandpartners, 2008. – 622 s.
12. Starostenko GG. Budgetsystem: Teaching. manual / G.G. Starostenko – K. : CenterforEducationalLiterature, 2006. –240 p.
13. Fedosov V.M. Budgetsystem. / V.M. Fedosov, SI Yuriya. – K.: Centerfortraining. literature; Ternopil: Ekon. thought, 2012. – 871 p.
14. Khomumentenko V.P. Budgetsystem: Textbook / [Baranova VG, Dubovik O.Yu., Khomupentko VP and others.] for the congregation Ed. VP Khomumentenko – Odessa: Barthenev Publishing House, 2014. – 392 p.

www.ukrbizn.com

УКРАЇНА БІЗНЕС ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

Издательский Дом «Украина Бизнес» –
лидер украинского рынка профессиональной периодики

Наши издания:

- финансово-экономический еженедельник «Украина Бизнес Ревю»;
- научно-аналитический журнал «Финансовые услуги»;
- ежегодный презентационный справочник «Альманах финансовых услуг».

*Коллектив Издательского дома всегда открыт к общению,
новым идеям, сотрудничеству!*

Наш адрес: 04080, Киев, ул. Новоконстантиновская, 2-А
Тел.: (044) 238 68 38, 238 68 40
Факс: (044) 238 68 40

www.ukrbizn.com

УДК 368.5
JEL classification: G 220

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

ТЛУСТА Ганна Юріївна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: tlustaanna@knu.ua
НОРОВ Олег Олегович
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: oleg.norov@knu.ua

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

ТЛУСТАЯ Анна Юрьевна
канд. экон. наук, доц.,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: tlustaanna@knu.ua
НОРОВ Олег Олегович
магистр 2 курса,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: oleg.norov@knu.ua

MODERN CONDITION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL INSURANCE IN UKRAINE

TLUSTA Anna
PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: tlustaanna@knu.ua
NOROV Oleg
second year Master's student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: oleg.norov@knu.ua

ТЛУСТА Ганна Юріївна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

НОРОВ Олег Олегович
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація. Досліджено сучасний стан ринку сільськогосподарського страхування в Україні, виявлено основні проблеми, що стримають його розвиток та запропоновано варіанти їх усунення. На основі статистичного аналізу розраховано показники діяльності українських страхових компаній з сільськогосподарського страхування, а саме: страхові премії, страхові виплати, частка у преміях по ринку, частка у виплатах по ринку, рівень збитковості. Наведено дані по основним програмам сільськогосподарського страхування за 2015-2017 роки.

Ключові слова: сільськогосподарське страхування, сільськогосподарські ризики, мультиризикове страхування, страхові премій, рівень збитковості.

Аннотация. В статье исследовано современное состояние рынка сельскохозяйственного страхования в Украине, выявлены основные проблемы, что сдерживают его развитие и предложены варианты их устранения. На основе статистического анализа рассчитаны показатели деятельности украинских страховых компаний по сельскохозяйственному страхованию, а именно: страховые премии, страховые выплаты, доля в премиях по рынку, доля в выплатах по рынку, уровень убыточности. Приведены данные по основным программам сельскохозяйственного страхования за 2015-2017 годы.

Ключевые слова: сельскохозяйственное страхование, сельскохозяйственные риски, мультирисковое страхование, страховые премии, уровень убыточности.

Abstract. The article investigated the current state of the agricultural insurance market in Ukraine, the main problems that hinder its development and proposed options to address them. On the basis of the statistical analysis, the performance indicators of Ukrainian insurance companies for agricultural insurance are calculated, namely: insurance premiums, insurance payments, share in premiums on the market, share in payments on the market, loss ratio. The article contains data on the main agricultural insurance programs for 2015-2017.

Keywords: agricultural insurance, agricultural risks, multi-risk insurance, insurance premiums, loss ratio.

Вступ

Пріоритетом економічного розвитку України є зміцнення та розбудова ринку сільського господарства та його експортних можливостей, залучення інвестицій у сферу переробки сільгосппродукції. Особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність територій,

які постійно перебувають під дією небезпечних стихійних явищ, унаслідок чого, виробники сільгосппродукції зазнають значних матеріальних збитків. У сучасних умовах, враховуючи світові економічні тенденції та значний аграрний потенціал України, питання поліпшення страхової захищеності сільського господарства набуває

особливої гостроти. Запити й виклики сьогодення вимагають формування якісно нових вимірів і підходів щодо здійснення пошуку варіантів перебудови та окреслення горизонтів подальшого розвитку сільськогосподарського страхування з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників.

Огляд літератури

Актуальні питання ідентифікації та оцінки сільськогосподарських ризиків, а також удосконалення механізмів їх страхування знайшли своє відображення у працях вітчизняних науковців та економістів, а саме в працях: Ю. В. Алескерової, О. М. Лобової, С. А. Навроцького [5], О. М. Остапенко [6], Н. І. Павленко [7], Р. В. Пікус [13], А. С. Шолойко [15] тощо.

Проте слід зауважити, що в Україні, незважаючи на такий значний науковий доробок, на сьогодні страхування сільськогосподарських ризиків ще не набуло достатнього розвитку, в тому числі і внаслідок недостатньо повного розуміння необхідності розвитку сільськогосподарського страхування на державному рівні та основних факторів такого розвитку. Саме тому вважаємо за необхідне більш детально розглянути сучасний стан та фактори розвитку ринку сільськогосподарського страхування в Україні.

Мета та завдання статті

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасного стану та динаміки розвитку ринку сільськогосподарського страхування України та визначення перспектив його розвитку. Основним завданням статті є визначення основних статистичних показників ринку сільськогосподарського страхування та виявлення факторів, що стримують розвиток ринку сільськогосподарського страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Ринок сільськогосподарського страхування в Україні на сьогодні перебуває на етапі свого становлення. Про це, зокрема, свідчить показник кількості страхових компаній, які отримали ліцензію на здійснення такого виду страхової діяльності, а саме: станом на кінець 2017 року в Україні лише 58 страхових компаній із 264 «non-life» страхових компаній мали ліцензію на здійснення добровільного страхування сільськогосподарських ризиків. Однак, дослідження, здійснене Групою Світового банку дозволяє зробити висновки, що у 2017 році лише 13 компаній фактично надавали послуги з сільськогосподарського страхування (табл. 1). Отже, лише незначна кількість страховиків у дійсності надає послуги сільськогосподарського страхування [14].

За кількістю укладених договорів лідируюча позиція належить страховій компанії «ПЗУ Україна» (306 договорів). За нею йдуть «Універсальна» (152 договори), «ІНГО Україна» (137 договорів), «АСКА» (108 договорів), «Країна» (84 договори) і «АХА» (82 договори). Найбільше страхових премій збрала страхова компанія «Універсальна» (109,5 млн. грн.). За нею розмістилися «ІНГО Україна» (17,6 млн. грн.), «АСКА» (17,5 млн. грн.), «ПЗУ Україна» (16 млн. грн.), «Країна» (14,4 млн. грн.) та «УАСК» (12 млн. грн.). За обсягом застрахованих площ першість належить страховій компанії «ІНГО Україна» (147,9 тис. га), дещо відстають «Універсальна» (131,6 тис. га), «АСКА» (127,6 тис. га), «ПЗУ Україна» (118,7 тис. га). За результатами 2017 року, страхові виплати за договорами сільськогосподарського страхування здійснили 8 страхових компаній, середня збитковість по ринку склала 3,73%. Високу збитковість показали такі страхові компанії, як «БРОКБІЗНЕС» (53,84%), «ЗДОРОВО» (70,84%) та «АСКО-Донбас Північний» (290,13%), хоча в останньої сума виплат становила всього 37 760 грн. [9].

Розглянемо детальніше основні показники ринку сільськогосподарського страхування в Україні та їх динаміку (табл. 2).

Таблиця 1
Показники діяльності українських страхових компаній з сільськогосподарського страхування у 2017 році

№	Компанія/кількість договорів	Страхові премії	Страхові виплати	Частка у преміях по ринку, %	Частка у виплатах по ринку, %	Рівень збитковості, %
1	Універсальна (152)	109 516 655	-	53,57	-	-
2	ІНГО Україна (137)	17 554 086	1 857 209	8,59	24,35	10,5
3	АСКА (108)	17 497 926	1 512 775	8,56	19,83	8,65
4	ПЗУ Україна (308)	15 974 039	115 585	7,81	1,52	0,72
5	Країна (84)	14 353 506	171 500	7,02	2,25	1,19
6	УАСК (21)	12 006 526	-	5,87	-	-
7	АХА Страхування (82)	6 518 798	278 056	3,19	3,64	4,27
8	БРОКБІЗНЕС (30)	5 705 248	3 071 547	2,79	40,26	53,84
9	ГАРДІАН (25)	4 093 767	-	2,00	-	-
10	ЗДОРОВО (5)	824 562	584 111	0,40	7,66	70,84
11	ТАС (5)	369 556	-	0,18	-	-
12	Оранта-Січ (1)	19 186	-	0,01	-	-
13	АСКО-Донбас Північний (1)	13 015	37 760	0,01	0,49	290,13
	Загалом/середня	204 446 870	7 628 543	100	100	3,73

Джерело: складено та розраховано на основі [9;14]

Характеризуючи динаміку кількості договорів сільськогосподарського страхування, укладених в аналізованому періоді, можемо відзначити, що вона мала значну негативну спрямованість. Виключення становить лише 2017 рік, в якому вперше з 2013 року було зафіксоване збільшення кількості укладених договорів сільськогосподарського страхування.

Таким чином, незважаючи на всю державну підтримку, як суто декларативну, так і реальну, ринок сільськогосподарського страхування в Україні швидше занепадає, аніж прогресує. Цьому є цілий ряд причин, пов'язаних як з недосконалістю державного регулювання даного сектору, так і з невідшкодуванням страховиками коштів аграріям за договорами страхування.

Негативна динаміка спостерігається також і за показником площі застрахованих угідь. Так, якщо у 2013 році загальний обсяг застрахованої площі посівів і насаджень склав 869 тис. га, то в 2017 році лише 657 тис. га. Тобто, обсяги застрахованих сільськогосподарських угідь скоротилися на 24,4%. Натомість, спостерігається щорічне зростання страхових сум і, відповідно, страхових премій, що пояснюється високим рівнем інфляції в Україні на протязі періоду, що аналізувався.

Таблиця 2
Страхування сільськогосподарських культур в Україні у 2013–2017 рр.

Показник	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.
Кількість договорів, одиниць	1722	1392	1062	793	957
Площа, тис. га	869	732	689	700	657
Страхова сума, млн. грн.	-	3055	3969	6240	5913
Сума премій, млн. грн.	135,4	72,8	77,7	157,0	204,4
Субсидія, млн. грн.	0	0	0	0	0
Розрахункові показники					
Рівень виплат, %	9,7	7,6	12,9	44,2	3,7
Рівень валових виплат по ринку «non-life»	17,2	19,6	27,6	26	-
Середня ставка премії	3,1	2,4	2,0	2,5	3,5
Курс \$/грн	7,99	12,95	22,91	26,02	26,54
Страхова сума, млн. \$	-	235,9	173,3	239,8	222,8
Середня страхова сума, що приходить на один страховий договір, тис. \$	-	169,5	163,2	302,4	239,1
Сума премій, млн. \$	16,9	5,6	3,4	6,0	7,7
Питома вага страхових премій у валових страхових преміях, %	0,52	0,3	0,28	0,48	-

Джерело: складено та розраховано на основі [3;9;10]

Якщо говорити про рівень виплат, то слід сказати, що у 2017 році він значно скоротився і складав всього 3,7%. Хоча у 2016 році даний показник становив 44,2%. Тобто більше 40% коштів було виплачено страхувальникам у зв'язку з настанням страхових випадків.

Таблиця 3
Зведені дані сільськогосподарського страхування в розрізі областей України у 2017 році

Область	Кількість договорів	Площа, га	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Частка СП, %	Середня ставка премії	Сума премій, грн/га
Вінницька	55	17,7	240054159	9504101	4,6	4,0	536
Волинська	10	2,2	23098100	805192	0,4	3,5	362
Дніпропетровська	94	67,3	588701087	18087414	8,8	3,1	269
Донецька	15	7,7	43177595	906326	0,4	2,1	118
Житомирська	47	11,9	116802143	3706853	1,8	3,2	312
Закарпатська	3	57,3	2178592	90691	0,04	4,2	158
Запорізька	31	11,9	81138885	3161282	1,5	3,9	265
Івано-Франківська	20	19,9	170691572	4595453	2,2	2,7	231
Київська	34	8,8	70436055	2631687	1,3	3,7	299
Кіровоградська	55	27,2	164257088	4241486	2,1	2,6	156
Луганська	7	3,6	40061879	1708338	0,8	4,3	472
Львівська	25	13,6	174362176	6499652	3,2	3,7	479
Миколаївська	23	24,2	275635044	12526133	6,1	4,5	518
Одеська	9	7,8	19243961	808106	0,4	4,2	103
Полтавська	75	75,6	771680987	33713141	16,5	4,4	446
Рівненська	21	13,9	322457325	14807476	7,2	4,6	1,1
Сумська	43	47,0	623807675	17765292	8,7	2,8	378
Тернопільська	98	39,4	300122758	7917288	3,9	2,6	201
Харківська	46	57,5	165196591	5061456	2,5	3,1	88
Херсонська	54	37,4	359408559	15925942	7,8	4,4	426
Хмельницька	68	75,3	497094091	15594123	7,6	3,1	207
Черкаська	42	27,2	380232455	11474045	5,6	3,0	422
Чернівецька	16	11,4	163638437	4607752	2,3	2,8	403
Чернігівська	66	48,0	319888911	8307642	4,1	2,6	173
Загалом/середнє	957	657	5913366125	204446870	100	3,5	311

Джерело: складено та розраховано на основі [9]

Для розуміння регіональної ситуації з сільськогосподарським страхуванням наведемо інформацію у розрізі областей (табл. 3).

Лідерами за кількістю укладених договорів є Тернопільська (98 шт.) та Дніпропетровська (94 шт.) області. За ними слідує Полтавська (75 шт.), Хмельницька (68 шт.), Чернігівська (66 шт.), Вінницька (55 шт.) та Кіровоградська (55 шт.) області. Найбільше сільськогосподарських угідь застраховано в Полтавській (75,6 тис. га, або 11,5%) та Хмельницькій (75,3 тис. га, або 11,5%), областях. За ними йдуть Дніпропетровська (67,3 тис. га, або 10,2%), Харківська (57,5 тис. га, або 8,7%), Чернігівська (48,0 тис. га, або 7,3%), Сумська (46,9 тис. га, або 7,1%) та Тернопільська (39,4 тис. га, або 6,0%) [9].

Як бачимо, найменш розвиненими регіонами в частині сільськогосподарського страхування на сьогодні є Закарпатська, Луганська та Одеська області. Багато в чому це пояснюється природними та кліматичними умовами вказаних регіонів, які не дозволяють займатися сільськогосподарським виробництвом у великих масштабах.

На сьогодні в Україні страховими компаніями застосовується не надто значний перелік страхових продуктів для сільськогосподарського страхування. При цьому, основну частку серед них займають мультиризикові продукти щодо страхування майбутнього врожаю, страхування поіменованих ризиків та страхові продукти страхування від повної загибелі та весняних заморозків (табл. 4). Аналогічно саме за вказаними страховими продуктами наявні найбільші обсяги застрахованих площ посівів.

Мультиризикове страхування – це страхування сільськогосподарської продукції (об'єктів страхування) від певного переліку ризиків, визначеного у стандартному договорі страхування. Особливістю мультиризикового страхування врожаю сільськогосподарських культур є вимога страхувати весь масив культури. Страхові виплати здійснюються лише за умови, коли врожай з усіх полів культури буде нижчим від заздалегідь погодженого рівня. Це означає, що якщо

врожай на одному полі загинув, але загальна врожайність культури знаходиться на рівні страхової врожайності, то страхова виплата не здійснюватиметься. На практиці зазвичай застосовується франшиза (10–50% від страхової суми, найчастіше у розмірі 30%). Оцінка врожайності здійснюється до збирання врожаю сільськогосподарської культури; причому врожайність визначається за біологічною урожайністю або методом контрольного збирання [12].

У 2015-2016 андеррайтингових роках українські аграрії практично не користувалися послугами мультиризикового страхування врожаю, проте ситуація кардинально змінилася в 2017 році, і частка договорів по мультиризикових програмах страхування становила вже 37,8%.

Варто відзначити, що у 2017 році значним попитом користувалися продукти страхування від повної загибелі та весняних заморозків (32,2%) та страхування поіменованих ризиків (14,8%).

Таблиця 4
Дані по основним програмам страхування в Україні за 2015-2017 роки

Показник	Роки	2015	2016	2017
Мультиризик (страхування майбутнього врожаю)				
Частка договорів, %		-	-	37,8
Частка застрахованої площі, %		-	-	33,1
Частка страхової суми, %		-	-	68,2
Частка зібраних премій, %		-	-	77,4
Повна загибель + весняні заморозки				
Частка договорів, %		14,1	6,8	32,2
Частка застрахованої площі, %		42,1	19,0	43,2
Частка страхової суми, %		43,8	11,5	10,1
Частка зібраних премій, %		5,7	0,3	9,6
Поіменовані ризики				
Частка договорів, %		7,0	-	14,8
Частка застрахованої площі, %		5,4	-	13,3
Частка страхової суми, %		10,8	-	16,2
Частка зібраних премій, %		0,1	-	5,8
Повна загибель				
Частка договорів, %		75,3	91,7	10,4
Частка застрахованої площі, %		51,1	80,4	6,5
Частка страхової суми, %		44,5	88,4	2,7
Частка зібраних премій, %		93,9	97,9	3,6
Часткова та повна загибель + весняні заморозки (для озимих культур)				
Частка договорів, %		3,6	-	2,0
Частка застрахованої площі, %		1,4	-	1,1
Частка страхової суми, %		0,9	-	0,1
Частка зібраних премій, %		0,3	-	1,7

Джерело: складено та розраховано на основі [9;10]

Такий вузький перелік страхових продуктів, яким віддають перевагу українські сільськогосподарські виробники, та нестійкість їх використання у різні періоди, говорить нам про нерозвиненість ринку сільськогосподарського страхування в Україні.

Проведене дослідження дозволило встановити, що розвиток сільськогосподарського страхування в Україні відбувається досить повільно і нестабільно. На це, перш за все, здійснює вплив ступінь державної зацікавленості у просуванні даного питання, оскільки ні страховики, ні сільськогосподарські виробники не націлені на нарощування обсягів страхування. Якщо перших відлякує висока ризиковість обслуговування аграрних ризиків, то останніх – висока вартість страхових продуктів і небажання відволікати свої оборотні кошти на оплату таких продуктів.

Отже, сьогодні вітчизняний ринок сільськогосподарського страхування потребує ряду кроків, у тому числі і на державному рівні, які б стимулювали його розвиток. Саме тому необхідно визначитися з основними чинниками такого розвитку і, що навіть важливіше, із переліком основних чинників, які цей розвиток стримують.

Слід сказати, що дослідниками пропонується надто значний перелік основних факторів стримування розвитку ринку сільськогосподарського страхування в Україні. Проте найчастіше означені чинни-

ки стосуються недосконалості державного управління – недостатня якість законодавчої бази, неефективні механізми стимулювання розвитку ринку сільськогосподарського страхування, відсутність або ж непрофесійність роз'яснювальної роботи або методичного забезпечення страхування сільськогосподарських ризиків, неналежний рівень контролю за діяльністю страховиків на ринку сільськогосподарського страхування тощо [11].

Щодо факторів, які сприяють розвитку сільськогосподарського страхування в Україні, то всю їх сукупність доцільно поділяти на дві великі групи:

- зовнішні;
- внутрішні.

Зовнішні фактори розвитку сільськогосподарського страхування в Україні – це вся та сукупність чинників, яка перебуває у віданні державного управління чи регулювання. В першу чергу, це нормативно-правові чинники. Нормативно-правове регулювання – це один із найважливіших факторів, покликаних стимулювати розвиток сільськогосподарського страхування. Чіткі і прозорі законодавчі норми, які регулюють всі питання сфери страхування сільськогосподарських ризиків – перший крок на шляху до активізації даного ринку. Отже, якщо в країні буде побудована ефективна, дієва і прозора система нормативно-правових документів з регулювання ринку сільськогосподарського страхування – це створюватиме необхідний базис для нарощування обсягів страхування сільськогосподарських ризиків.

Вагомий момент у системі нормативно-правових чинників – це існування дієвих засобів державного контролю за дотриманням законодавства у сфері сільськогосподарського страхування. Адже саме недостатність контролю з боку держави породжує як можливість для ухиляння від виплат у разі настання страхових випадків, так і недовіру з боку потенційних страховиків до страхових компаній.

Наступна група зовнішніх факторів – це методичне забезпечення. Для забезпечення стійкого розвитку ринку сільськогосподарського страхування в Україні просто необхідно створити на державному рівні повноцінне методичне забезпечення даного ринку. При цьому, методичне забезпечення має створюватися як для страховиків, так і для страховальників, адже повна обізнаність – шлях до визнання необхідності страхування сільськогосподарських ризиків як страхувальником, так і страховиком.

Як вже відзначалося, на сьогодні як з боку страховальників, так і з боку страховиків існує цілий ряд упереджень з приводу доцільності сільськогосподарського страхування. Саме тому якісне і чітке методичне забезпечення в сукупності з доведенням його до адресата, тобто в сукупності з інформаційним забезпеченням усіх наявних і потенційних учасників ринку також є важливими чинником стимулювання розвитку ринку сільськогосподарського страхування.

Також у групі зовнішніх чинників розвитку сільськогосподарського страхування доцільно виокремлювати фінансово-економічні. В даному випадку мова йде про загальний стан економіки країни, розвиток її фінансово-кредитного сектору і, зокрема, в частині кредитування сільськогосподарських виробників, ставки відсотків, курс національної валюти тощо.

Стабільне економічне середовище функціонування сільськогосподарських товаровиробників, впевненість їх у відсутності значних економічних ризиків діяльності, відсутність різких коливань курсу національної валюти роблять можливим вивільнення певної суми коштів з обороту задля страхування, наприклад, ризиків врожайності тощо. І навпаки, якщо економічне середовище, в якому функціонує сільськогосподарське підприємство, характеризується різкими коливаннями, то невпевненість у завтрашньому дні не дає власникам можливості задумуватися про майбутні ризики, оскільки більш нагальним питанням стає усунення поточних фінансових ризиків функціонування [8].

Дещо менш важливими для розвитку ринку сільськогосподарського страхування в країні є політичні фактори. Їх дія є непрямою і в період політичної стабільності – навіть непомітною. Однак у разі виникнення загострень на політичній арені, різного роду внутрішніх конфліктів тощо починається спад діяльності у всіх секторах економіки, в тому числі й у сфері сільськогосподарського страхування. Саме тому, на нашу думку, політичні чинники також варто враховувати при розробці шляхів і напрямів розвитку ринку сільськогосподарського страхування в Україні.

Наступна група зовнішніх чинників, яку необхідно виокремлювати – це інституційні чинники. В даному випадку мова йде про формування на рівні держави не лише правових інститутів сільськогосподарського страхування, але й чіткої регуляторної вертикалі, призначення якої – здійснювати нагляд і контроль у даній сфері. Якщо і страховики і страховальники відчуватимуть, з одного боку, державну підтримку, а з іншого – захищеність власних інтересів з боку держави – вони будуть більше зацікавлені у розвитку ринку сільськогосподарського страхування. Іншими словами, страховики будуть мати більшу зацікавленість у нарощуванні обсягів укладання договорів сільськогосподарського страхування, а страховальники, натомість, матимуть більше стимулів до зниження ризиковості власної діяльності за посередництвом страхування.

Щодо внутрішніх чинників розвитку ринку сільськогосподарського страхування, то, як вже відзначалося, до даного переліку чинників відноситься вся та сукупність факторів розвитку, яка залежить саме від діяльності страховика чи від рішень потенційного страховальника. Тобто мова йде про ті внутрішні чинники, які можуть безпосередньо регулюватися самими учасниками ринку сільськогосподарського страхування – як існуючими, так і потенційними.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Зокрема, якщо говорити про чинники розвитку сільськогосподарського страхування на рівні страховика, то до таких варто віднести:

- цілеспрямовану роботу над залученням нових клієнтів до укладання договорів сільськогосподарського страхування;
- розробку страхових продуктів, які б максимально відповідали запитам і потребам аграріїв певного регіону, певної місцевості;
- розробку страхових продуктів, орієнтованих на власників особистих селянських господарств;
- відповідальне і прозоре ставлення до страховальників сільськогосподарських ризиків;
- регулярне навчання персоналу;
- використання новітніх методів і технологій в роботі, оцінці ризиків, розрахунку страхових індексів тощо [2].

Однак у будь-якому випадку саме від держави і, зокрема, від державного впливу залежить і зміна внутрішніх чинників розвитку ринку сільськогосподарського страхування, оскільки планомірна роз'яснювальна робота серед сільськогосподарських товаровиробників, створення якісного методичного забезпечення, супровід страховиків у страхуванні сільськогосподарських ризиків, стимулюючі заходи держави тощо є основними факторами, які будуть сприяти виникненню і поширенню внутрішніх чинників розвитку сільськогосподарського страхування.

Таким чином, розвиток сільськогосподарського страхування в Україні залежить від цілого ряду факторів, однак головними, все ж таки, вважаємо саме зовнішні фактори. Саме від держави залежить і напрямок розвитку вказаного ринку, і темпи цього розвитку. Тому на даний момент просто необхідним є вивчення провідного світового досвіду з регулювання ринків сільськогосподарського страхування задля того, аби на основі отриманих знань сформувати адаптовану під вітчизняні реалії концепцію розвитку сільськогосподарського страхування, розробити відповідне методичне забезпечення та ряд практичних стимулів розвитку.

Список літератури

1. Алескерова Ю. В. Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія, практика : монографія / Ю. В. Алескерова. – Вінниця: Діло, 2015. – 368 с.
2. Грицина О. Аграрне страхування: проблеми та перспективи розвитку / О. Грицина, О. Шолудько, І. Тофан // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. – 2015. – № 22(1). – С. 84-91. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2015_22\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2015_22(1)_17).
3. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
4. Лобова О.М. Ефективність страхування ризиків підприємницької діяльності в аграрному секторі / О. М. Лобова // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 156. – С. 70 – 76.
5. Навроцький С. А. Сільськогосподарське страхування : тенденції та протиріччя / С. А. Навроцький, О. В. Гривківська // Економіка та управління. – 2015. – № 1. – С. 27–35.
6. Остапенко О. М. Державне регулювання діяльності у сфері страхування сільськогосподарських товаровиробників / О. М. Остапенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Випуск 16. – С. 212–218.
7. Павленко Н. И. Международный опыт осуществления государственной политики в сфере страхования сельскохозяйственной продукции: перспективы для Украины / Н.И. Павленко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ejournal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2013/vipusk_37_aprel_2013_g_/problemi_upravlenija_teorija_i_praktika/pavelko.pdf
8. Прокопчук О. Т. Теоретичні основи регулювання системи страхування в сільському господарстві / О. Т. Прокопчук // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – 2013. – Вип. 82. – С. 197-210. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2013_82_35.
9. Ринок агрострахування України у 2017 андеррайтинговому році: аналітичне дослідження / Міжнародна фінансова корпорація у співпраці з Міністерством аграрної політики та продовольства України. – К., 2017. – 31 с.
10. Ринок агрострахування України. Фокус на 2014-2016 роках. Проект «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/files/file00564.pdf>
11. Рубцова Н. М. Сучасний стан та перспективи розвитку діючої системи агрострахування в Україні / Н. М. Рубцова // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 4. – С. 237–240. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znptdau_2014_4_42.
12. Слободянюк О. В. Фінансовий інструментарій індексного та мультиризикового страхування сільськогосподарської діяльності / О. В. Слободянюк // Причорноморські економічні студії. Серія : Гроші, фінанси і кредит. – 2016. – Випуск 12-2. – С. 133–137.
13. Страховий захист підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки України: монографія / Р.В. Пікус, О.М. Лобова. – К.: Логос, 2015 – 192 с.
14. Україна – IFC представила обзор рынка агрострахования за 2017 андеррайтинговий год [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroinsurance.com/ru/ukraina-ifc-predstavila-obzor-ryinka-agrostrahovaniya-za-2017-anderrayingoviy-god/>
15. Шолойко А.С. Економічний зміст та етапи надання державної підтримки при страхуванні сільськогосподарської продукції в Україні / А.С. Шолойко // Финансовые услуги. – 2014. – № 2(104). – С. 20 – 21.

References

1. Aleskerova, Y.V. (2015). Development of Agricultural Insurance: Theory, Methodology, Practice: Monograph - Vinnytsya: Business, 368 p. (In Ukrainian)
2. Gritsina, O., Sholudko, O., Tofan, I. (2015). Agrarian insurance: problems and prospects of development. Visnyk of Lviv National Agrarian University. Series: Economy of agroindustrial complex, No. 22 (1). – p. 84-91. – available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2015_22\(1\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2015_22(1)_17). (In Ukrainian)
3. Information on the state and development of the insurance market of Ukraine. Official site of the National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets [Electronic resource]. – Available at: <https://www.nfp.gov.ua/ru/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>
4. Lobova, O.M. (2014). The effectiveness of business risk insurance in the agrarian sector. Bulletin of Kyiv National Taras Shevchenko University series “Economy”, no.156. – p. 70 - 76. (In Ukrainian)
5. Navrotsky, S. A., Grivkovska O.V. (2015). Agricultural Insurance: Trends and Contradictions. Economy and Management. № 1. – p. 27-35. (In Ukrainian)
6. Ostapenko, O. M. (2017). State regulation of activities in the field of insurance of agricultural commodity producers. Global and national problems of the economy. Issue 16. – p. 212-218. (In Ukrainian)
7. Pavlenko, N.I. (2013). International Supply of State Policy Implementation in the Field of Insurance of Agricultural Products: Prospects for Ukraine – Available at: http://ejournal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2013/vipusk_37_aprel_2013_g_/problemi_upravlenija_teorija_i_praktika/pavelko.pdf (In Russian)
8. Prokopchuk, O. T. (2013). Theoretical bases of regulation of the insurance system in agriculture . Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture. Issue 82. – p. 197-210. – available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2013_82_35. (In Ukrainian)
9. Ukrainian agribusiness market in 2017 underwriting year: analytical research. International Finance Corporation in cooperation with the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. K., 2017. 31 p.
10. Agribusiness Market in Ukraine. Focus on 2014-2016. Project «Development of financing of agrarian sector in Europe and Central Asia» [Electronic resource]. – available at: <https://forinsurer.com/files/file00564.pdf>
11. Rubtsova, N. M. (2014). Current situation and prospects of the current system of agri-insurance in Ukraine. Collection of scientific works of the Tavria State Agrotechnological University (economic sciences). – No. 4. – p. 237-240. – Available at: http://nbuv.gov.ua/UJrn/znptdau_2014_4_42. (In Ukrainian)
12. Slobodyanyuk, O. V. (2016). Financial instruments of index and multi-risk insurance of agricultural activity. Black Sea Economic Studies. Series: Money, finance and credit. – Issue 12-2. – p. 133-137. (In Ukrainian)
13. Pikus, R.V., Lobova, O.M. (2015). Insurance protection of entrepreneurial activity in the agrarian sector of the economy of Ukraine: monograph – K.: Logos, 192 p.
14. Ukraine – IFC presented an overview of the agricultural insurance market for the year 2017 underwriting year [Electronic resource]. – Available at: <http://agroinsurance.com/ru/ukraina-ifc-predstavila-obzor-ryinka-agrostrahovaniya-za-2017-anderrayingoviy-god/>
15. Sholoyko, A.C. (2014). Economic content and stages of state support for insurance of agricultural products in Ukraine . Financial Services. – No. 2 (104). – p. 20 - 21. (In Ukrainian)

СОФІЄНКО Анастасія Петрівна
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: nastasiafin1990@gmail.com

ЕТАПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОГО ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ

СОФИЕНКО Анастасия Петровна
Аспирант кафедры финансов,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: nastasiafin1990@gmail.com

ЕТАПЫ И ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ВНЕШНЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА УКРАИНЫ

SOFIENKO Anastasiia
PhD student at the Department of Finance,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: nastasiafin1990@gmail.com

STAGES AND FEATURES OF FORMATION FOREIGN GOVERNMENT DEBT OF UKRAINE

СОФІЄНКО Анастасія Петрівна
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація. В статті здійснено ретроспективний аналіз накопичення державних запозичень з моменту набуття Україною незалежності до теперішнього часу. Особливу увагу приділено вивченню особливостей формування зовнішнього державного боргу. На основі проведеного аналізу доповнено основні етапи формування державного боргу України. Визначено фактори формування державного боргу. Проведено графічний аналіз зовнішнього державного боргу України за типами кредиторів.

Ключові слова: зовнішній державний борг, бюджетний дефіцит, кредитні фінансові ресурси.

Аннотация. В статье осуществлен ретроспективный анализ накопления государственных заимствований с момента обретения Украиной независимости до настоящего времени. Особое внимание уделено изучению особенностей формирования внешнего государственного долга. На основе проведенного анализа дополнены основные этапы формирования государственного долга Украины. Определены факторы формирования государственного долга. Проведено графический анализ внешнего государственного долга Украины по типам кредиторов.

Ключевые слова: внешний государственный долг, бюджетный дефицит, кредитные финансовые ресурсы.

Abstract. The article presents a retrospective analysis of the accumulation of state borrowings from the moment of Ukraine's independence until now. Particular attention is paid to the study of the specifics of the formation of external public debt. Based on the analysis, the main stages of the formation of Ukraine's public debt have been supplemented. The factors determining the formation of public debt are determined. Graphical analysis of the external public debt of Ukraine by types of creditors is carried out.

Key words: external public debt, budget deficit, credit financial resources.

Вступ

Нарощення зовнішньої державної заборгованості нині є однією з ключових характеристик фінансової системи України. Фінансова нестабільність, економічні та соціальні труднощі, що постали перед Україною на сучасному етапі її розвитку, формують нові виклики керівництву держави. В процесі забезпечення достатньої фінансової бази для функціонування економіки, уряд країни вдається до зовнішнього запозичення.

Наразі в Україні зосереджено значний обсяг зовнішнього державного боргу та простежуються тенденції щодо його постійного зростання. Саме тому, першочерговим завданням перед державними структурами має бути реалізація ефективної стратегії управління зовнішньої державної заборгованості. Для винайдення дієвої системи управління боргом необхідно докорінно визначити всі причини, фактори і особливості, що зумовили формування саме такого державного боргу. Розуміння першопричин може бути головним аспектом успішного управ-

ління державним боргом. Саме тому, на сучасному найбільш стрімкому етапі накопичення державного боргу, особливо зовнішньої його складової, особливої актуальності набуває системний ретроспективний аналіз формування боргових зобов'язань України.

Огляд літератури

Зважаючи на значну роль зовнішніх державних запозичень у структурі фінансової системи держави, окремі аспекти даної проблеми досліджують багато як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів. Серед західних класиків економічної думки значну роль зовнішніх запозичень у державних фінансах розглядали: Дж. Бьюкенен, Дж. Ітон, Дж. Кейнс, А. Лернер, Д. Рікардо, Дж. Сакс, Е. Селігман, А. Сміт, та інші.

Ґрунтовно та різнобічно окремі питання формування зовнішнього державного боргу України досліджували вітчизняні вчені.

Так, Сідельникова Л. [1], Макар О. [2], Мних А. [3] описували етапи формування державного боргу України., Зражевська Н. [4], Панченко В. [5], Кучер Г. [6] досліджували фактори формування державного боргу, Кравчук О. [7] вивчав історію формування боргової залежності України, Богдан Т. [8] визначала зовнішні боргові зобов'язання у системі фінансово-економічних відносин.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, слід відзначити, що окремі аспекти проблематики формування державних запозичень все ще потребують подальшого розгляду. Так необхідним є чітке виокремлення та додаткове вивчення особливостей формування саме зовнішнього державного боргу. Також варто проаналізувати процес формування зовнішнього державного боргу в умовах наявності кризових явищ не лише економічного та фінансового, але й соціально-політичного характеру, які є характерними для України в останні роки. Подальший розгляд окремих аспектів формування державного боргу є необхідним з метою створення ефективної системи управління ним.

Мета та завдання статті

Метою даної статті є виокремлення та аналіз етапів формування саме зовнішнього державного боргу, а також дослідження і пояснення особливостей формування зовнішнього державного боргу України останніх років.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сучасному етапі функціонування світової фінансової системи зростання державних боргів переважної більшості країн є передбачуваною і, навіть, необхідною обставиною. В процесі вирішення нагальних економічних завдань, уряди держав вимушені залучати позиковий капітал. Зростання державної заборгованості, в свою чергу, ставить нові виклики перед національними фінансовими системами, серед яких, надмірне боргове навантаження на бюджет, низька платоспроможність країни, боргова криза, імовірність дефолту. Завадити цьому можна здійснюючи відповідне управління державним боргом.

Задля подальшої побудови ефективної системи управління державним боргом доцільно розглянути етапи та особливості формування боргу. Окрему увагу варто приділити формуванню зовнішнього державного боргу, який в Україні традиційно переважає над внутрішнім. Адже погашення і обслуговування саме цієї частини боргу означає відтік фінансових ресурсів за межі країни, що дійсно може похитнути фінансову систему держави. Вітчизняні науковці виділяють сім етапів формування державного боргу в Україні [1, 2, 3].

На нашу думку, нинішній стан справ у зовнішньому позичанні дозволяє виділити восьмий етап. Короткий опис вказаних етапів зібрано в табл. 1.

Всі вказані процеси протягом досліджуваного періоду (1992-2016 рр.) негативно вплинули на динаміку державного та гарантованого державою боргу (рис. 1).

Для більш поглибленого розкриття причин виникнення державного боргу доцільно визначити фактори впливу на його формування.

Так, Н.В. Зражевська поділяє фактори впливу на виникнення та зростання державного боргу на групи, такі як [4]:

- фундаментальні – систематичний вплив на всю сукупність фінансових потоків державного бюджету чи значну їх частину (стійкий бюджетний дисбаланс, зміни політичної ситуації в державі, динаміка ключових макроекономічних індикаторів);
- локальні – систематичний вплив на невелику групу фінансових потоків державного бюджету, як правило, взаємозалежних (динаміка цін на ключові експортовані товари, зміни податкових ставок, курсова політика держави тощо);

Таблиця 1

Етапи формування державного боргу України

Етап формування	Короткий опис
Перший етап (1991 – 1994 рр.)	Відзначився безсистемним характером зовнішніх запозичень. На внутрішньому ринку основним кредитором був Національний банк України. Головні чинники впливу на зростання обсягів державного боргу – розірвання виробничих зв'язків через вихід України зі складу Радянського Союзу, введення власної грошової одиниці.
Другий етап (1995 – 1996 рр.)	Вперше було прийнято рішення про випуск державних цінних паперів – облігацій внутрішньої державної позики, що дозволило відмовитися від кредитів Національного банку, які фактично були прихованою емісією. Окрім того, набуло розвитку і фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок казначейських векселів.
Третій етап (1997 рік – перша половина 1998 року)	Відзначився активним запозиченням на внутрішньому та зовнішньому ринках. Так, протягом 1997 року було отримано 610 млн. дол. США на покриття дефіциту бюджету та реалізацію державних програм. Для спрощення умов виходу на міжнародний ринок капіталу у квітні 1998 року укладено угоду з американським рейтинговим агентством Duff & Phelps Credit Rating Co («DCR»).
Четвертий етап (друга половина 1998 року – 2000 рік)	На кінець 1998 року припав термін погашення значної суми державного боргу, в той же час, вітчизняна економіка характеризувалася загостренням кризових явищ. У цей період вперше здійснено низку операцій із реструктуризації державної заборгованості, що дозволило уникнути дефолту.
П'ятий етап (2001-2007 рр.)	Відзначився виваженим підходом до формування державного боргу. Цей період характеризувався зменшенням співвідношення обсягів державного боргу та ВВП як за рахунок зростання економіки, так і ефективного підходу до проведення боргової політики.
Шостий етап (2008-2009 рр.)	Є періодом загострення світової фінансової кризи, падіння вітчизняної економіки, зростання дефіциту державного бюджету та погіршення боргової безпеки через стрімке нарощування державного боргу (за рахунок випуску ОВДП для збільшення статутних капіталів банків та поповнення Стабілізаційного фонду; отримання першого траншу позики Міжнародного валютного фонду; знецінення національної валюти).
Сьомий етап (2010–2013 рр.)	Характеризується посиленням боргового навантаження на економіку України, що обумовило зниження довгострокових та короткострокових кредитних рейтингів країни. На період 2012–2013 років припав термін погашення значної частини боргу за стабілізаційними кредитами, отриманими від МВФ у 2008–2009 роках, що продукує необхідність залучення додаткових коштів на сплату попередніх боргів.
Восьмий етап (2014 рік по теперішній час)	Характеризується зростанням саме зовнішніх запозичень, що певною мірою зумовлено необхідністю збільшення певних статей видатків Державного бюджету. Так, з моменту анексії Криму та початку збройного конфлікту на Сході нашої держави, особливої актуальності набувають збільшення видатків на військову та правоохоронну діяльність, на соціальний захист населення з одночасним скороченням доходів у державний бюджет на цих частинах нашої країни.

Джерело: складено на основі [1, 2, 3, 9]

– випадкові – характер впливу яких на фінансові потоки державного бюджету нестійкий і найчастіше непередбачений, а також явища, вплив яких на державний бюджет носить нерегулярний характер.

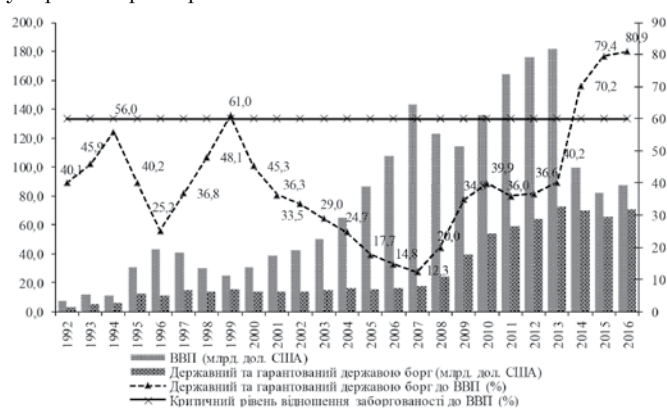

Рис. 1. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України у 1992-2016 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [9]

В.В. Панченко вважає, що чинники формування державного боргу можна поділити на зовнішні та внутрішні [5]:

- внутрішні – необхідність проведення емісії національної валюти, потреба в іноземній валюті для проведення розрахунків, регулювання валютного курсу;

- зовнішні – нав'язування кредитів іншим країнам та міжнародним фінансовим організаціям. Ефективність функціонування системи управління державним боргом також залежить від низки факторів, які впливають на поточні і стратегічні її завдання та дають можливість здійснювати вчасні й ефективні заходи.

Г.В. Кучер вважає, що до них варто віднести [6, с.44]:

- рівень і стабільність розвитку економіки країни; – фінансову стабільність держави;
- розвиток ринку державних боргових паперів;
- диверсифікованість державних боргових інструментів;
- обсяги грошової та товарної маси в обігу; – ставку позичкового процента;
- рівень інфляції та інфляційних очікувань; – сталість курсу національної валюти;
- рівень «доларизації» економіки;
- досконалість національного законодавства;
- незалежність національної боргової політики від політики кредиторів.

При детальній характеристиці формування зовнішнього державного боргу України варто зазначити, що особливості даного процесу викликані певними труднощами у фінансовій системі України в перші роки незалежності. Так, розрив єдиного виробничого комплексу СРСР призвело до зниження виробництва, що, в свою чергу, спричинило падіння податкових надходжень і гострого державного дефіциту.

У зв'язку з цим виникла нехватка фінансових ресурсів, особливо щодо фінансування соціальної та бюджетної сфери. За умови відсутності внутрішнього позикового ринку та задля фінансування дефіциту бюджету влада змушена була звернутися до зовнішнього запозичення [7].

Проте, в період з вересня 1991 року до середини липня 1992 року зовнішні позики (на державному рівні) не залучалися. Лише з 15 липня 1992 року Верховна Рада України дозволила видавати державні гарантії за іноземними кредитами. Протягом 1990-х років, внаслідок неефективного використання кредитів підприємств, залучених під державні гарантії, накопичувалися вагомі суми простроченої заборгованості за гарантованим державним боргом. За даними Рахункової палати, станом на 01 січня 2000 року обсяг простроченої заборгованості за гарантованими державою боргами підприємств склав 1,03 млрд. дол. США в еквіваленті [10].

Протягом 1993 року зовнішній державний борг зріс у 9 разів (з 396 млн. дол. США у 1992 році до 3,6 млрд. дол. США). Приріст боргу відбувся за рахунок збільшення гарантованого боргу експортними кредитними лініями та врегулювання простроченої заборгованості перед РФ (2,7 млрд. дол. США) [11].

Співпрацю з МФО Україна починає тільки з 1994 року з підписання «Меморандуму з питань економічної політики та стратегії» [12]. Меморандумом було окреслено основні напрямки розвитку українського суспільства та започатковано процес інтеграції до міжнародного співтовариства та глобальної економіки. Вказаний документ містив певні вимоги, а саме: лібералізація системи зовнішньої торгівлі; лібералізація обмінного валютного курсу та цінової політики, зокрема обмеження регулювання цін; скорочення субсидювання і впровадження адресної допомоги населення; прискорення приватизації підприємств державного сектору; реструктуризація природних монополій та окремих підприємств; скорочення державного дефіциту; дерегуляція та адміністративна реформа [7].

Отже, загалом перший етап формування зовнішнього державного боргу характеризувався хаотичністю, нагромадженням боргу шляхом надання державних гарантій українським підприємствам під іноземні кредити та урегулювання боргових взаємовідносин з РФ [13].

Другий етап розпочався з прийняття першого нормативного акту, який регулював процес зовнішнього державного запозичення і описав загальні засади боргової політики України (Постанова КМУ №234 «Про пріоритетні напрями іноземних кредитів» 2015 рік) [14]. Цей факт, ще раз підтверджує, що запозичення перших років незалежності здійснювалося не обґрунтовано.

Також з 1995 року відбувається значне зростання зовнішнього державного боргу (порівняно з попереднім роком – на 55,5%. Причинами цього стали початок освоєння ресурсів від МФО та зростання боргу перед країнами СНД (особливо перед РФ та Туркменістаном). В результаті, між Україною і РФ була укладена міжурядова Угода про реструктуризацію заборгованості, що утворилася за кредитами отриманими від РФ у 1993 році. Також протягом 1994-1995 років повністю було погашено заборгованість перед Республікою Казахстан [15].

У 1996 році урядом ухвалено рішення щодо впровадження механізму контролю за лімітом зовнішнього боргу на загальнодержавному рівні шляхом ліцензування валютних кредитів від нерезидентів для забезпечення необхідного рівня міжнародної ліквідності. Таке рішення виявилось малоефективне [11].

Проте, введення в обіг гривні в 1996 році дозволило використовувати нові інструменти запозичення коштів, зокрема випуск облігацій зовнішньої державної позики [14].

Також другий етап характеризувався стабільною практикою перекладання простроченої заборгованості суб'єктів господарювання за енергоносії на державний бюджет і виконання урядом гарантійних зобов'язань за простроченими кредитами підприємств України [8].

У 1997 році Україна вперше залучила позики від зовнішніх комерційних кредиторів, що і стало початком третього етапу формування державного боргу. Попри цей факт, в 1997 році з метою фінансування державного дефіциту уряду вдалось залучити тільки 33% зовнішніх позик від запланованого обсягу. Основною причиною ненадання Україні позик МФО називають повільне виконання Україною зобов'язань щодо реформування економіки. У зв'язку з цим у лютому 1998 року зупинено фінансування МВФ за рахунок позик «Стенд-бай» [16].

Прийнята в листопаді 1998 року Постанова ВРУ «Про інформацію Кабінету Міністрів України про структуру і динаміку державного боргу України» забороняє залучення нових іноземних кредитів під державні гарантії. Виплати по облігаціям внутрішньої та зовнішньої державної позики було реструктуризовано. Фактично, мав місце технічний дефолт, що призвело до зниження суверенного кредитного рейтингу [7].

Четвертий етап називають періодом реструктуризації боргових зобов'язань. Так, протягом 1999-2001 років відбулося три реструктуризації зовнішнього боргу України. Під реструктуризацію підпали всі зовнішнього комерційного боргу та борг перед Паризьким клубом [10].

П'ятий етап ознаменувався розробкою Концепції державної боргової політики на 2001-2004 роки, в якій передбачалося створення системи управління державним боргом та жорсткий контроль за здійсненням подальших позик. Також, до 2007 року стабільно зростала частка зовнішнього державного боргу у загальному його розмірі, що ставило вітчизняну фінансову систему у певну залежність від іноземного капіталу.

Ще однією особливістю п'ятого етапу став приток на українські ринки іноземного приватного спекулятивного капіталу.

Значні суми коштів інвестувалися в ринок нерухомості. За 2005–2008 рр. обсяги валютного кредитування зросли вдвічі, склавши 1/3 ВВП країни [17]. На кінець 2006 року український ринок нерухомості оцінювався в 400% від валового внутрішнього продукту. В результаті підвищився рівень валютозалежності та імпортозалежності країни, а згодом посилювалися процеси відтоку капіталу та погіршився стан платіжного балансу країни. Саме названі чинники стали підґрунтям кризи 2008 року [14].

Шостий етап характеризується найшвидшим зростанням зовнішнього державного боргу. У 2008 році найбільшим кредитором України став МВФ у рамках нової програми «Стенд-бай». Крім того, у 2009 році Кабінет Міністрів України надав дозвіл на залучення кредитів під державні гарантії на суму понад 63,0 млрд. грн., що майже вдвічі перевищує граничний розмір, передбачений Законом України «Про Державний бюджет на 2009 рік». До того ж, більшість з цих кредитів не були спрямовані на будь-які інвестиційні проекти, але тільки фінансували поточні витрати підприємств [12].

Сьомий етап розпочався у 2010 році з моменту, коли Міністерство фінансів України вперше з докризового періоду вийшло на міжнародний ринок капіталів, де і було розміщено єврооблігації на загальну суму 2,5 млрд. дол. США. Проте вагоме зовнішнє кредитування та нераціональне використання зовнішніх позик призвело до потреби здійснення наступних запозичень з метою погашення попередніх. Державні позики отримані 2011 року витрачалися на обслуговування і погашення вже накопичених боргів.

Значне зростання зовнішнього фінансування з 2014 року дає підстави для виокремлення восьмого етапу формування державного боргу України. Основними причинами зростання обсягу державного боргу в 2014 році та на початку 2015 року стали наступні: безпрецедентна політична криза, анексія АР Крим та тривалий військовий конфлікт на сході країни; глибока економічна рецесія, викликана перегрупуванням економічних зав'язків з міжнародними партнерами та руйнуванням інфраструктури та промислових об'єктів на частині території країни; фінансування за рахунок державних запозичень дефіциту державного бюджету, зростання якого обумовлене в значній мірі збільшенням витраток на оборону та обслуговування державного боргу; необхідність потужної державної підтримки державних підприємств та банків, зокрема НАК «Нафтогаз України» тощо [14].

Таблиця 2
Показники зовнішнього фінансування та певних видатків Державного бюджету України протягом 2011-2016 рр. (у млн. грн.)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Зовнішнє фінансування	13704,8	12834,2	13929,7	42256,4	109690,2	33225,9
Статті видатків:						
Громадський порядок, безпека та судова влада	32415,3	36471,2	39190,9	44619,0	54643,4	71670,4
Оборона	13241,1	14485,7	14843	27363,4	52005,2	59350,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	63617,8	75291,6	88620,9	80558,2	103700,9	151961,5

Джерело: складено та розраховано на основі [9]

Динаміка росту зовнішнього фінансування та певних видатків Державного бюджету України зображена в табл. 2. та на рис. 2.

Аналізуючи дані рис. 2 і табл.2, встановлюємо, що зовнішнє фінансування державного бюджету України у 2015 році зросло більше ніж у двічі в порівнянні з 2014 роком. Також, видатки на оборону у вказаному періоді зросли приблизно вдвічі. Ви-

датки на громадський порядок, безпеку і судову владу зросли на 18,3%, видатки на соціальний захист населення та соціальне забезпечення на 22,3% в аналогічний період, та продовжували зростати у 2016 році.

Підсумовуючи характеристику формування зовнішнього державного боргу України, пропонуємо графічне зображення динаміки вказаного боргу за типом кредитора на рис. 3.

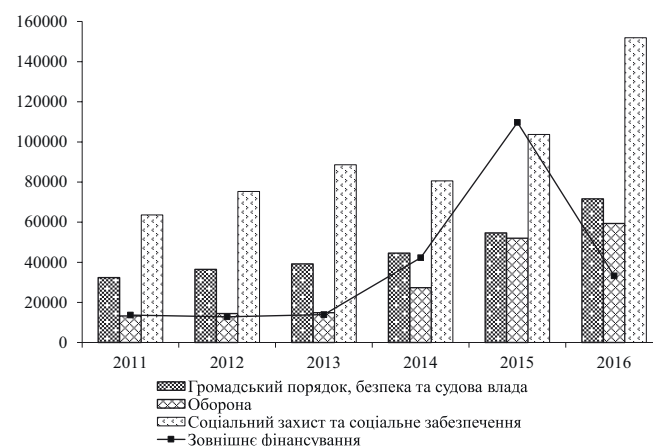

Рис. 2. Динаміка росту зовнішнього фінансування та певних видатків Державного бюджету України протягом 2011-2016 рр. (у млн. грн.)

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Рис. 3. Зовнішній державний борг України за типом кредитора в 1993-2016 роках, млрд. дол. США.

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Рис. 3 показує, що основну масу кредитних ресурсів, залучених Україною, складають облігаційні позики та позики міжнародних фінансових організацій. Також, наочно відображено три періоди, що характеризувалися різким зростанням фінансування від МФО. Так, в 1995 році таке коливання було зумовлено початком співпраці України з МФО, в 2008 році збільшення зарубіжних позик було викликано необхідністю кризового фінансування, в 2014 році причиною стали політична криза, анексія АР Крим, військові дії на Сході країни.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Нинішній етап розвитку фінансової системи більшості країн світу характеризується наявністю вагомого зовнішнього державного боргу. Тобто, накопичення державного боргу в сучасних умовах стає нормальною тенденцією, зовнішні позики зайняли чільне місце серед інших джерел фінансування бюджету країни. Проте, з метою уникнення боргових криз, уряди мають провадити

зважає на запозичення та ефективне використання зовнішніх боргів держави.

Щодо українського досвіду запозичення на міжнародному ринку варто зазначити, що досить тривалий час з моменту незалежності України запозичення відбувалися хаотично та без визначених цілей використання (тільки фінансування дефіциту бюджету). І по нині програми управління державним боргом України є, по суті, тільки планом на середньострокову перспективу. Підвищення ефективності використання державного боргу України потребує затвердження Стратегії управління державним боргом та нормативно-правового забезпечення процесу зовнішнього державного запозичення.

Детальний аналіз процесу формування державного боргу може окреслити основні аспекти подальшого управління таким боргом. Особливу увагу варто звернути на напрями використання зовнішніх державних запозичень, адже, на відміну, від внутрішніх позик, обслуговування зовнішніх боргів зумовить відтік фінансових ресурсів за межі вітчизняної фінансової системи, що і може дійсно стати «тягарем» для майбутніх поколінь. Тільки інвестиційно-інноваційне спрямування зовнішніх позик може нівелювати негативний вплив від зовнішньоборгового навантаження.

В подальшому перспективними є дослідження аналізу сучасного стану зовнішнього державного боргу, стану боргової безпеки, а також, пошук напрямів удосконалення управління зовнішнім державним боргом.

Список літератури

1. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія / Л.П. Сідельникова. – Херсон: Гринь Д.С., 2010. - 436 с.
2. Макар О.П. Вдосконалення системи управління державним боргом як передумови економічного зростання / О.П. Макар // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1. – С. 284-290.
3. Мних А.М. Сучасні способи оптимізації боргової політики України для оздоровлення економіки / А.М. Мних // Облік і фінанси АПК : наук.-виробн. журнал. – 2010. – № 4. – С. 147-149.
4. Зовнішній державний борг у фінансовій системі України : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.04.01/ Зражевська Наталія Вікторівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 20 с.
5. Панченко В.В. Сутність та чинники формування зовнішнього державного боргу / В.В. Панченко // Економічний простір. – 2014. – № 88. – С. 5–17.
6. Кучер Г.В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні / Г.В. Кучер // Фінанси України. – 2012. – № 6. – С. 44–57.
7. Олександр Кравчук «Історія формування боргової залежності України» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://commons.com.ua/formuvannya-zalezhnost>
8. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К.: Фенікс, 2006. – 261 с.
9. Офіційний сайт Міністерства фінансів України - <https://minfin.gov.ua>
10. Офіційний сайт Рахункової палати України - <http://www.ac-rada.gov.ua>
11. Фурманець, К. Л. Формування зовнішнього державного боргу України та фінансовий механізм його регулювання в умовах глобалізації. Вісник Вінницького політехнічного інституту, с. 49-55, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/1123>

12. Офіційний сайт Верховної Ради України – <https://rada.gov.ua>

13. Кучер Г. Державний борг: історія і сьогодення / Г. Кучер// Фінанси України. – 1999. – № 2. – С. 16–19.

14. Аналітичний огляд стану державного боргу та його впливу на фінансовий ринок України станом на 01.09.2015 р., НРА «Рюрик» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf

15. Бондарук Т. Г. Зовнішній державний борг України та механізм його обслуговування / Т. Г. Бондарук // Фінанси України. – 1999. – № 5. – С. 95–102.

16. Юрчишин, В. В. Макроекономічна стабілізація в Україні: факти, тенденції, проблеми [Текст] : моногр. / В. В. Юрчишин. – К.: вид-во УАДУ, 1999. – 235 с.

17. Шевчук В. О. «Макроекономічні ризики прискореної акумуляції зовнішнього боргу в економіці України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/strpryor/11_2009/24.pdf

References

1. Sydelnikova L.P. (2010), Podatkovi ta pozychkovi finansy: fiskalna filosofiya vyboru, p. 436.
2. Makar O.P. (2012), Vdoskonalennya systemy upravlinnya derzhavnym borgom yak peredumovy ekonomichnoho zrostannya, No. 22.1., pp. 284-290.
3. Mnykh A.M. Suchasni sposoby optymizatsiyi borhovoyi polityky Ukrayiny dlya ozdorovlennya ekonomiky No. 4., pp. 147-149.
4. Zovnishniy derzhavnyy borh u finansoviy systemi Ukrayiny (2006), Zrazhevs'ka Nataliya Viktorivna, p. 20.
5. Panchenko V.V. (2014), Sutnist' ta chynnyky formuvannya zovnishn'oho derzhavnogo borhu., No. 88., pp. 5-17.
6. Kucher H.V. (2012), Efektyvnist' systemy upravlinnya derzhavnym borhom v Ukrayini, No. 6., pp. 44-57.
7. Kravchuk O. Istoriya formuvannya borgovoyi zaleznosti Ukrainy. [Elektronnyyresurs]. – Rezhym dostupu: <http://commons.com.ua/formuvannya-zalezhnost>
8. Vahnenko T.P. (2006), Zovnishni borgovi zobov'yazannya u systemi svitovyh finansovo-ekonomichnyh vidnosyn. p. 261.
9. Ofitsiyyny sayt Ministerstva finansiv Ukrainy - <https://minfin.gov.ua>
10. Ofitsiyyny sayt Rahunkovoi palaty Ukrainy - <http://www.ac-rada.gov.ua>
11. Furmanec' K.L. Formuvannya zovnishnyoyo derzhavnogo borgu Ukrainy ta finansovyi mekhanizm yoho reguluvannya v umovah globalizatsii, pp. 49-55, [Elektronnyyresurs]. – Rezhym dostupu: <https://visnyk.vntu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/1123>
12. Ofitsiyyny sayt Verhovnoi Rady Ukrainy – <https://rada.gov.ua>
13. Kucher H. Dergavnyi borg: istoriaya i sogodennya., No 2., pp. 16–19.
14. Analychnyi ohlyad stanu dergavnogo borhu ta yoyo vplyv na finansovyi rynek Ukrainy stanom na 01.09.2015 r., [Elektronnyyresurs]. – Rezhym dostupu: http://gurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf
15. Bondarchuk T. H. (1999) Zovnishnij derzhavnyi borg Ukrainy ta mehanizm yoho obslygovuvannya, No 5, pp. 95-102.
16. Yrchyshyn V. V. (1999), Macroeconomichna stabilizaciya v Ukraini: fakty, tendencii, problem, p. 235.
17. Shevchuk V.O. Makroeconomichni ryzyky pryskorenoi akumulyatsiyi zovnishnyogo borhu v ekonomici Ukrainy, [Elektronnyyresurs]. – Rezhym dostupu: http://old.niss.gov.ua/book/strpryor/11_2009/24.pdf

ЛОБОВА Оксана Миколаївна
канд. екон. наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: lobova.ksu@gmail.com
ДУДА Ганна Володимирівна
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: anna1994duda@gmail.com

СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ НА РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

ЛОБОВА Оксана Николаевна
канд. экон. наук, доцент
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: lobova.ksu@gmail.com
ДУДА Анна Владимировна
магистр 2 курса,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: anna1994duda@gmail.com

СТРАХОВАНИЕ ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ НА РЫНКЕ СТРАХОВЫХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

LOBOVA Oksana
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: lobova.ksu@gmail.com
DUDA Hanna
second-year Master's student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: anna1994duda@gmail.com

FINANCIAL RISKS INSURANCE IN THE INSURANCE SERVICES MARKET OF UKRAINE

ЛОБОВА Оксана Миколаївна
канд. екон. наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ДУДА Ганна Володимирівна
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація. Дана стаття присвячена стану страхування фінансових ризиків та його розвитку на ринку фінансових послуг в Україні. У статті висвітлено сутність фінансових ризиків, страхування фінансових ризиків та наведено основні програми страхування фінансових ризиків в Україні. Досліджено проблеми і перспективи розвитку страхування фінансових ризиків, а також проаналізовано сучасний стан страхування фінансових ризиків в Україні. Розглянуто вплив фінансових ризиків на результати економічної діяльності. Визначено, що фінансові ризики потребують страхового захисту та обґрунтовано важливість даного виду страхування для суб'єктів господарювання. Страхування фінансових ризиків є однією з важливих складових позитивного впливу страхування на економічний розвиток країни в цілому.

Ключові слова: фінансовий ризик, страхування фінансових ризиків, страхові компанії, страховальник, чисті страхові премії, чисті страхові виплати, рівень страхових виплат.

Аннотация. Данная статья посвящена состоянию страхования финансовых рисков и их развития на рынке финансовых услуг в Украине. В статье освещены сущность финансовых рисков, страхование финансовых рисков и приведены основные программы страхования финансовых рисков в Украине. Исследованы проблемы и перспективы развития страхования финансовых рисков, а также проанализировано современное состояние страхования финансовых рисков в Украине. Рассмотрено влияние финансовых рисков на результаты экономической деятельности. Определено, что финансовые риски требуют страховой защиты и обоснованно важность данного вида страхования для субъектов хозяйствования. Страхование финансовых рисков является одной из важных составляющих положительного влияния страхования на экономическое развитие страны в целом.

Ключевые слова: финансовый риск, страхование финансовых рисков, страховые компании, страхователь, чистые страховые премии, чистые страховые выплаты, уровень страховых выплат.

Abstract. The article is devoted to studying the state of the financial risks insurance of financial services market in Ukraine. The article discusses the essence of the concept of financial risks, insurance of financial risks and provides the main programs of insurance of financial risks in Ukraine. Problems and prospects of development of financial risks insurance in Ukraine have been studied and an analysis of the current state of financial risks insurance in Ukraine has been conducted. The influence of financial risks on the results of economic activity is investigated. It is determined that financial risks require insurance protection and highlights the importance of this type of insurance for economic entities. Financial risk insurance is one of the dominant components of the positive impact of insurance on the economic development of the country as a whole.

Key words: financial risk, insurance of financial risks, insurance companies, insurer, net insurance premiums, net insurance payments, the level of insurance payments.

Вступ

Фінансова діяльність суб'єктів господарювання супроводжується небезпекою виникнення фінансових ризиків, які впливають зі специфіки тих чи інших фінансових операцій та негативно позначаються на результатах їх діяльності. На сьогоднішній день нестабільна економіко-політична ситуація в Україні збільшує ступень впливу фінансових ризиків на результат фінансової діяльності суб'єктів господарювання. За підвищеної непередбачуваності внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкти господарювання повинні бути підготовлені до настання несподіваних подій з незадовільними фінансовими результатами. Ефективний менеджмент фінансовими ризиками, це надзвичайно актуальна тема сьогодні, як для учасників фінансового ринку, так і для інших суб'єктів господарювання. Страхування фінансових ризиків - це один із шляхів досягнення встановленої мети. Саме страхування фінансових ризиків має забезпечити сталість економічних результатів економіки країни та стимулювати її подальший економічний розвиток.

Огляд літератури

Вагомий науковий внесок у дослідження теоретичних та практичних питань страхування фінансових ризиків зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І.А. Бланк, Н.М. Внукова, О.Д. Вовчак, О.С. Журавка, О.А. Землячова, М.С. Клапків, М.М. Масалітіна, О.М. Павлова, Р.В. Пікус, П.В. Пузирьова, Л.С. Савочка та інші.

Наукові роботи зазначених авторів присвячені окремим теоретичним і практичним аспектам страхування фінансових ризиків. Насамперед вітчизняні фахівці звертають увагу на обґрунтування теоретичних основних страхування фінансових ризиків, досліджуючи при цьому його різновиди. У сучасній українській економічній літературі мало уваги приділяється практичним аспектам розвитку страхування фінансових ризиків в Україні. Мінливість умов економічного середовища в країні, а також недостатня розробленість вище зазначених питань потребує більш глибокого дослідження теми страхування фінансових ризиків.

Мета та завдання статті

Метою статті є узагальнення теоретичних основ та характеристика сучасного стану страхування фінансових ризиків в Україні, а також на основі проведеного дослідження визначення перспективних напрямків його подальшого розвитку.

Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання, спрямовані на її досягнення:

- узагальнити основні визначення страхування фінансових ризиків;
- охарактеризувати основні програми страхування фінансових ризиків, які представлені на страховому ринку України;
- з'ясувати сучасний стан розвитку страхування фінансових ризиків в Україні;
- виявити основні проблеми страхування фінансових ризиків, які перешкоджають його розвитку та розробити рекомендації щодо вдосконалення даного виду страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Функціонування суб'єктів господарювання пов'язано з різними фінансовими ризиками, які формуються як зовнішнім, так і внутрішнім середовищем. Характер прояву фінансових ризиків залежить від особливостей проведення тієї чи іншої фінансової діяльності.

Недостатність належного менеджменту такими ризиками може негативно відобразитись на фінансовому результаті суб'єктів господарювання та країни в цілому [22].

Дослідження сутності страхування фінансового ризику не може бути повним без визначення поняття «фінансовий ризик». Існує велика кількість підходів до трактування терміну «фінансовий ризик», що пояснюється складністю визначення сфер фінансової діяльності. Основні визначення фінансового ризику подані у таблиці 1.

Таблиця 1
Основні визначення поняття «фінансовий ризик»

Автор	Визначення
І.А. Бланк	Результат вибору його власниками альтернативного фінансового рішення, спрямованого на отримання бажаного результату фінансової діяльності за ймовірності понесення фінансових втрат за умов невизначеності умов
Н.М. Внукова	Ризик, який виникає в наслідок невизначеності фінансових факторів, які за несприятливих умов призведуть до збитків, а у певних випадках – до банкрутства підприємства
О.Д. Вовчак	Ризик, що впливає з фінансових угод або фінансової діяльності, коли як товари виступають валюта, цінні папери, грошові кошти
В.В. Масалітіна	Невизначеність, яка пов'язана з використанням власних і запозичених коштів у процесі фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства
М.С. Клапків	Частина комерційних ризиків, пов'язана з імовірністю фінансових втрат унаслідок операцій у фінансово-кредитній і біржовій сферах

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 4; 7; 8].

Отже, на основі викладених вище визначень можна зробити висновок, що фінансовий ризик – це певна подія, яка виникає в процесі господарської діяльності та відображає ймовірність настання несприятливих умов, які можуть призвести до негативних наслідків за умови невизначеності фінансових умов. Одним із видів зниження фінансового ризику та його негативних наслідків є його страхування [22]. У сучасній науковій літературі проблематика страхування фінансових ризиків є досить дискусійною та невирішеною. Це пов'язано з відсутністю механізму регулювання цього питання певних положень на державному рівні. На сьогодні в економічній літературі можна узагальнити такі основні визначення страхування фінансових ризиків (табл. 2).

Таблиця 2
Основні визначення поняття «страхування фінансових ризиків»

Автор	Визначення
І.А. Бланк	Це захист майнових інтересів підприємства при настанні страхового випадку, що здійснюється страховими компаніями за рахунок грошових фондів, які формуються ними шляхом отримання від даного суб'єкта господарювання страхових премій
О.А. Землячова, Л.С. Савочка	Передбачає обов'язки страховика по страхових виплатах у розмірі повної або часткової компенсації втрат прибутків (додаткових витрат) страхувальника, на користь якого укладений договір страхування
О.М. Павлова	Здійснюють з метою відшкодування можливих втрат суб'єкта господарювання у разі, якщо через певний час застраховані ним угоди не дадуть очікуваної віддачі. При цьому страхове відшкодування встановлюється в обсязі відхилення страхової суми та одержаного прибутку від застрахованої комерційної діяльності
О. Бабак, П.В. Пузирьова	Полягає у покритті збитків суб'єкта господарювання внаслідок виникнення фінансових ризиків у його діяльності за рахунок фінансових ресурсів страхової компанії, які формуються зі страхових премій та зберігаються у спеціальному фонді

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 6; 10; 29].

Отже, на основі викладених вище визначень можна зробити висновок, що страхування фінансових ризиків – це захист майнових інтересів страхувальника у разі настання страхового випадку, за рахунок грошових фондів, які формуються страховиком внаслідок сплати страхувальником страхових премій.

Страхування фінансових ризиків розпочало розвиватися в Україні на початку 1990-х рр. та було малопоширеним ще близько десятиліття, оскільки даним видом страхування займалася обмежена кількість страхових компаній. Це пов'язувалося з тим, що страхування фінансових ризиків це один із найскладніших та проблемних видів страхування, а на той час його ще мало дослідили [32].

Регламентация страхування фінансових ризиків відбувається відповідно до Закону України «Про страхування», та відповідно до статті 6 фінансові ризики присутні у деяких виокремлених видах страхування: страхування кредитів (в тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту; страхування інвестицій; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій; страхування фінансових ризиків. Відповідно до цього, здається, що лише ризики, які належать до страхування фінансових ризиків, мають фінансовий характер. Проте, розглядаючи класифікації фінансового ризику, які розроблені вітчизняними фахівцями, то кредитний та інвестиційний ризик є складовими частинами фінансового ризику, а відповідно до чинного законодавства фінансовий, кредитний та інвестиційний ризики є окремими, непов'язаними між собою видами страхування. Невідповідність правового та теоретичного розуміння ризику стає перешкодою на шляху до розвитку та поширення страхування фінансових ризиків в Україні. Слід зазначити, що у Законі України «Про страхування» чіткого визначення та класифікації фінансових ризиків немає, що свідчить про недосконалість законодавчо-нормативного регулювання питань страхування фінансових ризиків в Україні [23].

Важливо підкреслити, що страхування фінансових ризиків є досить поширеним у світовій практиці. На жаль, в Україні попит на даний вид страхування не надто високий, проте обсяги страхових платежів значні. Страхування фінансових ризиків 15 років тому пропонувала незначна кількість страхових компаній. На сучасному етапі у системі методів нейтралізації фінансових ризиків суб'єкта господарювання, страхування вважається одним з основних. Сьогодні кожна поважна страхова компанія намагається отримати ліцензію на страхування фінансових ризиків [5].

Розглянувши різноманітні програми страхових компаній, можна виділити деякі з них, які реально пропонуються в Україні для страхування фінансових ризиків (таблиця 3).

З практикою страхування фінансових ризиків можна ознайомитися шляхом дослідження динаміки загального обсягу чистих страхових премій, чистих страхових виплат, рівня чистих страхових виплат за певний період, а також частки премій та виплат, що припадають на даний вид страхування. Аналіз цих показників дасть змогу оцінити ступінь розвитку страхування фінансових ризиків на ринку страхових послуг України.

За динамікою обсягу чистих страхових премій та чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків за 2008-2017 рр. можна простежити на рис. 1. На основі даних рис. 1 можна побачити, що після кризи 2008-2009 рр., обсяг чистих страхових премій мав тенденцію до збільшення, і починаючи з 2011 р. навіть був більшим ніж у докризовий період. Чисті страхові премії у 2011 р. зросли у 2,65 рази в

Таблиця 3
Програми страхування фінансових ризиків в Україні

Назва програми	Страховий випадок	Страхова сума
Страхування ризику невиконання своїх договірних зобов'язань	Невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань перед страхувальником щодо оплати виконаних страхувальником робіт, поставлених товарів або наданих послуг згідно з укладеним договором.	Страхова сума встановлюється у розмірі вартості поставлених товарів, виконаних робіт або наданих послуг.
Страхування ризику невиконання умов тендерної документації	Ризик невиконання страхувальником вимог документації конкурсних торгів: відкликання або заміна пропозиції конкурсних торгів страхувальником після закінчення строку її подання; не підписання страхувальником, що став переможцем торгів, договору про закупівлю; ненадання страхувальником, який став переможцем торгів, необхідних гарантій виконання договору про закупівлю після акцепту його пропозиції конкурсних торгів.	Страхова сума встановлюється в розмірі суми тендерного забезпечення по відповідним лотом.
Страхування ризику видачі тендерної гарантії	Отримання страхувальником прямих матеріальних збитків внаслідок виконання своїх зобов'язань за наданою тендерною гарантією через невиконання учасником торгів своїх зобов'язань, передбачених тендерною пропозицією, а саме: відгук або заміна учасником торгів тендерної пропозиції після кінцевого терміну її подання; відмова від підписання учасником торгів, який став переможцем торгів, договору про закупівлю.	Страхова сума встановлюється в розмірі суми тендерного забезпечення по відповідним лотом.
Страхування втрати прибутку	Страхування від втрати прибутку є формою страхового захисту господарських суб'єктів від втрат майбутньої користі. Страхування від втрати прибутку проводиться виключно в поєднанні зі страхуванням майна. Зменшення прибутку внаслідок перерв у виробництві, зумовлених страховими випадками, передбаченими в основному договорі страхування майна.	Страхова сума визначається на основі результатів фінансової діяльності за попередні 12 місяців та встановлюється в розмірі суми можливих поточних витрат на підтримання господарської діяльності та прибутку, не отриманого через перерву у виробництві. Страхова сума по страхуванню від втрати прибутку складає 5%-30% від страхової суми по страхуванню майна.

Джерело: складено автором на основі [24-28].

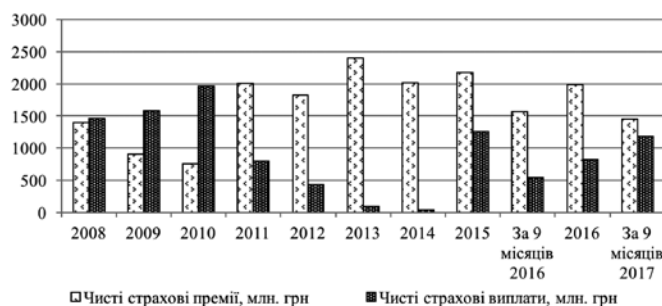

Рис. 1. Динаміка чистих страхових премій та чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків за 2008 р. – 9 місяців 2017 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі даних [11-21]

порівнянні з 2010 р., і впродовж 5 років після цього, відхилення їх обсягів не перевищувало 15%.

А от показник чистих страхових виплат навпаки має досить нестабільну кон'юнктуру. У посткризовий період чисті страхові виплати зросли на 8% і 24% у 2009 і 2010 рр.

відповідно. Що можна пояснити настанням великої кількості страхових випадків в області фінансових ризиків. Після цього, коли загальноекономічна ситуація дещо стабілізувалася, чисті страхові виплати почали знижуватись, і в 2014 році досягли найнижчої відмітки – 41,6 млн. грн. порівняно з 801 млн. грн. у 2010 році. Після спалаху конфлікту на Донбасі та в АР Крим, фінансова ситуація знову дестабілізувалася, що знову призвело до настання великої кількості страхових випадків, і в 2015 році показник чистих страхових виплат зріс у 30 разів, з 41,6 млн. до 1257 млн. грн. З чого можна зробити висновок, що показник чистих страхових виплат має більшу еластичність до загальноекономічної ситуації, ніж показник чистих страхових премій.

Однією з найбільш інформативних характеристик страхування фінансових ризиків є рівень страхових виплат (рис. 2). Рівень страхових виплат є показником, що впливає на довіру споживачів до страхових продуктів, які пропонуються на ринку страхових послуг.

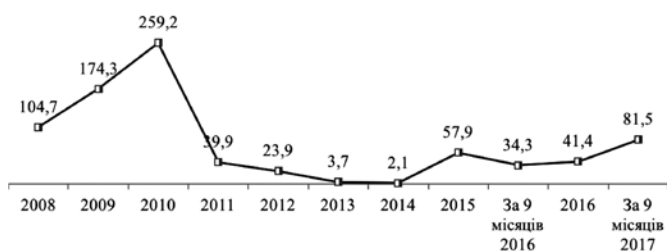

Рис. 2. Рівень чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків за 2008 р. – 9 місяців 2017 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [11-21]

Так з рис. 2 можна побачити, що рівень чистих страхових виплат зростав з 2008 р., а у 2010 р. досяг максимуму 259,2%. У цей період даний вид страхування був надзвичайно збитковим через наслідки економічної кризи. Після цього спостерігається поступове зменшення цього показника до 3,7% у 2013 р. за рахунок значного збільшення чистих страхових премій і зменшення чистих страхових виплат. У 2014 р. рівень чистих страхових виплат зменшився до 2,1% за рахунок поступового зменшення чистих страхових премій та зниження чистих страхових виплат (рис. 1). Економічно-політична криза 2014-2015 рр. призвела до збільшення рівня чистих страхових виплат на 55,8 %, з 2,1% до 57,9%. Таке збільшення було зумовлено значним зростанням чистих страхових виплат з 41,6 млн. до 1257 млн. грн. (рис. 1).

Розглядаючи частку фінансових ризиків у структурі страхового ринку України (рис. 3) видно, що протягом фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр. частка чистих страхових премій зі страхування фінансових ризиків зменшилась і становила 7,2% від зібраних страхових премій у 2009 році.

Частка чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків навпаки зросла з 22,3% до 26,1% від загальної суми всіх чистих страхових виплат у 2009 році. Така ситуація пояснюється збільшенням настання страхових випадків та зменшенням надходжень страхових платежів під час кризового стану економіки (рис. 1).

Під час економічно-політичної кризи 2014 – 2015 рр, у 2014 році частка чистих страхових премій зі страхування фінансових ризиків впала з 11,1% до 10,9% від зібраних загальних чистих страхових премій 2014 року (рис.3). Проте, частка чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків навпаки зменшилася за 2013 рік з 8,8% до 2%, а у 2014 році взагалі до 0,9 (рис. 3). У 2015 році відбулося збіль-

Рис. 3. Динаміка частки чистих страхових премій та частки чистих страхових виплат за 2008 р. – 9 місяців 2017 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [11-21]

шення страхових премій (рис. 1), скоріше за все, фізичні та юридичні особи очікували ще більшого падіння курсу гривні, тому почали страхувати фінансові ризики, про що свідчить збільшення кількості укладених договорів, які за загальним показником були вище, а ніж у 2013 році.

Після того, як у 2015 році курс гривні зріс з 15 до 24 грн./1 дол. США. (рис. 4), а іноді він сягав і 30 грн./1 дол. США., кількість страхових випадків збільшилася і страхові компанії були вимушені робити виплати за договорами страхування.

Тому, аналізуючи динаміку страхових премій та виплат, можна зробити висновок, що фінансова криза у 2014 – 2015 рр. була очікуваною через політичну ситуацію в країні, через що фізичні та юридичні особи намагалися застрахувати свої ризики.

Рис. 4. Динаміка чистих страхових премій, чистих страхових виплат зі страхування фінансових ризиків та курсу гривні за 2008 – 2016 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [11-21].

Проаналізувавши нормативні, теоретичні та практичні аспекти страхування фінансових ризиків, можна виокремити основні проблеми, які гальмують розвиток страхування фінансових ризиків в Україні:

- недосконалість законодавчо-нормативного регулювання питань щодо страхування фінансових ризиків в Україні;
- відсутність чіткої класифікації та виділення ключових аспектів даного виду страхування;
- недостатня ємкість страхового ринку;
- нестабільність політичної ситуації;
- нестабільність національної валюти, інфляція;
- низька страхова культура, оскільки більшість українців не знають про переваги страхування;
- недовіра до страхування в цілому, недосконале податкове законодавство, а також низький рівень корпоративного управління;
- відсутність чіткого плану дій страхових компаній по протистоянню негативного впливу криз [5; 31; 32].

Зазначені вище проблеми потребують вирішення, адже їх існування уповільнює розвиток страхування фінансових ризиків на ринку страхових послуг в Україні.

Розв'язання існуючих проблем можливе завдяки:

- вдосконаленню нормативно-правової бази страхування, де буде сформульоване єдине поняття «страхування фінансових ризиків, а також єдина класифікація фінансових ризиків, що позитивно вплине на страхову культуру громадян;
- забезпеченню державної підтримки даного сектору;
- забезпеченню економічно-політичної стабільності в державі;
- врахуванню страховим компаніями суті та особливості даного виду страхування та підготуванні відповідного методичного та кадрового забезпечення;
- обережному прийнятті ризиків на страхування під час загострення ситуації в країні;
- розробки страховим компаніями чіткого плану дій під час кризи та виходу з неї;
- чіткому інформуванню страхувальників щодо умов страхування. Нерозуміння особливостей страхових послуг навіть у разі правомірних дій страхової компанії може привести до негативного ставлення споживачів;
- дотриманню рівності інтересів сторін страхових відносин;
- розширенню спектру послуг та підвищенню якості їх надання.

Врахування та впровадження пропонованих заходів дасть змогу розвивати страхування фінансових ризиків на ринку фінансових послуг в Україні.

Висновки та перспективи дослідження

Здійснивши аналіз розвитку страхування фінансових ризиків в Україні, можна зробити висновок про зростання його ролі, що зумовлює розширення даного виду страхування. Страхування є одним із видів зниження фінансового ризику та його негативних наслідків. В умовах посиленої ризикованості зовнішнього та внутрішнього середовища даний вид страхування є перспективним методом захисту майнових інтересів господарюючих суб'єктів в разі настання різноманітних страхових випадків: різкого коливання курсу; знецінення національної валюти; зростання відсоткових ставок; незадовільний фінансовий стан партнерів; незаплановані зменшення джерел фінансування; неплатоспроможність покупців продукції, та ін.

В напрямку вдосконалення даного виду страхування, основна увага повинна приділятися його нормативно-законодавчому забезпеченню на рівні держави; а також страхові компанії повинні більш обережно приймати фінансові ризики на страхування, оскільки під час криз обсяг страхування фінансових ризиків збільшується, що підтверджує наявність попиту на ці послуги. Зважаючи на це, питання страхування фінансових ризиків суб'єктів господарювання вимагає подальшого дослідження та є однією з домінуючих складових позитивного впливу страхування на економічний розвиток країни в цілому.

Список літератури

1. Бабак О. Фінансові ризики та основні методи їх нейтралізації [Текст] / О. Бабак // Вісник УАБС. – 2010. – № 6 (23). – С. 71-78.
2. Бланк І. А. Управління фінансовими ризиками / І. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2005. – Вип. 12. – 600 с.
3. Внукова Н.М. Страхування: теорія та практика [Текст]: навч.-метод. посібн. / [Н.М. Внукова, В.І. Успенко, Л.В.

Временко та ін. / за заг. ред. проф. Н.М. Внукової]. – Харків: Вид-во «Бурун Книга», 2004. – 377 с.

4. Вовчак О.Д. Страхова справа [Текст]: підручник / О.Д. Вовчак. – К.: Знання, 2011. – 391 с.

5. Журавка О.С. Проблемні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні / О.С. Журавка // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 20. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 16–24.

6. Землячова О.А., Савочка Л.С. Класифікація фінансових ризиків та методи їх зниження / О.А. Землячова, Л.С. Савочка // Фінанси, банки, інвестиції. – 2012. – № 3. – С. 50–57

7. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: монографія / М.С. Клапків. – Тернопіль: Економічна думка; Карт-бланш, 2002. – 570 с.

8. Масалітіна В.В. Планування руху грошових коштів в системі управління фінансовими ризиками / В.В. Масалітіна; Нац. трансп. ун-т. – К.: Вид-во «Родовід», 2002. – 20 с.

9. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=daily> – Назва з екрану

10. Павлова О. М. Фінансові ризики: страхування та управління ними [Текст] / О. М. Павлова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 917-922.

11. Підсумки діяльності страхових компаній за 2008 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/pidsumki_SK.pdf – Назва з екрану

12. Підсумки діяльності страхових компаній за 2009 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_2009.pdf - Назва з екрану

13. Підсумки діяльності страхових компаній за 2010 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk__2010.pdf – Назва з екрану

14. Підсумки діяльності страхових компаній за 2011 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_4kv_2011.pdf – Назва з екрану

15. Підсумки діяльності страхових компаній за 2012 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/SK_IV_kv_%202012.pdf – Назва з екрану

16. Підсумки діяльності страхових компаній за 2013 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_%202013.pdf- Назва з екрану

17. Підсумки діяльності страхових компаній за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/sector/sk_%202014.pdf – Назва з екрану

18. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf – Назва з екрану

19. Підсумки діяльності страхових компаній за 2016 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf – Назва з екрану

20. Підсумки діяльності страхових компаній за 9 місяці 2016 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/sk_I%D0%86%D0%86_2016.pdf – Назва з екрану

21. Підсумки діяльності страхових компаній за 9 місяці 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_I%D0%86%D0%86_kv_2017.pdf – Назва з екрану

22. Пікус Р. В. Управління фінансовими ризиками [Текст]: навч. посіб. / Р.В. Пікус . – К. : Знання, 2010. – 598 с.

23. Про страхування: закон України від 07.03.1996 р. №86/96-ВР зі змінами та доповненнями / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> – Назва з екрану.

24. Програми страхування фінансових ризиків в Україні [Електронний ресурс]: Страхова компанія «PZU». – Режим доступу: https://www.pzu.com.ua/corporate/estate/strahuvannya_vid_vtraty_prybutku.html – Назва з екрану

25. Програми страхування фінансових ризиків в Україні [Електронний ресурс]: Страхова компанія «Авангард». – Режим доступу: <http://www.avangard-sk.com.ua/strahuvannya-finansovyh-ryzykiv/> – Назва з екрану

26. Програми страхування фінансових ризиків в Україні [Електронний ресурс]: Страхова компанія «Еталон». – Режим доступу: http://www.etalon.ua/insurance_in_business/finriski/fin_risk_tender/ – Назва з екрану

27. Програми страхування фінансових ризиків в Україні [Електронний ресурс]: Страхова компанія «Кредо». – Режим доступу: <http://skcredo.com.ua/dobrovilne-strahuvannya-finansovix-rizikiv> – Назва з екрану

28. Програми страхування фінансових ризиків в Україні [Електронний ресурс]: Страхова компанія «Український Страховий Стандарт». – Режим доступу: <http://usstandart.com.ua/insurance/business/financial-risk.html> – Назва з екрану

29. Пузирьова П. В. Базові методи нейтралізації фінансових ризиків у підприємницькій діяльності [Текст] / П. В. Пузирьова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5 (107). – С. 143-149.

30. Семіколенова С. Проблеми та перспективи розвитку страхування фінансових ризиків в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaUKMAe_2013_146_19.pdf – Назва з екрану.

31. Хмелевський О. Страхування за умов фінансової кризи: тенденції розвитку та елементи пошквдження / О. Хмелевський // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. – 2009. – № 2. – Т. 1 – С. 106–109.

32. Хорін Л. Страхування фінансових ризиків: хто не ризикує, той не... [Текст] / Л. Хорін // Бухгалтерія. – 2005. – № 37 (660). – С. 59-63.

References

1. Babak O. (2010). Financial risks and basic methods of their neutralization – Visnyk UABS. 6 (23), pp. – 1-78.

2. Blank I. A. (2005). Financial risk-management. Nyka-Centr, Kyiv.

3. Vnukova N.M. (2004). Insurance: theory and practice. Burun Knyga, Kharkiv.

4. Vovchak O.D. (2011). Insurance business. Znannya, Kyiv.

5. Zhuravka O.S. (2007). Problematic aspects of financial risk insurance in Ukraine. Problems and development prospects of the banking system of Ukraine, Vol. 20, pp. p. 16–24.

6. Zemlyachova O.A., Savochka L.S. (2012). Classification of financial risks and methods of their reduction. Finance, Banking and Investments, Vol. 3, pp. 50–57.

7. Klapkiv M.S. (2002). Financial risk insurance. Ekonomichna dumka, Ternopil.

8. Masalitina V.V. (2002). Planning of cash flow in the financial risk management system. Rodovid, Kyiv.

9. Official exchange rate of Hryvnia against foreign currencies. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/detail/currency?period=daily>

10. Pavlova O. M. (2015). Financial risks: insurance and management of them. Global and national problems of the economy, Vol. 5, pp. 917-922.

11. The results of insurance companies for 2008. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/pidsumki_SK.pdf

12. The results of insurance companies for 2009. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_2009.pdf

13. The results of insurance companies for 2010. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk__2010.pdf

14. The results of insurance companies for 2011. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/sk_4kv_2011.pdf

15. The results of insurance companies for 2012. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/SK_IV_kv_%202012.pdf

16. The results of insurance companies for 2013. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_%202013.pdf

17. The results of insurance companies for 2014. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sektor/sk_%202014.pdf

18. The results of insurance companies for 2015. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf

19. The results of insurance companies for 9 month of 2016. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/sk_I%D0%86%D0%86_2016.pdf

20. The results of insurance companies of 2016. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/sk_%202016.pdf

21. The results of insurance companies for 9 month of 2017. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/sk_I%D0%86%D0%86_kv_2017.pdf

22. Pikus R. V. (2010). Financial risk management. Znannya, Kyiv.

23. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Law of Ukraine On Insurance, No. 86/96-VR of 07 March 1996. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>

24. The financial risk insurance programs in Ukraine. URL: https://www.pzu.com.ua/corporate/estate/strahuvannya_vid_vtraty_prybutku.html

25. The financial risk insurance programs in Ukraine. URL: <http://www.avangard-sk.com.ua/strahuvannya-finansovyh-ryzykiv/>

26. The financial risk insurance programs in Ukraine. URL: http://www.etalon.ua/insurance_in_business/finriski/fin_risk_tender/

27. The financial risk insurance programs in Ukraine. URL: <http://skcredo.com.ua/dobrovilne-straxuvannya-finansovix-rizikiv>

28. The financial risk insurance programs in Ukraine. URL: <http://usstandart.com.ua/insurance/business/financial-risk.html>

29. Puzyrova P. V. (2010). Basic methods of neutralizing financial risks in entrepreneurial activity. Actual problems of the economy, Vol. 5 (107), pp. 143-149.

30. Syemikolenova S. (2013). Problems and prospects of development of financial risk insurance in Ukraine. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaUKMAe_2013_146_19.pdf

31. Xmelevskij O. (2009). Insurance in the conditions of the financial crisis: trends of development and elements of recovery. Bulletin of Khmelnytskyi national university, Vol. 2, No. 1, pp. 106–109.

32. Xorin L. (2005). Financial risk insurance: who does not risk, those... Accounting, Vol. 37 (660), pp. 59-63.

ГУДЗИНСЬКА Людмила Юрївна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: august_l@ukr.net
КРИВЕНКО Дарія Денисівна
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: dasha.burduk@gmail.com

ФАКТОРИНГОВІ ПОСЛУГИ: РЕАЛІЇ НАДАННЯ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ В УКРАЇНІ

ГУДЗИНСКАЯ Людмила Юрьевна
канд. экон. наук, доц.,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: august_l@ukr.net
КРИВЕНКО Дария Денисовна
магистр 2 курса,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: dasha.burduk@gmail.com

ФАКТОРИНГОВЫЕ УСЛУГИ: РЕАЛИИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ БАНКОВСКИМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ В УКРАИНЕ

HUDZYNSKA Liudmyla
PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: august_l@ukr.net
KRYVENKO Daria
second year Master's student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: dasha.burduk@gmail.com

FACTORING SERVICES: THE REALITIES OF PROVIDING BY BANKING INSTITUTIONS IN UKRAINE

ГУДЗИНСЬКА Людмила Юрївна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

КРИВЕНКО Дарія Денисівна
магістр 2 курсу,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті визначено особливості надання факторингових послуг банківськими установами в Україні. Проаналізовано динаміку кількості укладених договорів факторингу та структуру джерел фінансування факторингових операцій України. Досліджено розподіл договорів факторингу за основними галузями економіки. В статті також наведені умови надання факторингових операцій, що здійснюються українськими банками. Розкрито необхідність, сутність та переваги запровадження електронного факторингу. Окреслено основні проблеми розвитку факторингових послуг на українському ринку. Незважаючи на значну кількість небанківських фінансових установ, які згідно Нацкомфінпослуг надають факторингові послуги охарактеризовано конкурентні переваги банківського факторингу. Сформульовано рекомендації щодо удосконалення факторингових послуг в Україні.

Ключові слова: банківська система; факторингові операції; факторинг; дебіторська заборгованість; управління грошовими потоками.

Аннотация. В статье определены особенности предоставления факторинговых услуг банковскими учреждениями в Украине. Проанализирована динамика количества заключенных договоров факторинга и структура источников финансирования факторинговых операций Украины. Исследовано распределение договоров факторинга по основным отраслям экономики. В статье также приведены условия предоставления факторинговых операций, осуществляемых украинскими банками. Раскрыта необходимость, сущность и преимущества внедрения электронного факторинга. Определены основные проблемы развития факторинговых услуг на украинском рынке. Несмотря на значительное количество небанковских финансовых учреждений, которые согласно Нацкомфинуслуг предоставляют факторинговые услуги охарактеризованы конкурентные преимущества банковского факторинга. Сформулированы рекомендации по совершенствованию факторинговых услуг в Украине.

Ключевые слова: банковская система; факторинговые операции; факторинг; дебиторская задолженность; управление денежными потоками.

Abstract. The article deals with the peculiarities of the activity of factoring services in Ukraine. The dynamics of the number of concluded factoring agreements and the structure of financing sources of factoring operations in Ukraine are analyzed. The distribution of factoring contracts according to the main branches of the economy is investigated. The article also provides conditions for the provision of factoring transactions by Ukrainian banks. The necessity, essence and advantages of introduction of electronic factoring are revealed. The main problems of factoring services development in the Ukrainian market are outlined. Despite the significant number of non-bank financial institutions that according to the National Financial Services Commission provide factoring services, the competitive advantages of banking factoring are characterized. Recommendations on improvement of factoring services in Ukraine are formulated.

Keywords: banking system; factoring transactions; factoring; receivables; cash flow management.

Вступ

В сучасних умовах факторинг відіграє важливу роль в розвитку торговельно-економічних відносин, особливо на міжнародному рівні. В Україні актуальність розвитку факторингових відносин обумовлена, насамперед, незадовільним станом розрахунків і зростанням внаслідок цього обсягу неплатежів. Зі зростанням обсягів дебіторської заборгованості постачальники товарів і послуг опиняються в ситуації браку власного оборотного капіталу. Факторинг виступає інструментом, спроможним мінімізувати вплив цього фактора на стан розрахунків.

При цьому він є більш гнучким фінансовим інструментом порівняно з традиційним банківським кредитом, оскільки враховує фінансове становище не тільки постачальника (як при кредитуванні), але і покупця, орієнтований на швидкозростаючі компанії і не вимагає застави, яка завжди необхідна для отримання кредиту.

Огляд літератури

Проблематика факторингу займає значне місце в наукових дослідженнях сучасників. Суттєвий вклад в розробку теоретичних і методологічних засад факторингу як виду діяльності внесли, зокрема, такі науковці, як Т.Я. Андрейків [1], В.Д. Базилевич [2], Н.І. Версаль [3], Н.М. Внукова [4], О.Д. Вовчак [1], І.О. Лютий [3], С.В. Міщенко [3], С.В. Науменкова [5], О.І. Пальчук [6], О.В. Тригуб [7], Г.Є. Шпаргало [1, 8] та інші. Разом із тим, у науковій літературі малодослідженими залишаються проблеми функціонування вітчизняного ринку факторингових послуг на сучасному етапі та визначення місця й ролі банків у цьому процесі.

Мета та завдання статті

Метою статті є оцінка сучасного стану ринку факторингових операцій в Україні та визначення напрямів його розвитку у перспективі. Серед основних завдань дослідження можна виділити наступні: проаналізувати особливості розвитку факторингу в українських банках; з'ясувати проблеми розвитку факторингових послуг; запропонувати шляхи вдосконалення факторингових операцій; визначити напрями використання зарубіжного досвіду щодо надання факторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає факторинг як придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів [9].

Згідно з чинним законодавством України та виданою ліцензією Національного банку України більше половини банків мають право надавати своїм клієнтам факторингові послуги. Проте станом на 01.01.2018 р. в Україні з 82 функціонуючих банків, за особистими підрахунками, лише 30 займаються факторинговою діяльністю, більшість з яких відносяться до групи банків з приватним капіталом (табл. 1).

При цьому найбільш активними гравцями на ринку є, в кращому випадку, 5-6 банків, серед яких можна виокремити ПАТ «УКРСОЦБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «ОТП БАНК», АТ «Укрексімбанк» та АТ «ТАСКОМБАНК».

Національному ринку факторингових послуг властивий загальним позитивний тренд збільшення його ємності, свідченням чому є динаміка кількості укладених договорів факторингу (рис 1).

Як можна побачити з даних рис. 1, кількість договорів факторингу, укладених лише протягом I півріччя 2017 р., становила 6 751 одиниць, що на 35,5% (1 770 одиниць) більше порівняно з цим показником за аналогічний період 2016 року.

Принагідно слід зазначити, що динаміка вітчизняного ринку факторингу знаходиться в світовому тренді, де факторинг також демонструє досить помірне зростання (рис. 2).

Таблиця 1
Кількість банків України, які надають факторингові послуги, станом на 01.01.2018 р.

Група банків	Кількість банків, шт.	Назва банку
Банки з державною часткою	3	АТ «Укрексімбанк», ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», АБ «УКРГАЗБАНК»
Банки іноземних банківських груп	8	ПАТ «УКРСОЦБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «ВТБ БАНК», ПАТ «КРЕДО-БАНК», АТ «ПІРЕУС БАНК МКБ», ПАТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «ОТП БАНК», АТ «БМ БАНК»
Банки з приватним капіталом	19	АТ «АЛЬФАБАНК», АТ «ТАСКОМБАНК», ПАТ «МАРОФІН БАНК», Акціонерний банк «Південний», ПАТ «ПУМБ», АТ «КІБ», ПАТ «Айбокс Банк», ПАТ «АБ «РАДАБАНК», ПАТ «БАНК ВОСТОК», АТ (публ.) «Український банк реконструкції та розвитку», ПАТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ», ПАТ «АКБ «КОНКОРД», ПАТ «МОТОР-БАНК», ПАТ «КБ «ГЛОБУС», ПАТ «МІБ», ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК», ПАТ «ВЕРНУМ БАНК», ПАТ КБ «Центр», ПАТ «ДІВІ БАНК»

Джерело: складено авторами на основі офіційних веб-сторінок банків

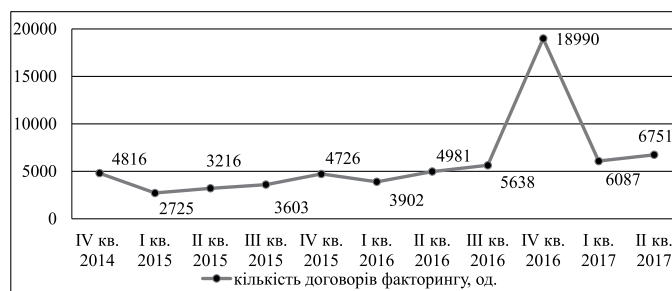

Рис. 1. Динаміка кількості укладених договорів факторингу в Україні в період з IV кв. 2014 р. по II кв. 2017 р.
Джерело: складено на основі [10]

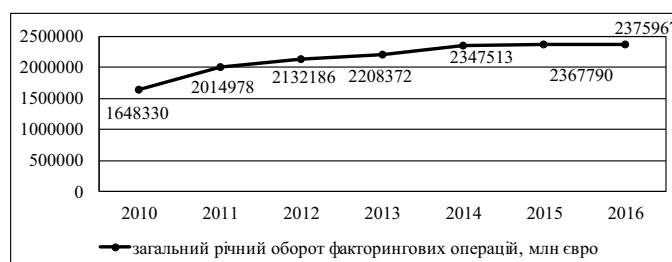

Рис. 2. Розвиток світового ринку факторингових послуг у 2010-2016 рр., млн. євро.
Джерело: побудовано на основі [11]

Структуру джерел фінансування факторингових операцій за період I півріччя 2015 р. - I півріччя 2017 р. ілюструють дані табл. 2.

З даних табл. 2 можна побачити, що загальний обсяг наданих факторингових послуг за I півріччя 2017 р. в порівнянні з аналогічним періодом 2016 р. збільшився на 67,7%, а порівняно з аналогічним періодом 2015 р. – практично подвоївся. Це дозволяє робити достатньо оптимістичний прогноз збереження у перспективі позитивної динаміки подальшого розвитку факторингового бізнесу в Україні.

Галузевий розподіл укладених договорів факторингу ілюструють дані табл. 3.

Таблиця 2
Структура джерел фінансування факторингових операцій в Україні у I півріччі 2015 р. – I півріччі 2017 р., млн. грн.

Джерела фінансування	I півріччя 2015	I півріччя 2016	I півріччя 2017	Темпи приросту (I півріччя 2017/ I півріччя 2016)	
				Абсолютний	%
Власні кошти	5 327,10	6 301,40	8 792,90	2 491,50	39,5
Позичкові кошти юридичних осіб (крім банківських кредитів)	602	305,4	2 450,00	2 144,60	702,2
Банківські кредити	690,3	206,6	578,7	372,1	180,1
Інші джерела	284,5	785,9	943,2	157,3	20
Всього	6 903,80	7 613,20	12 764,80	5 151,60	67,7

Джерело: складено на основі [10]

Як свідчать дані табл. 3, позитивну динаміку укладання договорів факторингу в період I півр. 2015 р. – I півр. 2017 р. ілюструють наступні галузі економіки: сфера послуг – приріст на 156,3% (543,0 млн. грн.), сільське господарство – на 194,6% (90,5 млн. грн.). Незначне, порівняно із зазначеними галузями, збільшення відбулось в харчовій промисловості – на 2,7% (0,9 млн. грн.).

Таблиця 3
Структура договорів факторингу у різних сферах та галузях України за період I півріччя 2015 р. – I півріччя 2017 р., млн. грн.

Назва галузі	I півріччя 2015	I півріччя 2016	I півріччя 2017	Темпи приросту (I півріччя 2017/ I півріччя 2016)	
				Абсолютний	%
Будівництво	5,4	263,6	96,3	-167,3	-63,5
Добувна промисловість	0	1,4	0	-1,4	-100
Легка промисловість	0	0	0	0	-
Машинобудування	0	0	0	0	-
Металургія	0	0	0	0	-
Сільське господарство	0	46,5	137	90,5	194,6
Сфера послуг	192,3	347,5	890,5	543	156,3
Транспорт	50	0,2	0	-0,2	-100
Харчова промисловість	97,3	33,4	34,3	0,9	2,7
Хімічна промисловість	0	54,4	0	-54,4	-100
Інші	6613,3	6866,3	5992,8	-2775,1	-40,4
Всього	6903,8	7613,2	7150,8	-462,4	-6,1

Джерело: складено на основі [10]

Одночасно негативним слід вважати явище повної відсутності договорів факторингу у таких секторах реальної економіки, як легка промисловість, машинобудування та металургія та вкрай негативним – вихід добувної промисловості, транспорту та хімічної промисловості з ринку факторингових послуг у 2017 році.

Останнім часом на ринку факторингових послуг можна спостерігати тенденцію до вжиття банками заходів, спрямованих на мінімізацію фінансових ризиків. Це відбувається шляхом встановлення окремими банками спеціальних умов надання факторингових послуг. У 2017 р., зокрема, найбільш активні на ринку факторингових послуг банки з надання факторингових послуг встановили власні умови факторингового фінансування. Лише політика

ПАТ «ПУМБ» є більш лояльною, він, зокрема, не висуває до клієнта суворих вимог, як інші банки. Для інших банків обов'язковим є співпраця дебітора з компанією не менше, ніж 6 місяців (табл. 4).

Таблиця 4
Умови надання факторингових послуг в українських банках у 2017 році

Банк, який виступає в ролі фактора	Умови видачі факторингу	Максимальний об'єм фінансування, % від суми накладної	Мінімальна кількість дебіторів	Максимальний період траншу (відстрочки платежу)
АТ «ОТП БАНК»	Тільки для регулярних поставок. Тільки для компаній, які працюють більше 2-х років, і дебіторів, які співпрацюють з компанією більше 6 місяців	90%	1	від 14 до 120 календарних днів
АТ «Укресімбанк»	Тільки для накладних більше 1,5 млн. грн. Тільки для компаній, які працюють більше 1 року, і дебіторів, які співпрацюють з компанією більше 6 місяців.	90% мінус плата за факторинг	3	3 місяці
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Тривалість діяльності з моменту державної реєстрації клієнта на ринку – не менш ніж 3 роки; клієнт має відкритий поточний рахунок в Райффайзен Банку Аваль на момент підписання договору факторингу; тривалість діяльності на ринку компанії-боржника з моменту державної реєстрації – не менш ніж 1 рік.	80% мінус плата за факторинг	5	3 місяці
ПАТ «УКРСОЦБАНК»	Тільки для прибуткових за останні місяці компанії. Тільки за умови переведення у банк всіх оборотів по контрактах, за якими виконується факторингове обслуговування.	Індивідуально	3	від 15 до 90 календарних днів
ПАТ «ПУМБ»	Фінансування без застави. Рішення приймається до 5 робочих днів. Мінімальний пакет документів. Лояльний підхід до оцінки фінансового стану.	90%	1	2 місяці

Джерело: складено за даними офіційних веб-сторінок

Нині в Україні на порядку денному стоїть завдання – яким чином оживити факторингову діяльність в банках.

Для покращення стану факторингових операцій в Україні доцільним вбачається запровадження інноваційного електронного факторингу. Електронний факторинг кваліфікується як сервіс, який дозволяє істотно прискорити процес отримання постачальником фінансування, а також заощадити на доставці документів у банк: чим швидше постачальник скористається наданим фінансуванням, тим дешевше для нього буде факторинг [13]. При наявності юридично значущих електронних первинних документів немає необхідності додатково оформляти паперовий пакет документів для підтвердження поставки товару. Достатньо надати в банк електронні файли первинних документів. В Україні запроваджений перший сервіс електронного факторингу – FactorEx, який дозволяє максимально спростити процедуру отримання факторингових послуг і пришвидшити закриття угоди на постачання товару. З цим сервісом вже працюють такі банки, як: ПАТ «Альфа-банк», АТ «ТАСКОМБАНК», ПАТ «МАРФІН БАНК», ПАТ «ПУМБ» та ПАТ «Укрсоцбанк».

До основних переваг електронного факторингу належать: отримання фінансування дистанційно; фінансування за електронними документами в день відвантаження; спрощення та прискорення механізму обміну рахунками-фактурами та накладними; доступ до інформації 24/7; забезпечення конфіденційності та безпеки інформації; обмін е-документами мають юридичну силу (завдяки нанесенню електронного цифрового підпису), а також контроль процесу обміну електронними документами на всіх етапах доступу.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що становлення та розвиток ринку факторингових послуг в Україні відбувається завдяки активній участі банківських установ. І сьогодні, незважаючи на значну кількість зареєстрованих в Україні небанківських факторингових установ, саме банки є безперечними лідерами вітчизняного ринку факторингу. Цьому сприяє наявність у банків ряду конкурентних переваг, а саме: полегшений доступ до джерел фінансування факторингових операцій; більш тісний зв'язок з учасниками факторингових угод (як із постачальниками, так і з дебіторами); вищий рівень професіоналізму персоналу; більш ефективний підхід до управління ризиками факторингових операцій; можливість надання комплексних або супутніх послуг своїм клієнтам.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Перспективними напрямками подальшого розвитку факторингу в Україні вбачаються наступні:

- вдосконалення законодавчого регулювання здійснення операцій факторингу в рамках реформування податкового, господарського, банківського, цивільного законодавства, уточнення визначення факторингу, врегулювання розбіжностей у законодавчому визначенні даного виду фінансової операції;
- розвиток співробітництва українських фінансових установ з міжнародними факторинговими організаціями. Це значно підвищить якість обслуговування національних експортерів за рахунок підвищення рівня кваліфікації спеціалістів з міжнародного факторингу;
- формування інформаційної бази з використання, законодавчого регулювання, ефективності операцій експортного факторингу українськими підприємствами;
- розвиток інфраструктури факторингу. Напрямок: впровадження технології блокчейн та EDI - технології, або електронний документообіг;
- створення передумов для формування спеціалізованих факторингових компаній, які зможуть професійно здійснювати факторинг як комплексну операцію: фінансування, інформаційно-аналітичне обслуговування, робота з дебіторами клієнта;
- розробка, виходячи з високої ризикованості факторингової послуги, загальної системи оцінки ризиків компаній та діагностики ефективності операцій факторингу фінансовими установами;
- розвиток нових видів та методів факторингу. Одним з важливих напрямків повинен стати активний розвиток міжнародного факторингу.

Список літератури

1. Вовчак О.Д. Факторинг: навчальний посібник / О.Д. Вовчак, Г.Є. Шпаргало, Т.Я. Андрейків. – К.: Вид-во «Знання», 2012. – 247 с.
2. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – 9-те вид., перероблене і доповнене. – К.: Знання, 2014. – 710 с.
3. Банківська справа: підручник для студ. вищ. навч. закл. / І.О.Лютий, А.С. Криклій, В.І.Міщенко, Н.І. Версаль. / за заг. ред. І.О. Лютого. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 384 с.
4. Внукова Н.М. Удосконалення організації факторингу в банку за логістичним підходом / Н. М. Внукова, Н. С. Опешко, С. О. Колодізева // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 68–77.

5. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг. Навч. посібник / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 532 с.

6. Пальчук О. І. Факторинг на ринку фінансових послуг : монографія / О. І. Пальчук. – К., 2011. – 164 с.

7. Тригуб О.В. Специфіка діяльності вітчизняних банків на ринку факторингових послуг / О.В. Тригуб // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 284-291.

8. Шпаргало Г.Є. Факторингові операції в Україні: проблеми та перспективи / Г.Є. Шпаргало, Н.В. Наконечна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua

9. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 07.12. 2000 № 2121-III. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

10. Офіційний веб-сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nfp.gov.ua>.

11. Міжнародна асоціація факторингу / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fci.nl

12. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.

13. Офіційний сайт ПАТ «Укрсоцбанк» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usb.com.ua>.

14. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг (Оттава, 28 травня 1988 року) від 11.01.2006 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

References

1. Vovchak O.D. Faktorynh: navchalnyi posibnyk / O.D. Vovchak, H.Ie. Shparhalo, T.Ia. Andreikiv. – K.: Vyd-vo «Znannia», 2012. – 247 s.
2. Bazylevych V.D. Ekonomichna teoriia: Politekonomiia: Pidruchnyk / Za red. V.D. Bazylevycha. – 9-te vyd., pereroblene i dopovnene. – K.: Znannia, 2014. – 710 s.
3. Bankivska sprava: pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. / I.O.Liutyi, A.S. Kryklii, V.I.Mishchenko, N.I. Versal. / za zah. red. I.O. Liutoho. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiyi universytet», 2009. – 384 s.
4. Vnukova N.M. Udoskonalennia orhanizatsii faktorynhu v banku za lohystychnym pidkhdodom / N. M. Vnukova, N. S. Opeshko, S. O. Kolodizieva // Finansy Ukrainy. – 2012. – № 5. – S. 68–77.
5. Naumenkova S.V. Rynok finansovykh posluh. Navch. posibnyk / S.V. Naumenkova, S.V. Mishchenko. – K.: Znannia, 2010. – 532 s.
6. Palchuk O. I. Faktorynh na rynku finansovykh posluh : monohrafiia / O. I. Palchuk. – K., 2011. – 164 s.
7. Tryhub O.V. Spetsyfika diialnosti vitchyznianskykh bankiv na rynku faktorynhovykh posluh / O.V. Tryhub // Problemy ekonomiky. – 2014. – № 1. – S. 284-291.
8. Shparhalo H.Ie. Faktorynhovi operatsii v Ukraini: problemy ta perspektyvy / H.Ie. Shparhalo, N.V. Nakonechna. [Electronic resource]. – Access at: www.nbu.gov.ua
9. Pro banky i bankivsku diialnist [Electronic resource]: Zakon Ukrainy vid 07.12. 2000 № 2121-III. – Access at: <http://www.rada.gov.ua>.
10. Ofitsiyniyi web-sait Natsionalnoi komisii z rehuliuivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy / [Electronic resource]. – Access at: <http://www.nfp.gov.ua>.
11. Mizhnarodna asotsiatsiia faktorynhu / [Electronic resource]. – Access at: www.fci.nl
12. The official site of the National Bank of Ukraine / [Electronic resource]. – Access at: <http://www.bank.gov.ua/>
13. The official site of the PAT «Ukrsoztsbank» / [Electronic resource]. – Access at: <http://www.usb.com.ua>.
14. Konventsiia UNIDRUA pro mizhnarodnyi faktorynh (Ottava, 28 travnia 1988 roku) vid 11.01.2006 / [Electronic resource]. – Access at: <http://www.rada.gov.ua>

ТРИГУБ Олена Володимирівна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: olena.trygub@gmail.com

ТРИГУБ Елена Владимировна
канд. экон. наук, доц.,
Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко
E-mail: olena.trygub@gmail.com

TRYGUB Olena
PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: olena.trygub@gmail.com

ТРИГУБ Олена Володимирівна
канд. екон. наук, доц.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПЕРЕДУМОВИ ВИХОДУ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ НА РИНОК ПРОБЛЕМНИХ АКТИВІВ

ПРЕДПОСЫЛКИ ВЫХОДА ГОСУДАРСТВЕННЫХ БАНКОВ НА РЫНОК ПРОБЛЕМНЫХ АКТИВОВ

PREREQUISITES FOR STATE-OWNED BANKS ENTRY INTO THE DISTRESSED ASSET MARKET

Анотація. У статті досліджується місце проблемної заборгованості державних банків у сукупному портфелі NPL банківської системи України. Здійснено порівняльний аналіз динаміки кредитних портфелів та рівнів проблемної заборгованості у розрізі окремих груп банків, а також визначено тип кредитної політики, що вони дотримуються. Узагальнено причини накопичення державними банками великих обсягів непрацюючих кредитів. Проаналізовано структуру кредитних портфелів чотирьох найбільших державних банків за класами боржників, що дозволило порівняти якість їх кредитних портфелів. Визначено шляхи очищення балансів державних банків від непрацюючих кредитів. Акцентовано увагу на необхідності виходу державних банків на ринок проблемної заборгованості.

Ключові слова: банківська система, державні банки, кредитування, непрацюючі кредити (NPL), проблемні активи, ринок проблемних активів, фінансова стабільність.

Аннотация. В статье исследуется место проблемной задолженности государственных банков в совокупном портфеле NPL банковской системы Украины. Произведен сравнительный анализ динамики кредитных портфелей и уровней проблемной задолженности в разрезе отдельных групп банков, а также определен тип их кредитной политики. Названы причины накопления государственными банками больших объемов неработающих кредитов. Проанализирована структура кредитных портфелей четырех крупнейших государственных банков по классам должников, что позволило сравнить качество их кредитных портфелей. Дана характеристика методов очищения балансов государственных банков от неработающих кредитов. Акцентировано внимание на необходимости выхода государственных банков на рынок проблемной задолженности.

Ключевые слова: банковская система, государственные банки, кредитование, неработающие кредиты (NPL), проблемные активы, рынок проблемных активов, финансовая стабильность.

Abstract. This article examines the place of state banks' distressed debt in the NPL portfolio of the banking system of Ukraine. A comparative analysis of loan portfolios dynamics and the level of distressed debt by groups of banks is carried out, and also the type of lending policy for these banks is identified. Reasons of high level of NPLs in state banks are defined. The loan portfolio structure of the four biggest state-owned banks is analyzed in terms of borrower classes, that helps in comparing the quality of loan portfolios. Ways how to clean state banks' balance sheets of NPLs are discussed. This research is focused on the need of state-owned banks' appearance in the distressed debt market.

Keywords: banking system, state-owned banks, lending, non-performing loans (NPL), distressed assets, distressed asset market, financial stability.

Вступ

У 2017 році українська банківська система стала рекордсменом за часткою непрацюючих кредитів не лише серед країн Західної Європи, а й у світі загалом. Зокрема, найбільший рівень даного показника в Україні було зафіксовано у липні 2017 р. – 57,99% (або 591,5 млрд. грн. у абсолютних величинах [10]. Відтоді спостерігалось його поступове зменшення і станом на кінець року частка проблемних кредитів у сукупному кредитному портфелі вітчизняних банків становила 54,9% (або 580,6 млрд. грн.).

При цьому найбільше неякісних активів зосереджено саме у державних банках. Так, на проблемні кредити державних банків припадає 63,1% у загальній сукупності непрацюючих кредитів банків України. Наявність великих обсягів поганих кредитів призводить до надмірного резервування коштів, зростанню витрат на обслуговування таких активів, зниженню рівня прибутковості й рентабельності діяльності цих банків, що, врешті-решт, посилює ризик їх неплатоспроможності. Крім того, три найбільших державних банки – ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощад-

банк», АТ «Укресімбанк» – визнані НБУ системоутворюючими банками. Тому від їх задовільного фінансового стану залежить фінансова стабільність країни загалом.

Беручи до уваги усе вище сказане, вважаємо, що питання накопичення державними банками проблемних активів та пошук шляхів ліквідації NPL на їх балансах сьогодні є надзвичайно актуальними, що й обумовило вибір теми даного дослідження.

Огляд літератури

Вивченню особливостей розвитку банківської системи України присвятили свої праці З Васильченко [3, 4], Н. Версаль [5], О. Вовчак [6], С. Гасанов, О. Любіч та Г. Бортніков [7], В. Міщенко та С. Науменкова [8], Л. Примостка [12] та інші.

Так, ідентифікація ролі державного капіталу у становленні й розвитку банківської системи України простежується в роботах Науменкової С., Міщенка В. [8] та Примостки Л. [12].

Васильченко З. визначено основні напрями фінансово-економічного оздоровлення банків в Україні в умовах системної кризи, способи їх реорганізації та реструктуризації, у тому числі за участі держави [3, 4]. Широке дослідження вітчизняної практикореорганізації самедержавних банків можна зустріти в колективній роботі Гасанова С., Любіча О. та Бортнікова Г. [7].

Версаль Н. проаналізовано ефективність діяльності державних банків в Україні на основі співставлення прибутковості активів і мультиплікатора капіталу державних і приватних банків [5]. Особливості посткризового розвитку державних банків також розглядаються Вовчак О. [6].

Віддаючи належне проведеним дослідженням вітчизняних вчених, у сучасних умовах особливої уваги наукової спільноти потребує проблема підвищення якості кредитних портфелів державних банків, а також очищення їх балансів від непрацюючих активів.

Мета та завдання статті

Метою написання даної статті є дослідження якості кредитних портфелів державних банків та визначення методів скорочення обсягів непрацюючих кредитів на їх балансах.

Серед головних завдань даного дослідження було визначено наступні: проаналізувати динаміку обсягів та вивчити структуру кредитного портфелю державних банків (у т.ч. більш детально сегменту непрацюючих кредитів); з'ясувати причини появи таких катастрофічних обсягів непрацюючих кредитів на балансах державних банків; визначити напрями скорочення частки непрацюючих кредитів у кредитних портфелях державних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження

Державні банки завжди відігравали важливу роль у становленні й розвитку банківської системи України. Не зважаючи на свою малочисельність, їх частка в сукупному капіталі, зобов'язаннях та активах вітчизняного банківського сектору завжди була вагомою. Станом на 09.01.2018 р. до системи державних банків в Україні належали 5 платоспроможних банків [9], з яких:

3 банки зі 100% участю держави в капіталі (ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк») та 2 банки з переважною часткою держави в статутному капіталі (АБ «Укргазбанк», ПАТ «Розрахунковий центр»).

У порівнянні з початком 2015 року кількість банків, які асоціювалися в Україні із системою державних банків, скоротилася вдвічі, адже тоді їх було 10 штук, не враховуючи ПАТ КБ «Приватбанк», який на той момент ще не був націоналізований [15]. Першим систему держбанків залишив АКБ «Київ», який спочатку було визнано неплатоспроможним, а згодом усі його активи та зобов'язання були передані АБ «Укргазбанк» (рішення Кабінету міністрів України від 11.02.2015 р.). Вчасна реорганізація банку «Київ» шляхом його приєднання дозволила мінімізувати негативні наслідки від банкрутства банку для його вкладників та кредиторів.

До кінця 2015 року держава втратила контроль над двома перехідними банками, які раніше були у 100-відсотковій власності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – ПАТ «Перехідний банк «Кристалбанк» (створений на базі неплатоспроможного ПАТ «Терра Банк» у грудні 2014 р.) та ПАТ «Перехідний банк «РВС» (створений на базі неплатоспроможного ПАТ «Омега Банк» у липні 2015 р.), продавши їх вітчизняним приватним інвесторам.

Трохи згодом інші чотири банки з участю держави в капіталі були визнані неплатоспроможними й в подальшому ліквідовані – КБ «Хрещатик» (рішення НБУ про ліквідацію прийнято у червні 2016 р.), ПАТ «Держзембанк» (вересень 2016 р.), АКБ «Новий» (серпень 2017 р.), ПАТ «Родовід Банк» (грудень 2017 р.). Останній банк був єдиним в історії банківської системи України «санаційним банком», що було створено після кризи 2008-2009 рр. та який так і не зміг виконати покладені на нього завдання по реструктуризації проблемних активів, переданих від інших банків та закумульованих в даному банку.

На відміну від попередніх випадків ліквідації державних банків, поки що єдиним платоспроможним банком, який вийшов із системи державних банків завдяки механізму купівлі приватним інвестором, став ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку». У червні 2017 р. його акції придбала китайська товарна біржа BohaiCommodity Exchange Co. (далі БОСЕ) [2]. Це перший випадок входження китайського приватного капіталу у вітчизняну банківську систему. І хоча на момент придбання ПАТ «УБРР» був найменшим за обсягами активів банком в Україні, при підтримці такого фінансово потужного власника як БОСЕ, у даного банку є всі шанси значно наростити обсяги банківських операцій і поживити конкуренцію на українському ринку банківських послуг.

Підсумовуючи вище сказане, слід зазначити, що остання фінансова криза суттєво змінила не лише структуру сегменту державних банків в Україні, а й призвела до зростання впливу держави на функціонування всієї банківської системи. Із націоналізацією наприкінці 2016 року ПАТ КБ «Приватбанк» – найбільшого банку країни – фактично відбулася націоналізація вітчизняної банківської системи.

Якщо на початок 1-шої за останні десять років банківської кризи (на 1 жовтня 2008 р.) частка капіталу державних банків (АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк») в капіталі банківської системи України становила лише 5,1 %, то з урахуванням державної капіталізації АБ «Укргазбанк», АТ «Родовід банк», ПАТ АКБ «Київ» та збільшення капіталу АТ «Ощадбанк» й АТ «Укресімбанк» ця участь наблизилася до 25 % [7, С. 90-91]. Після 2-гої банківської кризи 2014-2016 рр. частка держави у капіталі банківської системи України зросла до 49,3%, а також станом на 01.10.2017 р. становила в активах банківської системи

55,2%, в зобов'язаннях – 56,1%, у тому числі в сукупних зобов'язаннях перед фізичними особами – 61,8%.

Державні банки сьогодні є основним кредитором національної економіки. Так, станом на 01.12.2017 р. їх частка в сукупному кредитному портфелі банків України складала 49,3% – 521,6 млрд. грн. Як видно з рис. 1, у 2017 році лише державним банкам вдалося суттєво збільшити розмір кредитного портфелю (на 265,2 млрд. грн., або на 103,5%). Банки інших груп дотримувалися більш виваженої кредитної політики. Зокрема, кредитний портфель іноземних банків зменшився на 27,9 млрд. грн., або на 6,7%. Також цікавим є той факт, що на кінець 2017 року у державних банках обсяг непрацюючих кредитів практично був таким же як розмір кредитного портфелю банків, що належать до іноземних банківських груп.

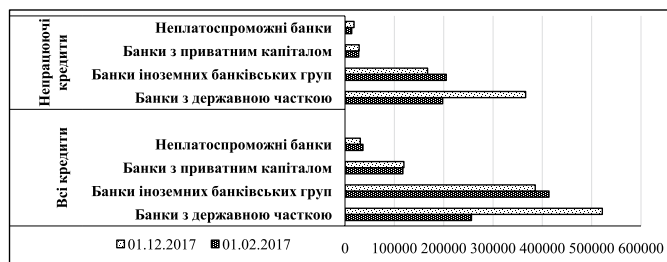

Рис. 1. Кредитний портфель банків України за групами на початок і кінець 2017 року, млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

Порівнюємо структуру загального кредитного портфелю банків України та сукупного портфелю непрацюючих кредитів у розрізі окремих груп банків на початок та кінець 2017 року (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл кредитної заборгованості між групами банків в Україні у 2017 році

Група банків	Частка в загальному кредитному портфелі, %		Частка в загальному портфелі NPL, %		Частка в портфелі NPL в національній валюті, %		Частка в портфелі NPL в іноземній валюті, %	
	Станом на 01.02.2017р.	Станом на 01.12.2017р.	Станом на 01.02.2017р.	Станом на 01.12.2017р.	Станом на 01.02.2017р.	Станом на 01.12.2017р.	Станом на 01.02.2017р.	Станом на 01.12.2017р.
Банки з державною часткою, з них:	31,1	49,3	44,5	63,1	75,9	79,3	18,2	48,3
ПАТ КБ «Приватбанк»	27,8	23,1	42,7	36,2	74,1	60,9	16,4	13,7
з державною часткою крім ПАТ КБ «Приватбанк»	3,3	26,2	1,8	26,9	1,8	18,4	1,8	34,6
Банки іноземних банківських груп	50,2	36,5	46,2	28,8	15,7	12,5	71,8	43,7
Банки з приватним капіталом	14,2	11,3	6,3	5,0	4,9	4,8	7,4	5,2
Непрацюючі банки	4,4	2,9	3,0	3,1	3,4	3,5	2,7	2,8

Джерело: Розраховано автором на основі даних НБУ [10].

За даними табл. 1 можна побачити, що у 2017 році іноземні банки поступилися державним банкам лідируючими позиціями у загальному кредитному портфелі. У свою чергу, у сукупному портфелі NPL за рік відбулися наступні суттєві зміни: державні банки наростили свою частку на

18,6 п.п. до 63,1%. При цьому практично половина непрацюючих кредитів державних банків – це проблемні кредити ПАТ КБ «Приватбанк». Також варто зазначити, що непрацюючі кредити державних банків є основною складовою портфелю NPL у національній валюті (79,3% на кінець 2017 року). Частка державних та іноземних банків у портфелі NPL в іноземній валюті на кінець року стала приблизно однаковою (44-48%), хоча ще на початку 2017 року 71,8% таких кредитів було сконцентровано в іноземних банках.

Проаналізуємо динаміку рівня непрацюючих кредитів у банках України у розрізі окремих груп у 2017 році (рис. 2).

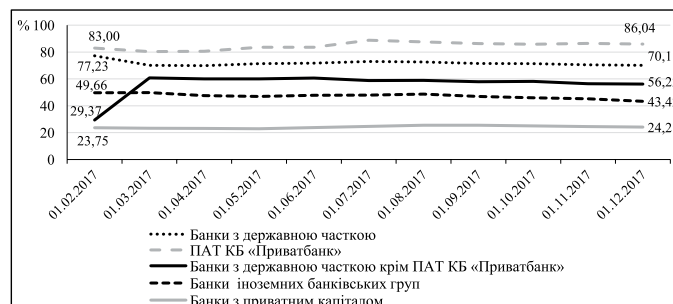

Рис. 2. Частка непрацюючих кредитів у портфелях банків України за групами у 2017 році, %

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

Як видно з рис. 2, у 2017 році серед трьох груп банків саме кредитний портфель державних банків був найгіршої якості на протиположним портфелям іноземних та приватних банків. Серед державних банків найбільший обсяг непрацюючих кредитів – у ПАТ КБ «Приватбанк», що в основному пов'язано з неефективним кредитуванням корпоративних клієнтів, у т.ч. пов'язаних осіб.

За 11 місяців 2017 року рівень непрацюючих кредитів у державних банках впав на 7 п.п. Такий результат, до речі, є найкращим серед трьох груп банків. Однак, головним чином, вдалося досягти завдяки пожеввленню кредитування державними банками, а не через скорочення обсягів NPL (див. рис. 1). Загалом обсяги непрацюючих кредитів у банках із державною часткою все ще залишаються катастрофічними – станом на 01.12.2017 р. 70,2% усіх позик, виданих державними банками, або 366,1 млрд. грн., що складає 44,5% ВВП України.

Серед головних причин такого великого рівня NPL у державних банках можна виділити наступні дві основні групи:

Зовнішні чинники – чинники, які проявилися незалежно від діяльності державних банків (погіршення макроекономічної ситуації в країні, девальвація гривні, військовий конфлікт на Сході країни, анексія АРК, що в сукупності призвело до втрати державними банками майна, фінансових активів та накопичення проблемних кредитів).

Внутрішні чинники – безпосередньо пов'язані з діяльністю самих банків:

– неефективна й часто непослідовна система корпоративного управління (власником цих банків є держава, а тому при зміні політичної еліти в країні відбувається зміна апарату управління – членів наглядової ради та правління цих банків, що призводить до чергового перегляду стратегії їх розвитку та зміни тактичних цілей діяльності);

– кредитування «на замовлення урядових структур» підприємств державної форми власності, які, у разі звернення до приватних банків, не змогли б отримати пози-

ки, оскільки отримали б незадовільну оцінку кредитоспроможності;

- надмірне кредитування пов'язаних осіб, підприємств, що належать колишнім акціонерам та їх родичам (зокрема, у випадку ПАТ КБ «Приватбанк»);

- відсутність сучасної інтегрованої системи ризик-менеджменту, що дозволила б вчасно й правильно ідентифікувати та оцінити кредитні ризики, на які наражалися банки;

- дефіцит кваліфікованого персоналу для швидкого та раннього реагування на появу проблемних боргів;

- неефективна судова система та наявність законодавчих перепон, що ускладнюють банкам-кредиторам можливість відшкодувати збитки від NPL у правовому полі. Зокрема, наразі вітчизняні банки не можуть повною мірою використовувати механізм звернення стягнення на предмет застави, оскільки існує мораторій на стягнення майна позичальників, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті [14]. Також ряд позичальників зважуються на «стратегічний дефолт» і подають заяву до суду про визнання їх банкрутами, щоб уникнути відповідальності за банківськими кредитами.

Розглянемо динаміку портфелю непрацюючих кредитів державних банків у розрізі валюти кредитування (рис. 3, рис. 4).

Як видно з рис. 3, по групі державних банків дві третини непрацюючих кредитів у національній валюті зосереджено у ПАТ КБ «Приватбанк». Натомість зовсім протилежна ситуація спостерігається по сукупному портфелю непрацюючих кредитів в іноземній валюті (рис. 3).

Рис. 3. Непрацюючі кредити в національній валюті у портфелях державних банків в Україні у 2017 році, млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

З рис. 4 видно, що на найбільший банк країни припадає лише близько одна третина загального портфелю NPL в іноземній валюті.

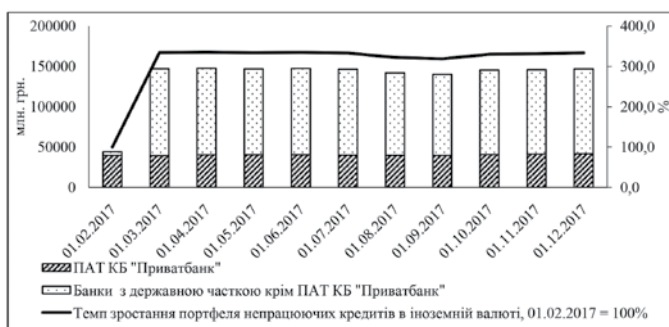

Рис. 4. Непрацюючі кредити в іноземній валюті у портфелях державних банків в Україні у 2017 році, млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

Крім того, на рис. 3 та рис. 4 можна побачити різке зростання обсягів непрацюючих кредитів у банків з державною часткою у I кварталі 2017 року. Таку динаміку можна пояснити тим, що саме на цей період припало «довизнання» даними банками проблемної заборгованості відповідно до нових правил оцінки кредитного ризику, що регламентовані Постановою Правління НБУ №351 від 30.06.2016 р. [11] і почали використовуватися вітчизняними банківськими установами з січня 2017 року. На протязі решти кварталів 2017 року у державних банків не спостерігалося суттєвих змін в обсягах NPL як в національній, так і в іноземній валютах. З одного боку, це свідчить, що обсяг проблемної заборгованості в державних банках вже закріпився на певному рівні, а, з іншого боку, – що державним банкам за цей рік не вдалося знайти ефективних методів очищення своїх балансів від баласту NPL.

Порівняємо обсяги та структуру кредитних портфелів чотирьох найбільших державних банків України у розрізі позичальників-фізичних осіб та позичальників-юридичних осіб (крім позичальників-інших банків, бюджетних установ та боржників за кредитами під інвестиційні проекти).

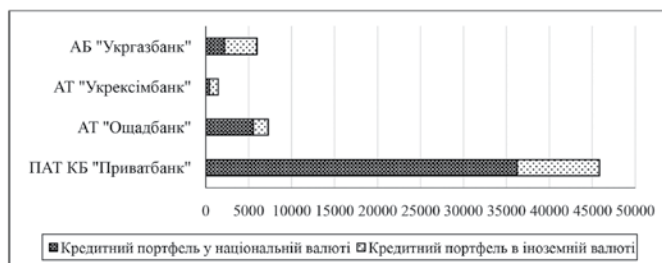

Рис. 5. Кредитний портфель найбільших державних банків у розрізі позичальників-фізичних осіб, за валютою кредитування станом на 01.12.2017 р., млрд. грн.
Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

Як видно на рис. 5, кредитний портфель ПАТ КБ «Приватбанк» по фізичним особам втричі більший за суму кредитних портфелів трьох інших банків. У АТ «Ощадбанк» та ПАТ КБ «Приватбанк» переважну частку кредитного портфелю у розрізі фізичних осіб складають кредити в національній валюті (79,1%), що є позитивним явищем в разі реалізації валютного ризику в країні.

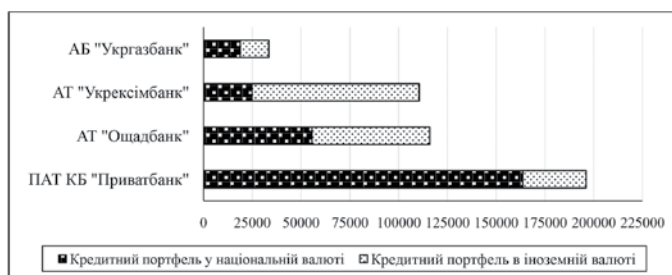

Рис. 6. Кредитний портфель найбільших державних банків у розрізі позичальників-юридичних осіб, за валютою кредитування станом на 01.12.2017 р., млрд. грн.
Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

На відміну від ситуації, проілюстрованої за допомогою рис. 5, рис. 6 показує, що диференціація в обсягах кредитування корпоративних клієнтів між ПАТ КБ «Приватбанк» та іншими державними банками є меншою. Разом із тим, найменша частка валютних кредитів спостерігається у

кредитному портфелі ПАТ КБ «Приватбанк» (16,6%), а найбільша – у АТ «Укресімбанк» (77,5%).

Далі здійсимо аналіз якості кредитних портфелів державних банків у розрізі позичальників (фізичні особи й юридичні особи) та класів боржників згідно вимог Постанови Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. (див. табл. 2 та табл. 3).

Таблиця 2

Структура кредитних портфелів державних банків України у розрізі позичальників-фізичних осіб, за класами боржників станом на 01.12.2017 р.

Назва показника	Назва банку	Класи боржників					РАЗОМ
		1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас	
Загальна структура кредитного портфеля у розрізі фізичних осіб	ПАТ КБ «Приватбанк»	62,5	1,0	0,1	0,4	36,1	100,0
	АТ «Ощадбанк»	45,0	4,9	2,6	0,9	46,7	100,0
	АТ «Укресімбанк»	6,8	7,1	1,4	0,2	84,4	100,0
	АТ «Укргазбанк»	26,2	0,4	0,2	0,1	73,1	100,0
Структура кредитного портфеля фізичних осіб у національній валюті	ПАТ КБ «Приватбанк»	78,0	1,2	0,1	0,4	20,3	100,0
	АТ «Ощадбанк»	58,9	6,4	3,1	1,2	30,3	100,0
	АТ «Укресімбанк»	22,8	22,7	4,5	0,6	49,3	100,0
	АТ «Укргазбанк»	69,0	0,9	0,5	0,2	29,3	100,0
Структура кредитного портфеля фізичних осіб в іноземній валюті	ПАТ КБ «Приватбанк»	3,8	0,2	0,1	0,1	95,9	100,0
	АТ «Ощадбанк»	0,0	0,2	0,7	0,0	99,1	100,0
	АТ «Укресімбанк»	0,0	0,5	0,1	0,1	99,4	100,0
	АТ «Укргазбанк»	1,3	0,1	0,0	0,0	98,5	100,0

Джерело: Розраховано автором на основі даних НБУ[10].

З табл. 2 видно, що у всіх державних банків у розрізі фізичних осіб кредитний портфель в національній валюті є значно кращої якості, ніж кредитний портфель в іноземній валюті, де більше 95% кредитів є дефолтними, оскільки належать до останнього 5-го класу. Найбільш оптимістичну структуру кредитного портфелю у національній валюті має ПАТ КБ «Приватбанк», оскільки частка кредитів 1-го класу у нього є найбільшою – 78% і найменшою є частка кредитів 5-го класу – 20,3%. При цьому найгірша якість структуру кредитного портфелю у національній валюті у АТ «Укресімбанк».

Результати розрахунків, представлені у табл. 3, дозволяють зробити висновок, що станом на 01.12.2017 р. найгірша структура кредитного портфелю у розрізі позичальників-юридичних осіб спостерігалася у ПАТ КБ «Приватбанк», оскільки понад 98% кредитних активів було зосереджено в руках позичальників, що належать до останнього 10-го класу. У той же час найкраща структура кредитного портфелю – у АБ «Укргазбанк», що характеризувалася диверсифікацією між різними класами позичальників. Якість кредитних портфелів АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк» була приблизно однаковою, з переважанням кредитної заборгованості позичальників 10-го класу.

Погіршення якості кредитного портфелю державних банків спонукало їх до нарощування обсягів резервів – «консервування» значної частини вільних фінансових ресурсів, які можна було б витратити на видачу нових кредитів (див. рис. 7).

Збільшення обсягів резервування коштів є невід'ємною складовою процесу зростання обсягів проблемної заборгованості. Без вирішення питання проблемних кредитів

Таблиця 3

Структура кредитних портфелів державних банків України у розрізі позичальників-юридичних осіб, за класами боржників станом на 01.12.2017 р.*

Клас боржника	Назва банку											
	ПАТ КБ «Приватбанк»			АТ «Ощадбанк»			АТ «Укресімбанк»			АБ «Укргазбанк»		
	ЗП	НВ	ІВ	ЗП	НВ	ІВ	ЗП	НВ	ІВ	ЗП	НВ	ІВ
1 клас	0,6	0,8	0,0	0,2	0,4	0,0	0,3	0,7	0,2	0,7	1,2	0,0
2 клас	0,1	0,1	0,0	0,3	0,7	0,0	2,1	6,5	0,9	2,6	3,4	1,6
3 клас	0,1	0,1	0,0	0,4	0,9	0,0	1,8	5,6	0,7	9,0	10,4	7,2
4 клас	0,0	0,0	0,0	20,9	39,9	3,4	27,0	15,9	30,2	41,7	50,5	30,3
5 клас	0,1	0,1	0,0	1,6	1,3	1,8	3,5	2,9	3,7	6,3	5,7	7,1
6 клас	0,0	0,0	0,0	3,8	2,7	4,9	2,1	4,7	1,4	8,6	4,5	14,0
7 клас	0,2	0,3	0,0	1,8	1,3	2,2	0,7	1,1	0,6	1,7	1,4	2,0
8 клас	0,1	0,1	0,0	4,1	1,0	7,0	2,0	0,5	2,4	12,8	3,2	25,4
9 клас	0,0	0,0	0,0	2,1	0,8	3,4	0,3	0,0	0,4	3,3	1,0	6,2
10 клас	98,7	98,5	99,9	64,8	51,0	77,4	60,1	62,1	59,5	13,2	18,6	6,2
РАЗОМ	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: Розраховано автором на основі даних НБУ[10].

*ЗП – загальний кредитний портфель;
НВ – кредити, видані в національній валюті;
ІВ – кредити, видані в іноземній валюті.

вітчизняним банкам важко відновити повноцінне кредитування національної економіки.

Рис. 7. Зміна в часі обсягів резервів за кредитними операціями та кредитного портфелю найбільших державних банків у розрізі позичальників-юридичних осіб, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі даних НБУ [10].

У грудні 2017 р. Рада НБУ внесла свої пропозиції до проекту Стратегії діяльності державних банків. Зокрема, було запропоновано визначити за головну мету їх діяльності наступне: «бути інструментом економічної політики Кабінету Міністрів України з метою стимулювання розвитку технологічного рівня економіки через зменшення вартості кредитних ресурсів для пріоритетних галузей економіки; стимулювання експорту товарів з високою доданою вартістю та імпорту технологій; стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу через зменшення вартості кредитних ресурсів, технічну/організаційну допомогу та консультаційну підтримку» [13, с. 7]. Тому, беручи до уваги проведений вище аналіз якості кредитних портфелів державних банків, нагальним є пошук дієвих способів зменшення обсягів NPLу кредитних портфелів державних банків.

Розглянемо методи скорочення обсягів проблемної заборгованості, що використовуються у міжнародній банків-

ській практиці. Серед них найбільш розповсюдженими є наступні інструменти:

1. Реструктуризація кредитної заборгованості (конвертація заборгованості з однієї валюти в іншу; подовження строків кредитування; зменшення ставки за кредитом; рефінансування). Ці методи передбачують позасудове вирішення проблеми.

2. Списання боргів проблемних позичальників з балансу банку.

3. Передача NPL компанії по управлінню заборгованістю (часто державної форми власності, на кшталт «санаційно-го» банку – банку «поганих активів»).

4. Прямий продаж проблемних активів.

5. Сек'юритизація проблемних кредитів.

Перший метод – реструктуризація проблемної кредитної заборгованості – є найбільш доступним і широко використовується у практичній діяльності вітчизняних державних банків ще з часів фінансової кризи 2008-2009 рр. Разом із тим, він є ефективним, коли обсяги непрацюючих активів є невеликими.

Метод списання боргів, з одного боку, є найпростішим, оскільки дозволяє найбільш швидким способом позбавити банки від необхідності формувати надлишкові резерви й нести додаткові витрати, пов'язані з оплатою праці спеціалістам департаменту по роботі з проблемною заборгованістю. Однак застосування цього методу може мати для державних банків негативні наслідки правового характеру. Адже збитки банків із часткою держави у капіталі будуть компенсовані за рахунок коштів Державного бюджету – за рахунок внесків платників податків.

Третій метод – передача NPL компанії по управлінню проблемними активами (англ. AMC, Assetmanagementcompany) – вже дещо дискредитований у вітчизняній банківській практиці метод, що пов'язано із неуспішним заснуванням першого і поки що єдиного в історії банківської системи України санаційного банку ПАТ «Родовід Банк», який, як зазначалося вище, так і не виконав покладені на нього завдання після кризи 2008-2009 рр. і був ліквідований у грудні 2017 року.

Як показує досвід європейських та азійських країн, метод передачі NPL компаніям по управлінню проблемними активами та наступний метод – метод прямих продажів NPL – є найбільш ефективними, якщо потрібно вирішити проблему ліквідації непрацюючих кредитів, що набула системного характеру [1, с. 23]. Це якраз доречно для України. Однак для реалізації методу прямих продажів потрібно, щоб в країні діяв вторинний ринок проблемної заборгованості із відповідно розвинутою інфраструктурою, правовим забезпеченням угод, налагодженим механізмом ціноутворення, що задовольняв би як продавців, так і потенційних покупців. На жаль, поки що ринок проблемної заборгованості в Україні ще знаходиться на етапі становлення. За таких обставин вітчизняні державні банки можуть спробувати продати свої проблемні активи на зарубіжних ринках. Зокрема, таким шляхом пішла Корея, банківська система якої також накопичила значні обсяги NPL під час Азійської кризи і яка не мала розвинутого ринку проблемних активів, коли потрібно було швидко вирішувати це питання [1, с. 16].

І, нарешті, останній метод ліквідації обсягів проблемної заборгованості на балансі банку-оригінатора – сек'юритизація проблемних активів – на нашу думку, найскладніший і найризикованіший щодо реалізації у вітчизняних умовах. Беручи до уваги, що в Україні на сьогодні немає достатньо

розвинутого ринку сек'юритизації «здорових» активів, застосування цього методу поки що є недоречним. До речі, навіть у країнах ЄС до цього методу ліквідації проблемної заборгованості поки що ставляться з обережністю, хоча його й розглядають, як один із інструментів, що слід застосовувати, коли проблема NPL набула великих масштабів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити наступне:

– частка державних банків у сукупній проблемній заборгованості банківської системи України є найбільшою (63,1%); непрацюючі кредити державних банків є основною складовою портфелю NPL у національній валюті (79,3%); у портфелі NPL в іноземній валюті частки державних та іноземних банків є приблизно однаковими (44-48%);

– частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі державних банків у 2017 році почала повільно зменшуватися (в основному за рахунок видачі нових кредитів, а не через скорочення обсягу NPL), але все ще залишається занадто високою – 70,2% усіх позик, що еквівалентно 366,1 млрд. грн. або 44,5% ВВП країни;

– в абсолютному вимірі розмір NPL-заборгованості державних банків є приблизно таким же, як кредитний портфель іноземних банків;

– проблема заборгованості ПАТ КБ «Приватбанк» становить дві третини сукупного портфелю непрацюючих кредитів державних банків в національній валюті та одну третю – в іноземній валюті;

– якість кредитного портфелю по фізичним особам у державних банків є кращою, ніж по корпоративним клієнтам, де більшість кредитів класифіковані за останніми класами позичальників, що відповідно обумовлює нарощування обсягів резервів за цими операціями.

Крім того, акцентується увага на тому, що проблема непрацюючих кредитів в Україні вже набула системного характеру, оскільки три найбільші вітчизняні державні банки є системоутворюючими, активи й зобов'язання групи банків з державною часткою в капіталі складають більше половини активів і зобов'язань вітчизняної банківської системи, а також частка NPL державних банків у загальній сукупності є найбільшою. Зволікання із ліквідацією проблемних кредитів може мати в перспективі фатальні наслідки для стабільності вітчизняної банківської системи, оскільки великі обсяги NPL впливають на її стійкість до можливих шоків.

Також нагромадження непрацюючих кредитів свідчить, що домогосподарства та підприємства переобтяжені боргами, а тому в перспективі така ситуація буде сповільнювати темпи економічного зростання.

З огляду на це, проблема ліквідації поганих активів на балансах банківських установ вимагає залучення значних інвестицій, централізованого, комплексного підходу з боку наглядових органів, адже такі великі обсяги непрацюючих кредитів не можна ліквідувати за короткий проміжок часу і лише зусиллями самих банків. На нашу думку, потрібно затвердити стратегію скорочення обсягів проблемної заборгованості у банківській системі України. Крім того, потрібно забезпечити координацію між банками щодо роботи з проблемними позичальниками, адже часто-густо має місце ситуація, коли один і той самий позичальник заборгував кільком банкам одночасно. А також на часі є початок роботи по розбудові вітчизняного ринку проблемних

активів та розгляд можливості виходу державних банків на розвинуті ринки проблемної заборгованості за кордоном.

Однак, застосовуючи ті чи інші методи усунення NPL з балансів державних банків, слід пам'ятати, що потрібно вжити запобіжних заходів, щоб непрацюючі кредити в майбутньому знову не нагромадилися в таких обсягах у банківських установах. Цьому сприятиме найскоріше затвердження стратегії розвитку державних банків на довгострокову перспективу, щоб чергова зміна політичної еліти не спровокувала коригування кредитної політики державних банків. Також, на нашу думку, потрібно відпрацювати модель корпоративного управління та систему ризик-менеджменту, націлену на раннє діагностування потенційних NPL та вжиття запобіжних заходів. Тому одними з перспективних напрямів подальших досліджень у сфері діяльності державних банків в Україні повинні стати саме ці питання.

Список літератури

1. Baudino P. and H. Yun (2017): «Resolution of non-performing loans – policy options», BIS Financial Stability Institute Insights, October.

2. Bohai Commodity Exchange Co., Ltd повністю розраховалася за акції Українського банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]: Фонд держмайна України. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/news/bohai-commodity-exchange-co.-ltd-povnistu-rozrahuvalasya-za-akcii-ukrainskogo-banku-rekonstrukcii-ta-rozvitku-3122.html>.

3. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: монографія / З.М. Васильченко. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.

4. Васильченко З.М. Фінансово-економічне оздоровлення проблемних банків в умовах системної кризи / З.М. Васильченко // Банківська справа. – 2016. – № 1. – С. 17-26.

5. Версаль Н.І. Ефективність діяльності державних банків в Україні / Н.І. Версаль // Банківська справа. – 2015. – № 4/5. – С. 47-55.

6. Вовчак О.Д. Особливості посткризового розвитку державних банків в Україні / О.Д. Вовчак // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 2. – С. 135-138.

7. Гасанов С.С. Державна підтримка капіталізації та реорганізації банків за участю держави у капіталі. Зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія / С.С. Гасанов, О.О. Любіч, Г.П. Бортніков; ДННУ «Акад. фін. упр.». – К., 2015. – 128 с.

8. Міщенко В.І. Банківська система України: проблеми становлення та розвитку / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова // Фінанси України. - 2016. - № 5. - С. 7-33.

9. Національний банк залишив без змін критерії розподілу банків на групи на 2018 рік [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=62069952&cat_id=55838.

10. Показники банківської системи [Електронний ресурс]: Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

11. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління НБУ №351 від 30.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

12. Примостка Л.О. Державний капітал у банківській системі України / Л.О. Примостка // Фінанси, облік і аудит. – 2014. – Вип. 2. – С. 107-119.

13. Про активізацію кредитування в Україні: Рішення Ради НБУ від 13.12.2017 р. № 59-рд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60958941>.

14. Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті: Закон України від 03.06.2014 р. № 1304-VII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1304-18>.

15. Тригуб О.В. Еволюція системи державних банків в Україні // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. наук. праць. – К., 2015. – Вип. 1 (30). – С. 404-415.

References

1. Baudino P. and H. Yun (2017). Resolution of non-performing loans – policy options. BIS Financial Stability Institute Insights, October.

2. State Property Fund of Ukraine (2017). Bohai Commodity Exchange Co., Ltd has totally purchased shares of Ukrainian bank of reconstruction and development. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/news/bohai-commodity-exchange-co.-ltd-povnistu-rozrahuvalasya-za-akcii-ukrainskogo-banku-rekonstrukcii-ta-rozvitku-3122.html> (in Ukrainian).

3. Vasylychenko Z.M. (2004). Commercial banks: restructuring and reorganization : monography. Kondor, Kyiv (in Ukrainian).

4. Vasylychenko Z.M. (2016), Financial and economic recovery of troubled banks during a systemic crisis. Banking, No. 1, pp. 17-26 (in Ukrainian).

5. Versal N.I. (2015). Efficiency of state-owned banks in Ukraine. Banking, No. 4/5, pp. 47-55 (in Ukrainian).

6. Vovchak O.D. (2013). Peculiarities of post crisis development of state banks in Ukraine. // The Banking University Bulletin of the National Bank of Ukraine, No. 2, pp. 135-138 (in Ukrainian).

7. Gasanov S. S., Lybich O. O. and Bortnikov G.P. (2015). State support for capitalization and reorganization of banks with participation of the state in capital. Foreign experience and domestic practice: monography. AFM, Kyiv (in Ukrainian).

8. Mishchenko V.I., Naumenkova S.V. (2016). The banking system of Ukraine: problems of formation and development. Finance of Ukraine, No. 5, pp. 7-33 (in Ukrainian).

9. National bank of Ukraine (2018). National Bank left unchanged criteria for classification of banks into groups for the year 2018. URL: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=62899509&cat_id=76291.

10. National bank of Ukraine (2018). Banking system indicators: archive. URL: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=34705283&cat_id=34798612.

11. National Bank of Ukraine (2016). Regulation for Measuring Credit Risk Generated by Banks' Asset Operations. Directive No. 351 (in Ukrainian).

12. Prymostka L.O. (2014). State capital in the banking system of Ukraine. Finance, accounting and audit, No. 2, pp. 107-119 (in Ukrainian).

13. National Bank of Ukraine (2017). On boosting lending in Ukraine: Decision of the NBU Council № 59-rd of December 13. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60958941>. (in Ukrainian)

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). On Moratorium on Seizure of Property of Citizens of Ukraine Provided as Security for Foreign Currency Loans. № 1304-VII of June 3, 2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1304-18>.

15. Trygub O. V. (2015). Evolution of the state-owned banks' system in Ukraine. Theoretical and practical issues of economics, No. 1 (30), pp. 404-415 (in Ukrainian).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Економічний факультет запрошує на навчання

СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА ОСВІТНІ ПРОГРАМИ

Освітній ступінь «Бакалавр»	Освітній ступінь «Магістр»	Освітньо-науковий ступінь «Доктор філософії»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ		
051 Економіка 071 Облік і оподаткування 072 Фінанси, банківська справа та страхування 073 Менеджмент 075 Маркетинг 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	051 Економіка 071 Облік і оподаткування 072 Фінанси, банківська справа та страхування 073 Менеджмент	051 Економіка 071 Облік і оподаткування 072 Фінанси, банківська справа та страхування 073 Менеджмент 075 Маркетинг 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
денна — 4 роки, заочна — 5 років	денна — 2 роки, заочна — 2 роки	денна — 4 роки, заочна — 4 роки

НАША АДРЕСА: м. Київ, вул. Васильківська, 90а, тел.: 521-35-78, тел. прийм. комісії: 481-45-94

Профорієнтаційний центр економічного факультету: ауд. 104, тел. 259-70-45

Сайт університету — www.univ.kiev.ua, **Сайт економічного факультету** — www.econom.univ.kiev.ua

ПОСПІШАЄМО ПОВІДОМИТИ

ЩО

ПЕРЕДПЛАТА

НА 2018 РІК ПРОДОВЖУЄТЬСЯ

ПРОГРАМА ЛОЯЛЬНОСТІ

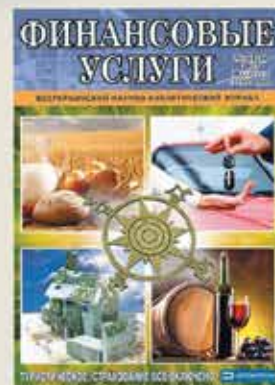
1050 грн

газета 52 номери
журнал 6 номерів
на рік

37625

Фінансово-економічний тижневик
"Україна Бізнес Ревю"

22668

Всеукраїнський науково-аналітичний
журнал "Фінансові послуги"